

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ЮРИСПРУДЕНЦІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 65

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» було включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») за спеціальностями 081. Право, 293. Міжнародне право.

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 4 від 19.12.2023 р.

Видавнича рада:

С. В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **С. А. Андронаті**, акад. НАН України; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М. З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **М. П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **В. А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Я. В. Лупій**, народний артист України; **Г. П. Пекліна**, д-р мед. наук, проф.

Головний редактор – д-р юрид. наук, проф. **Т. О. Губанова**

Голова редакційної ради – д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України **А. Ф. Крижановський**

Редакційна колегія серії «Юриспруденція»:

С. С. Андрейченко, д-р юрид. наук, доц.; **Л. В. Діденко**, д-р юрид. наук, доц.; **К. В. Громовенко**, канд. юрид. наук, доц.; **О. С. Кізлова**, д-р юрид. наук, проф.; **Я. В. Петруненко**, канд. юрид. наук, доц.; **О. О. Подобний**, д-р юрид. наук, проф.; **Н. М. Крестовська**, д-р юрид. наук, проф.; **Д. Г. Манько**, д-р юрид. наук, доц.; **Я. О. Тицька**, канд. юрид. наук, доц.; **А. М. Тимчишин**, канд. юрид. наук, доц.; **Є. М. Цибуленко**, проф. (Естонія).

Партнер журналу
Фінансово-правовий коледж

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету», допускається лише з письмового дозволу редакції.

У разі передрукування матеріалів посилання на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16818-5490Р від 10.06.2010 р.

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога 33, каб. 402, м. Одеса, 65009, Україна.
Телефон: +38 099 269 70 67, www.vestnik-pravo.mgu.od.ua

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Ваєринчук А. С.,

в.о. голови Первинної профспілкової організації
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗНАЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ КРИТЕРІЇВ ЧЛЕНСТВА В ЄС

Анотація. У статті досліджується значення адаптації законодавства в контексті критеріїв членства в ЄС, в тому числі, для правового порядку України. Підтримка цінностей, на яких заснований ЄС, не стільки визначається власне самими критеріями членства, а є передумовою до початку перемовин і усього процесу набуття членства в ЄС. Підтвердженням тому авторка вказує ті офіційні звернення, що подають країни до ЄС з метою розпочати переговорний процес по вступу в ЄС.

Наголошено, що визнання цінностей ЄС не є складовою вступу, а передумовою до звернення до ЄС із питанням про вступ. І відповідно надалі, в межах третього критерію дотримуватись тих самих цінностей через призму підтримки зобов'язань членства.

Акцентовано увагу та тому, що переговори про членство базуються на процесі перевірки, під час якої національне законодавство порівнюється з законодавством ЄС; це порівняння вказує на правові паралелі, відхилення та прогалини і, як наслідок, потребу в додатковому законодавстві.

Визначено, що протягом усього періоду співпраці з ЄС, в тому числі під подання заявки на членство, Україна як і інші треті держави, узгоджуючи свої правопорядки з регламентами, повинні запровадити їх через певний тип внутрішньої норми, яка визначена національним законодавством. Іншими словами, такі держави трансформують їх у національне законодавство.

Акцентовано увагу на тому, що лише наближенням правової системи України до *acquis* не вичерпається весь переговорний процес, оскільки існують й інші критерії, які, крім законодавчої бази, передбачають функціонування органів публічної влади, громадянського суспільства, існування ефективної дієвої ринкової економіки, а головне, на наше глибоке переконання, бажання громадян та держави в цілому справді відповідати тим європейським цінностям, які визначені в межах ст. 2 ДЄС і є передумовою для звернення до ЄС із заявкою на членство в ЄС.

Ключові слова: *acquis communautaire*, адаптація, транспозиція, регламент, директива, копенгагенські критерії членства, правопорядок, інтеграція, європейське право, європейські принципи права, правова система.

Постановка проблеми. Поступальні кроки України на шляху до європейської інтеграції, які розпочались із підписання у 1994 році Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, поставили перед Україною низку завдань політичного, правового та економічного спрямування. Особливість ЄС як унікального політико-правового утворення сформувала концепцію регіонального правового порядку ЄС, який не схожий за своєю сутністю на жоден із існуючих правопорядків. Відповідно концептуально важливе значення в цьому відіграє

acquis communautaire як гарант особливої побудови правової системи в ЄС, а також і як нормативний орієнтир, вибудований для третіх країн, які прагнуть співпрацювати з ЄС як в межах партнерства та/або асоціації, так і в межах членства. Незважаючи на те, що власне адаптація законодавства не є безпосереднім критерієм членства в ЄС, вона відіграє важливу роль для кожного етапу проходження процедури прийняття до ЄС та є невід'ємною складовою усіх критеріїв членства в ЄС.

Стан дослідження. Адаптація законодавства на сьогодні є досить поширеним предметом наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних вчених в різних галузях права. Зокрема, варто звернути увагу на публікації таких авторів, як Ю.В. Мовчан, В.І. Муравйов, Р. А. Петров, І.В. Суходубова, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, тощо. Разом із тим відкриття етапу перемовин України та ЄС щодо членства, ставить перед вітчизняними науковцями та законотворцями нові виклики для усвідомлення ролі процесу адаптації в контексті удосконалення національного законодавства.

Мета статті полягає у з'ясуванні значення Адаптація законодавства в процесу вступу країни-кандидатки до ЄС через призму критеріїв членства в ЄС.

Вклад основного матеріалу. Саміт Європейської Ради в Копенгагені 1993 року став певним чином доленосним для майбутніх країн-членів ЄС того періоду і був присвячений країнам Центральної та Східної Європи, які очікували процедур перемовин та членства в ЄС. Перш за все, було схвалено зусилля, вжиті асоційованими країнами для модернізації їхніх економік: «Мир і безпека в Європі залежать від успіху цих зусиль» [1]. Європейське співтовариство та всі його держави-члени підтримали цей процес реформ, який був спрямований на пришвидшений перехід до ринкової економіки. Тому Європейська Рада зробила дуже важливу заяву, вказавши, що для асоційованих країн Центральної та Східної Європи бажане приєднання відбудеться, як тільки асоційована країна зможе взяти на себе зобов'язання щодо членства, задовольняючи необхідні економічні та політичні умови. Такими умовами вперше Європейською Радою було названо:

1) *стабільність інститутів (політичні критерії)*, що складаються з демократії, верховенства права, прав людини, поваги та захисту меншин;

2) *функціонуюча ринкова економіка та здатність справлятися з конкурентним тиском і ринковими силами в ЄС (економічний критерій)*;

3) *здатність брати на себе зобов'язання членства, включаючи здатність ефективно впроваджувати правила, стандарти та політику, які складають орган законодавства ЄС («acquis»), та дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу (критерій *acquis*)*.

В свою чергу, оскільки право Співтовариства має бути не тільки прийнято, але й застосовано, Європейська рада в Мадриді в грудні 1995 року додала ще один критерій: *розширення адміністративних структур для ефективного впровадження acquis*.

Крім заявників, сам ЄС повинен відповідати одному критерію: здатність ЄС приймати нових членів, зберігаючи при цьому імпульс європейської інтеграції, що визначає загальний інтерес як Союзу, так і країн-кандидатів [2].

На нашу думку, підтримка цінностей, на яких заснований ЄС, не тільки визначається власне самими критеріями членства, а є передумовою до початку перемовин і усього процесу набуття членства в ЄС. Підтвердженням тому авторка вказує ті офіційні звернення, що подають країни до ЄС з метою розпочати переговорний процес по вступу в ЄС. Так, зокрема, у такому документі України зазначається таке: «Ваша Високоповажносте! Цим листом Україна як європейська держава, яка поважає цінності, закріплені в статті 2 Договору про Європейський Союз, має честь подати заявку на членство в Європейському Союзі відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз» [3]. Відповідно, якщо ми візьмемо до уваги ст. 2 Договору про Європейський Союз, то в ній власне і йдеться про те, на яких цінностях будується ЄС («поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин»). Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків» [4].

Варто наголосити, що текстуально посилення нашої тези також зустрічаємо в ст. 49 ДЕС, вказується, що «будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2, та віддана їх поширенню, може подати заявку на набуття членства у Союзі».

Крім того, в Договорі про заснування Європейської Конституції (яка на сьогодні не є ратифікованою, але відіграє важливе значення для правового порядку ЄС), у ст. 1-58 вказується, що «Союз відкритий для всіх європейських держав, які поважають цінності, зазначені в статті I-2, і прагнуть просувати їх разом». Відповідно в цьому акті, на відміну від ДЕС, дещо видозмінено і розширено цей перелік цінностей, до яких належать «повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин».

На наше переконання, країна, яка не здатна до початку перемовин підтримувати такі цінності, по суті, позбавлена можливості звернення до ЄС із такою пропозицією. Саме тому, визнання цінностей ЄС, на наше переконання, не є складовою вступу, а передумовою до звернення до ЄС із питанням про вступ. І відповідно надалі, в межах третього критерію, дотримуватись тих самих цінностей через призму, в тому числі, підтримки зобов'язань членства.

Незважаючи на те, що природу вказаних нами вище критеріїв членства як важливого документа, що має стратегічне значення для проведення переговорів, неодноразово обговорювали та критикували різні автори, необхідно все ж зазначити ту чималу кількість країн, які після вступу їх в силу, будували свої перемовини з ЄС саме виходячи із Копенгагенських критеріїв членства [5]. Власне, якщо на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну вітчизняний політикум обговорю-

вав можливість спрощеної (пришвидженої) процедури вступу в ЄС, то вже наприкінці 2023 року, коли Україні нарешті оголосили про старт переговорного процесу, стало цілком очевидним, що поступок для України не буде. І це не стільки пов'язано з війною на території нашої країни, скільки з внутрішньо-політичними протиріччями в межах самого ЄС, де відчувають ще й досі наслідки слабкої відповідності критеріям Болгарії та Румунії, а також відходом від політик однаковості таких відносно нових країн у складі ЄС, як Польща та Угорщина [6].

Підсилюється значення «критерію *acquis*», як і решти критеріїв членства, ще низкою інших факторів нормотворчого характеру. Зокрема, в межах ЄС було прийнято Регламент Ради 622/98 про допомогу державам-кандидатам у рамках стратегії перед вступом і, зокрема, про створення партнерських відносин щодо вступу [7], було встановлено, що фінансова допомога, що надається ЄС, залежить від виконання заявниками необхідних умов, в тому числі від виконання Копенгагенських критеріїв членства. Така фінансова допомога, по суті, є додатковим стимулом для держав-заявниць ефективно працювати над виконанням зобов'язань, пов'язаних із Копенгагенськими критеріями.

Щодо самого критерію *acquis*, то він стосується правової та інституційної основи, за допомогою якої ЄС реалізує свої цілі. Для кращої орієнтації *acquis* поділяється на розділи. Кількість таких розділів зростає постійно. І це не залежить від країни, що прагне вступу до ЄС, а залежить від тих сфер діяльності і регулювання, які ЄС вбачає важливими для розробки на рівні над'європейського правопорядку, а також відповідно воно і буде різнитись для країн, що приєднуються у різні періоди. Таку ж різницю ми можемо спостерігати і у обсягах *acquis*, визначених відповідно угодами, які уклали Україна та ЄС (Угода про партнерство та співробітництво, Угода про асоціацію). Якщо ми візьмемо до уваги Розділ V Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС» [8], то в ньому є посилання на ст. 51 Угоди про партнерство та співробітництво, де визначено 16 глав. Відповідно в тексті Угоди про асоціацію в низці розділів за різними сферами співпраці вказується на обов'язок України по наблизенню до законодавства ЄС. Однак із прийняттям вказаного документа обсяг розділів в Законі про загальнодержавну програму адаптації не змінився.

Що стосується розширення обсягу *acquis* по відношенню до розширення членів ЄС, то варто зазначити, що в межах 5-го розширення таких розділів було 31, а для переговорів з Хорватією (яка приєдналася в 2013 році), Ісландією, Туреччиною, Чорногорією, Сербією, а в майбутньому з Північною Македонією, Албанією, Україною, Молдовою та Боснією і Герцеговиною (країнами-кандидатами), *acquis* розділений на 35 розділів з метою кращого балансування між главами: розділили найскладніші на окремі глави для легших переговорів, об'єднали деякі простіші глави, перемістивши деякі політики між главами, а також перейменували кілька з них у процесі.

З лютого 2020 року було оновлено методологію ведення переговорів щодо вступу в ЄС, що відбуватиметься за шістьма основними блоками: основи; внутрішній ринок; конкуренція та розвиток інклюзивності; озеленення, транспорт та енергетика; ресурси, сільське господарство і політика згуртованості; зовнішні зносини [9].

Відповідно переговори базуються на процесі перевірки, під час якої національне законодавство порівнюється з законо-

давством ЄС; це порівняння вказує на правові паралелі, відхилення та прогалини і, як наслідок, потребу в додатковому законодавстві. Оцінка здатності країни брати на себе різноманітні зобов'язання членства завжди має однакову структуру. Комісія починає з оцінки прогресу, пов'язаного з чотирма свободами та найскладнішими питаннями внутрішнього ринку, і продовжує систематичним оглядом прогресу в кожному з розділів, що залишилися [10, р. 355]. Переговори щодо вказаних вище блоків будуть відкриватись по чергову. Переговори щодо першого блоку відкриваються першими і будуть закриті останніми.

Основний зміст і сферу застосування критерію *acquis* легше визначити завдяки детальним положенням, наведеним у законодавстві ЄС. Це також є причиною широкого вивчення цього критерію в різних звітах про результати прогресу країни-кандидата. Позиція Європейської Комісії в цьому контексті може бути досить жорсткою, в тому числі в сенсі визначення кількості сторінок перекладеного законодавства та переглянутого на підставі нього національного. Але важливо розуміти, що лише імплементація *acquis* не забезпечує виконання досліджуваного критерію, що було продемонстровано в межах останніх розширень, де країни-кандидати, імплементававши *acquis*, залишили поза увагою механізми його реалізації та дотримання. Саме тому в Мадриді Європейська Рада в грудні 1995 р. вказала на необхідність створення умов для поступової, гармонійної інтеграції всіх кандидатів, зокрема через коригування їхніх адміністративних систем. Комісія також неодноразово підкреслювала важливість ефективного включення законодавства Співтовариства в національне законодавство та ще більшу важливість його правильного впровадження через відповідні адміністративні та судові структури [11].

У цьому контексті найважливіше значення в тому, що саме хоче в результаті бачити ЄС як результат імплементації *acquis*, і які саме акти підлягають такій імплементації (транспонуванню, адаптації, наближенню, тощо).

В першу чергу, важливо розуміти, що до моменту вступу в ЄС фактично жодна країна ЄС не мала імплементації *acquis* в повному обсязі. В таких випадках державам надається перехідний період для подолання таких прогалин. Це є важливим фактором, оскільки наш тривалий процес співпраці з ЄС демонструє, що Україна не завжди вчасно може виконати взяті на себе зобов'язання із приведення у відповідність законодавства (як це було із обсягом взятих зобов'язань в межах Угоди про партнерство та співробітництво). Але це не має ставати пересторогою до початку таких переговорів і в принципі співпраці з ЄС. Складним чинником для нас на сьогодні, звісно, є війна, що триває на нашій території, однак вірність ідеї євроінтеграції має бути непорушною.

За загальним правилом законодавство держав-членів не може суперечити законодавству ЄС. У цьому сенсі первинне право ЄС є обмеженням для національного законодавця. Будь-яке нове законодавство, прийняте в країні-члені ЄС, незалежно від того, прийняте в процесі транспонування норми ЄС (наприклад, директиви) або незалежно від будь-якої вимоги, встановленої законодавством ЄС, не може суперечити ДЕС чи загальним принципам ЄС. Завдяки конституційним характеристикам правового порядку ЄС, розробленому через практику Суду ЄС, а також національних конституційних або верховних судів, право ЄС безпосередньо застосовне в правових системах держав-членів (так звана доктрина прямої дії) та йому нада-

ється перевага (так звана доктрина верховенства) [12]. Наслідком цих конституційних доктрин на практиці є те, що національні правові норми, які суперечать нормам ЄС, не можуть бути застосовані органами держави, чи то національні суди, чи адміністрація.

Відповідно до ст. 288 ДФЄС існує три типи юридично обов'язкових актів, які інституції ЄС можуть приймати (як законодавчі, так і незаконодавчі акти): регламенти, директиви та рішення. Всі вони мають різну юридичну силу з точки зору наслідків для правопорядків країн-членів ЄС.

Регламенти, як правило, є повними регулятивними заходами в тому сенсі, що вони наповнені всіма необхідними регуляторними нормами, розподіленими правами та обов'язками між певними соціальними групами чи інститутами. Вони публікуються в Офіційному журналі ЄС усіма офіційними мовами та стають застосовними нормами в правовому порядку кожної держави-члена лише на підставі такої публікації. Тому вони не вимагають жодних дій з боку законодавчих органів країн-членів. Навпаки, транспозиція (ратифікація, введення в дію) регламентів у внутрішні правопорядки держав-членів не допускається.

Інша ситуація в третій країнах, що не є членами ЄС. До прикладу, в Україні регламенти не застосовуються безпосередньо, оскільки наша держава не ратифікувала Установчі договори ЄС. Таким чином, протягом усього періоду співпраці з ЄС, в тому числі під подання заявки на членство, Україна як і інші треті держави, узгоджуючи свої правопорядки з регламентами, повинні запровадити їх через певний тип внутрішньої норми, яка визначена національним законодавством. Іншими словами, такі держави трансформують їх у національне законодавство. Незважаючи на те, що окремі автори пропонують таку трансформацію проводити шляхом ратифікації, оскільки вона займатиме найменше процедурних рішень [13], наша держава такі проводить через процес приведення у відповідність національних актів актам ЄС. Такі дії очевидно є більш виправданими, оскільки виникає питання правових підстав ратифікації регламентів ЄС, коли вказані акти не підпадають під перелік тих, що підлягають ратифікації. Ймовірно, можна говорити про такі процедури в той період, коли почнеться офіційно етап переговорів, але разом із тим, цей процес також не буде характеризуватись легкістю, оскільки буде за собою тягнути ревізію національних актів на предмет відповідності таким ратифікованим регламентам.

Директиви, на відміну від регламентів, не є нормативним актом в повному сенсі. ДЕС описує їх як акти, які є обов'язковими для кожної держави-члена, до якої вони адресовані, щодо результату, який має бути досягнутий, але який залишає за національними органами вибір форми та методів (ст. 288 ДЕС). Таким чином, директиви вказують національним законодавцям лише регуляторний результат, якого вони мають досягти, але залишають за ними вибір, як досягти такого результату. Однак подекуди такий вибір може бути формальним. Тобто, національний законодавець завжди повинен зробити формальний вибір щодо форми його транспонування в національний порядок – чи на рівні закону, чи підзаконного акта, чи на рівні регіональних органів публічної влади.

Національні заходи транспонування не повинні транспонувати директиву буквально. Насправді, маємо визнати, що робота із копіювання/вставлення не є адекватним мето-

дом для належного запозичення (транспонування) директив, оскільки директиви лише визначають нормативну мету, але не обов'язково містить рішення про те, як мають бути розподілені права та обов'язки в суспільстві, щоб ціль акта була досягнута. Однак національна традиція роботи із європейськими актами досить часто свідчить про зворотне, коли приймаються акти, обґрунтування існування яких виступає власне потреба в наблизненні правопорядків, і такі акти складають подекуди значну частину самого тексту директиви. Більш детально про це йтиметься в наступних розділах дослідження.

Як відбувається власне за загальним правилом в інших країнах момент виконання критерію *acquis*. У деяких країнах-кандидатах процес наблизнення національного законодавства до *acquis* ЄС регулюється окремими правовими актами. Наприклад, у Словаччині такі положення визначені в «Методології наблизнення законодавства до *acquis communautaire*». В Естонії було розроблено посібник під назвою «Методологія гармонізації законодавства Естонії з правом ЄС», який слугує для уніфікації роботи команди.

У Болгарії та більшій частині країн-10 (що разом вступали до ЄС у 2004 році) немає чітких законів. Акти, які запозичуються із правової системи ЄС, транспонуються на підставі болгарських законодавчих механізмів (Конституція, закони та Положення про організацію роботи парламенту) [14].

В національній правовій системі ми маємо, по суті, лише Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС», що не задовольняє потреби у визначенні методології напрацювання єдиних актів, тому, незважаючи на наявні неформальні методології з розробки таких актів, все ж вважаємо за доцільне напрацювати підзаконний нормативний акт, який регулюватиме процес узгодження законодавства України та законодавства ЄС. У наступних розділах ми запропонуємо зміст та структуру вказаного акта.

Висновки. Підсумовуючи, важливо окреслити, що, звісно, лише наблизненням правової системи України до *acquis* не вичерпається весь переговорний процес, оскільки існують й інші критерії, які, крім законодавчої бази, передбачають функціонування органів публічної влади, громадянського суспільства, існування ефективної дієвої ринкової економіки, а головне, на наше глибоке переконання, бажання громадян та держави в цілому справді відповідати тим європейським цінностям, які визначені в межах ст. 2 ДЕС і є передумовою для звернення до ЄС із заявкою на членство в ЄС.

Література:

1. European Council in Copenhagen, Conclusions of the Presidency, (21-22 June 1993, SN 180/1/93). URL : <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf> (data access : 12.06.2023)
2. Stadlmeier. Rechtsfragen der EU-Osterweiterung, Boston College International and Comparative Law Review. 1983. Volume (2002-4). P.101–106
3. Зеленський підписав заявку на вступ до Євросоюзу. URL : https://lb.ua/news/2022/02/28/507368_zelenskiy_pidpisav_zayavku_vstup.html (дата звернення : 12.06.2023)
4. Treaty establishing a Constitution for Europe. C2004/310/01. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2004.310.01.0001.01.ENG&toc=O-%3AC%3A2004%3A310%3ATOC (data access : 15.07.2023)

5. Солодкова К.А., Бойчук Д.С. Копенгагенські та мадрідські критерії вступу до Європейського Союзу: перспективи для України. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 400–403
6. Булана О., Акуленко Л. Вступ без послаблень: чому переговори з ЄС будуть складнішими, ніж здається зараз. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/08/22/7167929/> (дата звернення 24.08.2023)
7. Council Regulation (EC) № 622/98 of 16 March 1998 on assistance to the applicant States in the framework of the pre-accession strategy, and in particular on the establishment of Accession Partnerships URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31998R0622> (data access : 15.07.2023)
8. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС : Закон України від 18.03.2004 року № 1629-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 18.07.2023)
9. The EU Accession process. URL : <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/Factsheet-EU-accession-process-cluster-newlayout-EP2023.pdf> (data access : 20.11.2023)
10. Marktler T. The power of the Copenhagen criteria. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*. 2008. vol. 2. Mar. P. 343-364
11. MADRID EUROPEAN COUNCIL 15 and 16 DECEMBER 1995 PRESIDENCY CONCLUSIONS. URL : https://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm (data access : 12.07.2023)
12. Брацук І. Вплив Суду ЄС на формування та розвиток принципу прямої дії права Європейського Союзу. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 129-132.
13. Capeta T. Report «Harmonisation of national legislation with the *acquis communautaire*». URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT\(2010\)017-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT(2010)017-e) (data access : 21.07.2023)
14. Guidelines to the *Acquis Communautaire*. Regional Research Paper under the Specific Grant Agreement RELEX I-2 190202 REG 4-14 URL : <https://mdtfjss.org.rs/archive//file/resources/guidance%20to%20the%20Acquis%20Communautaire.pdf> (data access : 21.07.2023)

Vavrynychuk A. Significance of adaptation of legislation in the context of EU membership criteria

Summary. In the article, the author examines the significance of the adaptation of legislation in the context of EU membership criteria, including for the legal order of Ukraine. Support of the values on which the EU is based is not so much determined by the membership criteria themselves but is a prerequisite for the start of negotiations and the entire process of acquiring EU membership. As a confirmation of this, the author indicates those official appeals submitted by countries to the EU to start the negotiation process for joining the EU.

The author emphasizes that the recognition of EU values is not a component of accession, but a prerequisite for applying to the EU with the question of accession. And accordingly, in the future, within the third criterion, to adhere to the same values through the prism of supporting the obligations of membership.

The author emphasizes that membership negotiations are based on a verification process, during which national legislation is compared with EU legislation; this comparison points to legal parallels, deviations, and gaps and, as a result, the need for additional legislation.

The author determines that during the entire period of cooperation with the EU, including when applying for membership, Ukraine, like other third countries, harmonizing their legal systems with regulations, must implement them through a certain type of internal norm, which is determined

by national legislation. In other words, such states transform them into national legislation.

The author focuses on the fact that only the approximation of the legal system of Ukraine to the *acquis* does not exhaust the entire negotiation process, since there are other factors of criteria that, in addition to the legislative framework, provide for the functioning of public authorities, civil society, the existence of an efficient and effective market economy, and most importantly,

to our deep conviction, the desire of citizens and the state as a whole, to truly correspond to those European values, which are defined within the limits of Art. 2 of the TEU and is a prerequisite for applying to the EU and applying for EU membership.

Key words: *acquis communautaire*, adaptation, transposition, regulation, directive, Copenhagen membership criteria, legal order, integration, European law, European principles of law, legal system.

*Козій І. С.,**кандидат юридичних наук,**керівник**Адвокатського бюро «Козій та партнери»*

ПОНЯТТЯ ТА ГРАДАЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню питань, пов'язаних із визначенням поняття «громадське об'єднання», встановленням критеріїв їхньої класифікації.

Обґрунтовано, що визначення поняття «громадського об'єднання» орієнтовано на те, що: 1) це об'єднання (тобто цілісне явище, що склалося на основі з'єднання, поєднання певних елементів), учасниками якого можуть бути: а) фізичні особи; б) юридичні особи приватного права; 2) це «громадське» об'єднання, що детермінує такі його характеристики: суб'єктний характер – участь виключно фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права; змістовний характер – участь в об'єднанні виключно на добровільній основі; функціональний характер – участь виключно для реалізації конкретних цілей: захист прав і свобод, задоволення суспільних інтересів (наприклад, економічних, соціальних, культурних, екологічних тощо).

Визначено, що в спеціальному законі про громадські об'єднання можливо прослідкувати наявність таких критеріїв для класифікації громадських об'єднань: 1) за організаційно-правовою формою шляхом виділення: а) громадської організації (громадського об'єднання, яке засноване фізичними особами та членами якого виступатимуть фізичні особи); б) громадської спілки (громадського об'єднання, яке засноване юридичними особами приватного права, а членами виступатимуть юридичні особи приватного права та фізичні особи); 2) за ступенем правового регулювання шляхом виділення: а) громадських об'єднань, діяльність яких впорядковано положеннями законодавства про громадські об'єднання; б) громадських об'єднань, діяльність яких впорядковано положеннями спеціального законодавства (наприклад, політичні партії; релігійні організації); 3) за територію діяльності шляхом виділення: а) всеукраїнських (у разі наявності відокремлених підрозділів у більшості адміністративно-територіальних одиниць, а також підтвердження такого статусу у порядку, встановленому законом); б) місцевих (діяльність поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці або регіону); в) міжнародних громадських об'єднань (організація, яка має представництва в Україні та ще одній країні перебування).

Вказано на доцільність поєднання декількох критеріїв для класифікації громадських об'єднань з врахуванням черговості їх застосування.

Ключові слова: громадське об'єднання, громадська організація, юридична особа, релігійні організації, політичні партії, градація, ознаки.

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається активна трансформація неурядового сектора та посилення ролі громадських об'єднань у всіх важливих сферах суспільного життя. Така участь набула особливої актуальності з початку впровадження в Україні воєнного стану. Громадські об'єднання

служать для держави належним тиловим щитом, за їх участі вдається вирішити питання з евакуацією людей із місцевостей, де точаться активні бойові дії; забезпечення першочергових потреб людей продуктами харчування, ліками, теплим одягом та ін.; рятування тварин; відновлення та відбудови України. Таким чином, останні події в державі створили умови переходу участі інституту громадянського суспільства в державі від в основному такої, що мала функцію контрольної, до партнерських відносин, що породжує актуальність дослідження обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу склали доктринальні висновки, яких зроблено провідними вченими в сфері адміністративного права, зокрема такими, як: В.Б. Авер'яновим, Н.І. Білак, Ю.П. Битяком, Н.П. Гаєвою, М.В. Ковалів, В.К. Колпаковим, О.В. Кузьменком, С.В. Ківаловим, М.В. Менджул, Б.В. Чернявською та іншими. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, питання діяльності громадських об'єднань та здійснення їх градації потребують наукового осмислення.

Метою статті є висвітлення питань, пов'язаних із визначенням поняття «громадське об'єднання», встановленням критеріїв їхньої класифікації.

Виклад основного матеріалу. На конституційному рівні визначено право громадянина України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації з метою: здійснення захисту своїх прав і свобод; задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей) [1].

На нормативному рівні встановлено, що громадське об'єднання є добровільним об'єднанням фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для цілей здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [2].

Вказане визначення громадського об'єднання орієнтовано на те, що:

– це об'єднання (тобто цілісне явище, що склалося на основі з'єднання, поєднання певних елементів [3]), учасниками якого можуть бути: а) фізичні особи (людина, яка наділена відповідним рівнем правосуб'єктності); б) юридичні особи приватного права (організація, створена на підставі установчих документів та яка діє на підставі модельного статуту і зареєстрована в порядку, визначеному законом) [4];

– це «громадське» об'єднання, що детермінує такі його характеристики: суб'єктний характер – участь виключно фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права; змістовний характер – участь в об'єднанні виключно на добровільній основі; функціональний характер – участь виключно для

реалізації конкретних цілей: захист прав і свобод, задоволення суспільних інтересів (наприклад, економічних, соціальних, культурних, екологічних тощо).

Що стосується здійснення градації громадських об'єднань, то первинно слід вказати на наступні конституційні положення, які можуть бути використані при встановленні видової приналежності громадських об'єднань, а саме: формулювання положень ст. 35 «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави», що дає підстави стверджувати про визнання на конституційному рівні такого різновиду громадських об'єднань як релігійні організації; формулювання положень ст. 36 «...право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації», що дає підстави стверджувати про виокремлення та розрізнення громадських об'єднань та політичних партій; формулювання положень ст. 36 «Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності» [1], що вказує на окреме значення такої громадської організації як професійна спілка. Таким чином, на конституційному рівні розмежовано громадські об'єднання, громадські організації, політичні партії, релігійні організації та професійні спілки як громадські організації.

Таким чином, аналіз конституційних норм, якими регламентовано права громадян на об'єднання, свідчить про розмежування громадських об'єднань, громадських організацій, політичних партій, релігійних організацій та професійних спілок як громадських організацій.

У Законі України «Про громадські об'єднання» [2] можливо прослідкувати наявність таких критеріїв для класифікації громадських об'єднань:

1) за організаційно-правовою формою шляхом виділення:

а) громадської організації (громадського об'єднання, яке засноване фізичними особами та членами якого виступатимуть фізичні особи);

б) громадської спілки (громадського об'єднання, яке засноване юридичними особами приватного права, а членами виступатимуть юридичні особи приватного права та фізичні особи);

2) за ступенем правового регулювання шляхом виділення:

а) громадських об'єднань, діяльність яких впорядковано положеннями законодавства про громадські об'єднання;

б) громадських об'єднань, діяльність яких впорядковано положеннями спеціального законодавства (наприклад, політичні партії [5]; релігійні організації [6]);

3) за територією діяльності шляхом виділення:

а) всеукраїнських (у разі наявності відокремлених підрозділів у більшості адміністративно-територіальних одиниць, а також підтвердження такого статусу у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [7]);

б) місцевих (діяльність поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці або регіону);

в) міжнародних громадських об'єднань (організація, яка має представництва в Україні та ще одній країні перебування).

На доктринальному рівні, громадські об'єднання можуть бути класифіковані на підставі:

1) віку, досягши якого дозволяється бути членом об'єднання громадян, виділяються: а) громадські організації дорослого населення, б) молодіжні; в) дитячі громадські організації [8];

2) організаційних властивостей об'єднань громадян, виділяються: а) масові об'єднання громадян (політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, добровільні товариства, професійні спілки, благодійні організації); б) органи громадської самодіяльності (народні дружини з охорони громадського порядку); в) органи громадського самоврядування (ради і колективи мікрорайону, будинкові, вуличні комітети) [9].

Доцільним є поєднання декількох критеріїв для класифікації громадських об'єднань з врахуванням черговості їх застосування. Наприклад, первинно громадське об'єднання може бути утворено як громадська організація, діяльність якої впорядковано профільним законодавством та яка функціонує у межах декількох адміністративно-правових одиниць.

Висновки. У статті висвітлено питання, пов'язані із визначенням поняття «громадське об'єднання», встановленням критеріїв їхньої класифікації.

Зазначено, що на нормативному рівні встановлено, що громадське об'єднання є добровільним об'єднанням фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для цілей здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Обґрунтовано, що в спеціальному законі про громадські об'єднання можливо прослідкувати наявність таких критеріїв для класифікації громадських об'єднань: 1) за організаційно-правовою формою шляхом виділення: а) громадської організації; б) громадської спілки; 2) за ступенем правового регулювання шляхом виділення: а) громадських об'єднань, діяльність яких впорядковано положеннями законодавства про громадські об'єднання; б) громадських об'єднань, діяльність яких впорядковано положеннями спеціального законодавства (наприклад, політичні партії; релігійні організації); 3) за територією діяльності шляхом виділення: а) всеукраїнських; б) місцевих; в) міжнародних громадських об'єднань.

Література:

- Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
- Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
- Академічний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/ob.jednannja>.
- Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96+%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8#w1_1
- Про політичні партії: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/page2>
- Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
- Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
- Колпаков В. К Адміністративне право України : Підручник. 2-ге видання. К. : Юрінком Інтер, 2000. 752 с. С. 170.
- Адміністративне право України: підручник для студентів ВНЗ юрид. спец. / [Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. Н. Гарашук та ін.]; під ред. проф. Ю. П. Битяка. [2-е вид, переробл. і доп.]. Харків: Право, 2003. 576 с.

Kozii I. Concept and classification of public associations

Summary. The article is devoted to the coverage of issues related to the definition of the concept of "public association", establishing the criteria for their classification.

It is substantiated that the definition of the concept of "public association" is focused on the fact that: 1) it is an association (i.e. a holistic phenomenon formed on the basis of a connection, a combination of certain elements), the participants of which can be: a) natural persons ; b) legal entities under private law; 2) it is a "public" association, which determines its following characteristics: subject nature – participation of only natural persons and/or legal entities under private law; meaningful nature – participation in the association is exclusively voluntary; functional nature – participation exclusively for the realization of specific goals: protection of rights and freedoms, satisfaction of public interests (for example, economic, social, cultural, environmental, etc.).

It was determined that in the special law on public associations it is possible to monitor the presence of the following criteria for the classification of public associations: 1) by organizational and legal form by selecting: a) a public organization (a public association founded by

individuals and whose members natural persons will perform); b) a public union (a public association founded by legal entities under private law, and the members will be legal entities under private law and natural persons); 2) by the degree of legal regulation by selecting: a) public associations whose activities are regulated by the provisions of the legislation on public associations; b) public associations, the activities of which are regulated by provisions of special legislation (for example, political parties; religious organizations); 3) for the territory of activity by selecting: a) all-Ukrainian (in the case of the presence of separate subdivisions in most administrative-territorial units, as well as confirmation of such status in accordance with the procedure established by law); b) local (activity extends to the territory of the corresponding administrative-territorial unit or region); c) international public associations (an organization that has representative offices in Ukraine and another host country).

The expediency of combining several criteria for the classification of public associations, taking into account the sequence of their application, is indicated.

Key words: public association, public organization, legal entity, religious organizations, political parties, gradation, signs.

*Богомолов Д. А.,
аспірант кафедри галузевого права та загально-правових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

ТЕЛЕМЕДИЦИНА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. У даній статті автор ставить за мету розглянути телемедицину як елемент електронного врядування у сфері охорони здоров'я, ідентифікувати проблемні питання її становлення та розвитку з позиції законодавчого врегулювання, а також з точки зору пацієнтів, закладів охорони здоров'я та національної системи охорони здоров'я.

Звернено увагу на роль, яку відіграли пандемія COVID-19 і триваюче повномасштабне російське вторгнення в Україну в перетворенні телемедицини на важливий компонент національної системи охорони здоров'я. Акцентовано, що передовими у просуванні послуг телемедицини є приватні заклади охорони здоров'я, які набагато швидше пристосовуються до потреб клієнтів. Розглянуто переваги телемедицини для пацієнтів, лікарів та закладів охорони здоров'я, серед яких швидкість, економія часу та ресурсів, доступність, можливість консультацій вузьких спеціалістів, оптимізація роботи закладів охорони здоров'я в умовах дефіциту кадрів.

Автор зупиняється на таких вже впроваджених елементах електронного врядування в сфері охорони здоров'я: кабінет телемедицини, е-лікарняні, електронні рецепти, телемедичне консультування, дистанційні навчальні заходи в онлайн-форматі.

Спираючись у своєму дослідженні на ситуаційний аналіз щодо стану телемедицини в Україні, проведений у рамках проєкту USAID у березні 2023 року, а також проаналізувавши нормативно-правові акти, що діють у сфері телемедицини, і статистичні дані медичного онлайн-сервісу DOC.ua та Центру громадського здоров'я МОЗ України, автор виокремлює такі проблемні питання телемедицини як недостатня доступність та рівень програмно-апаратного забезпечення, захист персональних даних, низька цифрова грамотність населення, ймовірність встановлення неправильного діагнозу без належного медичного огляду. Водночас автор привертає увагу до численних прогалин у державному регулюванні даного виду медичної допомоги та відсутність штрафів у сфері телемедицини, що відкриває шлях до зловживань і дозволяє робити з соціально важливої ланки швидкий та безвідповідальний бізнес та при цьому несе репутаційні ризики для добросовісних надавачів послуг телемедицини.

Автор дійшов до висновку, що телемедицина покращує доступність медичних послуг для пацієнтів, які проживають далеко від місця розташування закладів охорони здоров'я, та тих, які потребують консультації вузькоспеціалізованих фахівців, зменшуючи при цьому навантаження на медичних працівників. Однак для забезпечення якості наданих послуг необхідно провести значну роботу з удосконалення державної політики у сфері телемедицини, опираючись на ґрунтовні та різносторонні наукові дослідження піднятих проблем, залучаючи до неї заклади охорони здоров'я, в т.ч. приватної форми власності, та враховуючи громадську думку.

рони здоров'я, в т.ч. приватної форми власності, та враховуючи громадську думку.

Ключові слова: телемедицина, електронне врядування, кабінет телемедицини, е-лікарняні, електронні рецепти.

Постановка проблеми. Сьогодні наше життя складно уявити без мережі «Інтернет», адже ми спілкуємося, отримуємо інформацію, працюємо, навчаємося та розважаємося з її допомогою. Пандемія COVID-19 змусила нас зробити значний крок у сторону розвитку цифровізації надання послуг і у сфері охорони здоров'я, а триваюче повномасштабне російське вторгнення в Україну прискорило перетворення телемедицини на важливий компонент системи охорони здоров'я загалом. Адже вона дозволяє своєчасно надавати кваліфіковану медичну допомогу, оцінити складність проблеми, що турбує людину, та сформулювати необхідний алгоритм дій для пацієнта.

Медичний онлайн-сервіс DOC.ua надає певні статистичні дані та роз'яснення щодо поточного стану ринку телемедицини в Україні. Так, з початку 2023 року попит на телемедичні консультації на платформі збільшується на 15–20 % щомісяця. Такий темп зростання пов'язаний з тим, що в Україні ринок онлайн-консультацій з лікарями тільки формується і відбувається це доволі стрімко – все більше людей вирішують скористатись послугою, оцінюють її переваги та зручність. Крім того, 85 % користувачів сервісу, що обирають саме онлайн-консультацію з лікарем, бронюють послугу на конкретну дату та час, а не консультацію чергового лікаря (термінову консультацію якнайшвидше) [1].

З огляду на певний попит на отримання онлайн-консультацій лікарів національну систему охорони здоров'я варто належним чином врегулювати та надати можливості для адаптації закладів охорони здоров'я для якісного надання медичних послуг. Поки цього не сталося, ключовими гравцями стають приватні заклади охорони здоров'я, які набагато швидше пристосовуються до потреб клієнтів.

Проєкт «Сталий розвиток національних систем охорони здоров'я» (LHSS) у межах проєкту USAID «Integrated Health Systems IDIQ» у ситуаційному аналізі стану телемедицини в Україні при порівнянні частки телемедичних послуг від загальної кількості послуг за типами закладів охорони здоров'я зазначає, що приватні медичні заклади та приватні підприємці надають значно вищий відсоток загального обсягу послуг за допомогою телемедицини [2].

Запровадження телемедицини потребує вирішення значної кількості проблем, пов'язаних із розробкою та впровадженням телемедичних систем. Саме пошук цих проблем та мож-

ливих шляхів їх вирішення є актуальною темою для нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ключовим у рамках нашого дослідження є ситуаційний аналіз щодо стану телемедицини в Україні, проведений у рамках проєкту USAID у березні 2023 року [2].

Серед вітчизняних дослідників варто відзначити навчальний посібник А. В. Владзимирського «Телемедицина в системі організації та менеджмента охорони здоров'я», в якому проведено комплексне дослідження науково-практичних досягнень сучасної телемедицини з позиції її використання в системі організації та керування охороною здоров'я [3], а також праці вчених, що досліджували різні аспекти запровадження телемедицини: В. Авраменко, Р. Ахметшин, Б. Божук, О. Божук, С. Булеца, О. Бур'янов, Л. Дубчак, В. Короленко, В. Мороз, Г. Оксак, Д. Самофалов, П. Снісаренко, В. Степаненко, В. Черемісіна тощо.

Явище телемедицини є відносно новим, а тому потребує ґрунтовного та різностороннього дослідження науковою спільнотою для усунення наявних проблем. Саме цим і обумовлюється актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є формування авторського бачення телемедицини як елементу електронного врядування у сфері охорони здоров'я з позиції його законодавчого врегулювання та проблемних питань застосування для пацієнтів, закладів охорони здоров'я та національної системи охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція України визначає право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49), однак жодним чином не відображає питання щодо форми надання медичних послуг.

З огляду на глобальні виклики сучасності Всесвітня організація охорони здоров'я прийняла низку резолюцій щодо електронної охорони здоров'я та використання інформаційно-комунікаційних технологій в охороні здоров'я. Так, Глобальна стратегія в області цифровізації охорони здоров'я на 2020-2025 рр. визначає телемедицину як надання медико-санітарних послуг у тих випадках, коли відстань є критичним чинником, і ці послуги надають усі медичні фахівці, які використовують інформаційно-комунікаційні технології для обміну перевіреною та підтверженою інформацією з метою діагностики, лікування та профілактики захворювань і травматизму, проведення наукових досліджень та експертизи, а також безперервної освіти медичних працівників з метою поліпшення індивідуального та колективного здоров'я [4].

Що ж до нашої держави, то наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативних документів щодо застосування телемедицини у сфері охорони здоров'я» від 19.10.2015 № 681 поняття «телемедицина» визначене як комплекс дій, технологій та заходів, що застосовуються при наданні медичної допомоги, з використанням засобів дистанційного зв'язку у вигляді обміну електронними повідомленнями [5]. Також цим актом затверджені порядок організації медичної допомоги із застосуванням телемедицини та положення про кабінет телемедицини та форми облікової документації.

Запровадження телемедицини покликане задовольнити потребу в наданні доступних медичних послуг пацієнтам. Так, серед позитивів таких послуг для їхніх користувачів варто відзначити:

- доступність – пацієнту не потрібно користуватися громадським транспортом (особливо якщо хвороба передається повітряно-крапельним шляхом), витратити час та бігати по закладам охорони здоров'я;
- швидкість запису до лікаря та отримання відповідної консультації;
- можливість консультацій вузьких спеціалістів у віддалених територіях – наприклад, один лікар-гематолог зможе дистанційно обслуговувати декілька міст, а фактично з пацієнтом буде спілкуватись та вести лікування сімейний лікар на місці.

Лікар, у свою чергу, отримує можливість контролювати стан пацієнта в динаміці, а національна система охорони здоров'я отримує можливість оптимізувати роботу закладів охорони здоров'я в умовах кадрового голоду. Триваючі воєнні дії потребують допомоги медиків на фронті для надання допомоги пораненим військовослужбовцям та цивільним жителям. Водночас частина медиків виїхала за кордон, які або працевлаштувалися в європейських країнах, або роздумують щодо повернення на батьківщину.

Тим не менш, за статистичними даними Центру громадського здоров'я МОЗ України в бюджетних та госпрозрахункових лікувально-профілактичних закладах станом на 31 грудня 2022 року налічувалося 159 746 штатних посад лікарів та 272 868 штатних посад середнього медперсоналу. З них було зайнято 128 089 посад лікарів та 233 814 посад середнього медперсоналу. Таким чином дефіцит кадрів, необхідних для повного штатного укомплектування лікувально-профілактичних закладів, становив 31 657 лікарів та 39 053 середнього медперсоналу або відповідно 20 % та 14 % від штатної чисельності. Ці цифри ще більше виростуть, якщо врахувати, що чимало медпрацівників працюють більш ніж на одну ставку. Найбільш гостро проблема нестачі лікарів стоїть в Луганській і Донецькій (по 39 %), Херсонській (33 %), Київській (26 %), та Одеській (23 %) областях, у той час як найкраще укомплектованими є лікувально-профілактичні заклади Львівської (8 %), Чернівецької (9 %) та Івано-Франківської (12 %) областей. Схожа картина і щодо укомплектованості середнім медперсоналом: найкраща ситуація у далеких від фронту західних областях (у лідерах – Львівська та Чернівецька області, де дефіцит становить відповідно 6 % та 7 %), найгірша – у прифронтових регіонах (Луганська – 33 %, Донецька – 25 %, Херсонська – 22 %). Дещо несподівано серед аутсайдерів – м. Київ, в якому дефіцит лікарів становить 22 %, а середнього медперсоналу – 21 %. [6]

Зазначимо, що для проведення консультацій вимагається створити та обладнати окремий структурний підрозділ закладу охорони здоров'я – кабінет телемедицини, але в той же час передбачена умова здійснення телемедичного консультування без кабінету телемедицини, а саме: для фізичних осіб – підприємців, які здійснюють господарську діяльність з медичної практики, передбачена можливість телемедичного консультування без створення кабінету телемедицини.

Загалом таке нововведення спрямоване на зменшення навантаження на медичних працівників, оптимізацію роботи закладів охорони здоров'я та підвищення доступності медичних послуг для пацієнтів.

Як уже зазначалося раніше, повномасштабне вторгнення рф в Україну призвело до стабільного розширення попиту на надання медичної допомоги шляхом телемедицини. На сьо-

годні створюється величезна кількість телемедичних сервісів, які надають медичних послуг.

Так, наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.06.2022 року № 1062 «Про організацію надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини в умовах воєнного стану» встановлено окремі умови надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини в умовах воєнного стану при ушкодженнях, пораненнях та інших станах [7]. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.09.2022 року № 1695 «Про затвердження Порядку надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини, реабілітаційної допомоги із застосуванням телереабілітації на період дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» встановлено окремі умови надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини, реабілітаційної допомоги із застосуванням телереабілітації на період дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях [8].

Починаючи з 1 жовтня 2021 року заклади охорони здоров'я України оформляють е-лікарняні. Для цього не потрібно ходити до лікаря, не потрібно передавати його на робоче місце. Також повністю впроваджено електронні рецепти на лікарські препарати. Водночас функціонують консультативно-телемедичні центри на базі центрів екстреної медичної допомоги та проводяться різного роду конференції, майстер-класи, воркшопи в онлайн-форматі. Варто зазначити наказ Міністерства охорони здоров'я України № 233 від 04.02.2022 року «Про особливості формування медичних висновків в окремих випадках», яким дозволено формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність хворим на грип, гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2, або гостре респіраторне захворювання на підставі звернення та опитування хворого за допомогою засобів телефонного зв'язку або інтернет-телефонії, засобів телемедичного зв'язку [9].

В умовах воєнного стану питання відкриття та закриття листка непрацездатності зберегли свою актуальність, тому на період дії воєнного стану та протягом трьох місяців після його завершення подовжена можливість отримання пацієнтом медичної допомоги у такий спосіб, адже постійні тривоги та обстріли багатьох міст України не дозволяють ані медичним працівникам надавати, ані пацієнтам отримувати своєчасну та якісну медичну допомогу.

Методичні рекомендації з діагностики та лікування деяких захворювань при наданні телемедичних послуг, прийняті у 2019 році, визначають такі умови забезпечення надання медичної допомоги пацієнту: коли відстань є критичним чинником її надання; збереження медичної таємниці та конфіденційності, цілісності медичної інформації про стан здоров'я пацієнта; створення єдиного медичного простору; сприяння підвищенню якості допомоги та оптимізації процесів організації та управління охороною здоров'я; формування системних підходів до впровадження та розвитку телемедицини в системі охорони здоров'я.

Сьогодні є такі види телемедичних процедур, що входять у загальне поняття телемедицини: телемедичне консультування; біотелеметрія (телемоніторинг); домашня (індивідуальна) телемедицина; телескринінг; телеприсутність; телеасистування; дистанційне навчання [10]. Існує два типи телемедичних консультацій: «лікар – пацієнт» та «лікар – лікар».

Однак на сьогоднішній день ми маємо багато нерегульованих питань відносно надання та отримання якісних медичних послуг із застосуванням телемедицини. Так, апаратний та програмний комплекс для консультування наразі не є доступним та розвиненим з точки зору взаємодії та інтеграції з іншими програмними системами. Програмно-апаратне забезпечення має бути легким і зрозумілим у використанні.

Державні заклади охорони здоров'я мають змогу отримувати фінансову підтримку за допомогою різних програм підтримки та розвитку медицини або за рахунок бюджетних коштів. Приватна ж медицина має вирішувати ці питання самостійно.

Крім того, жодні надбання науково-технічного прогресу не можуть замінити фізичну взаємодію пацієнта та лікаря, вже не говорячи про банальний огляд. Зазначене може стати причиною неправильно встановленого діагнозу, а також може використовуватись пацієнтами у власних меркантильних інтересах, наприклад, на даний момент не існує правових обмежень для виписування електронного рецепту після такої консультації, а тому може використовуватись для отримання різного роду рецептурних препаратів.

Особливої уваги потребують питання захисту персональних даних при використанні засобів телефонного зв'язку та/або інтернет-телефонії. Зазначене на сьогодні залишає за собою багато питань, наприклад, використання виключно програмного забезпечення при оформленні закладень, тобто без паперу, а також обов'язкового використання електронного цифрового підпису за результатами консультації.

Ми всі розуміємо, що на 100% безпечних систем передачі даних не існує, а тому залишаються можливості для витоку даних або ж кіберзлому такої системи (останнє українці відчули на собі у грудні 2023 року, коли мережа зв'язку «Київстар» стала об'єктом потужної хакерської атаки з боку росії). Крім того, населення країни потребує певної просвіти щодо цифрового етикету з метою запобігання розповсюдженню приватної інформації.

Недостатнє державне регулювання даного виду медичної допомоги та відсутність штрафів у сфері телемедицини надає змогу зловживати та робити з соціально важливої ланки швидкий та безвідповідальний бізнес.

Так, останнім часом з'явилося багато «медичних посередників» або платформ, на яких можна майже задарма отримати «консультацію» лікаря по телефону або через застосунок. Досить часто такі послуги надаються неправомірно, тобто пацієнт не може перевірити чи реально він з лікарем консультується; чи є у лікаря відповідна ліцензія на провадження медичної діяльності; пацієнт не може отримати інформацію щодо надавача послуги (найменування, код ЄДРПОУ, адреса); не може бути впевненим, що такий лікар працює встановлений у конкретному медичному закладі, який має діючу медичну ліцензію, а також у тому, що отримає якісну медичну послугу. Консультаційний висновок не підкріплюється підписом та печаткою, а розрахунок за надану послугу також може проводитись з порушеннями, без видачі касово-розрахункового документа за отримання інформаційної послуги.

На нашу думку, в недалекому майбутньому наслідки діяльності таких компаній позначається на приватних закладах охорони здоров'я у вигляді репутаційних ризиків та безпідставних перевірок з боку держави.

Ще у 2016 році на засіданні «круглого столу» при Комітеті Верховної Ради України з питань охорони здоров'я на тему «Розвиток національної системи телемедицини та парамедицини в Україні: впровадження міжнародних стандартів» зазначалось, що створення в Україні системи телемедицини надасть можливість для впровадження сучасних методів надання медичної та домедичної допомоги; раціонального залучення ресурсу високопрофесійних медичних фахівців; економії коштів, пов'язаної з переміщенням пацієнтів і фахівців; зменшення кількості медичних помилок; налаштування мережі обміну медичною інформацією за світовими стандартами; оперативного обміну медичною інформацією з фахівцями НАТО тощо, що сприятиме збереженню здоров'я та життя наших громадян, зниженню показників інвалідності й смертності [11].

Зважаючи на затребуваність телемедицини та потребу у стимулюванні її розвитку, Уряд країни схвалив Стратегію розбудови телемедицини та операційний план її реалізації до 2025 року [12]. Дана стратегія спрямована на поступове вирішення вищеперахованих проблем, а також найбільш актуальної на сьогодні – проблеми часткового дефіциту фахівців в окремих регіонах України. За допомогою консультацій в режимі «лікар-лікар» пацієнти зможуть отримувати більше професійної та вузькоспеціалізованої допомоги.

Важливим кроком з нарощення потенціалу телемедицини стало прийняття Закону України від 09.08.2023 р. №3301-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування телемедицини», який спрямований на запровадження комплексного та системного підходу до формування та реалізації державної політики в частині розвитку телемедицини для збереження та зміцнення здоров'я нації [13].

У зв'язку з війною Україна може стати країною, яка першою запровадить телемедицину в найбільших масштабах у світі.

Висновки. На основі вищевикладеного, запровадження телемедицини, як одного з елементів електронного врядування у сфері охорони здоров'я, дозволяє покращити якість та доступність медичних послуг для пацієнтів, які проживають далеко від місця розташування закладів охорони здоров'я, та тих, які потребують консультації вузькоспеціалізованих фахівців, зменшуючи при цьому навантаження на медичних працівників та сприяючи оптимізації роботи закладів охорони здоров'я.

Проте для цього потрібні значні наукові та практичні розробки для подальшого належного адміністрування даного виду діяльності. Так, на сучасному етапі виникає безліч проблем, які можуть принести негативні наслідки для пацієнтів (витік персональних даних, встановлення неправильного діагнозу без належного огляду тощо), закладів охорони здоров'я (відсутність належного програмно-апаратного забезпечення, незабезпечення захисту персональних даних, втрата ділової репутації тощо) та держави загалом (відсутність належного державного регулювання телемедицини, адже вирішення більшості питань залишається на розсуд керівництва закладу охорони здоров'я).

Актуальним залишається фінансове питання щодо вартості програмно-апаратного забезпечення телемедицини, зокрема, для приватних закладів охорони здоров'я, які хоча є і передовими у просуванні таких послуг, однак самі змушені вирішувати дану проблему, ймовірно за рахунок підвищення вартості своїх послуг.

Вважаємо, що подальший розвиток телемедицини багато в чому залежатиме від удосконалення державної політики

у сфері телемедицини шляхом як комунікації закладів охорони здоров'я, в т.ч. закладів приватної форми власності, з Міністерством охорони здоров'я України, як головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, так і врахування громадської думки щодо якості та доступності телемедицини.

Література:

1. Здоров'я у смартфоні: телемедицина трансформує медичну систему України. URL: <https://doc.ua/news/news/zdorovya-u-smartfoni-telemedicina-transformu-medichnu-sistemu-ukrani> (дата звернення: 30.11.2023).
2. Телемедицина в Україні: ситуаційний аналіз. URL: https://www.lhssproject.org/sites/default/files/resource/2023-05/LHSS_UKRAINE_FY23_Landscape%20Assessment%20of%20Telemedicine%20in%20Ukraine_Ukr.pdf (дата звернення: 30.11.2023).
3. Владзимирський А.В. Телемедицина в системі організації та менеджмента охорони здоров'я: навч. посіб. Донецьк : Ноулідж, Донець, від-ня, 2012. 467 с.
4. Global strategy on digital health 2020-2025. URL: <https://www.who.int/docs/default-source/documents/gsdhdaa2a9f352b0445bafbc79ca799dce4d.pdf> (дата звернення: 06.12.2023).
5. Про затвердження нормативних документів щодо застосування телемедицини у сфері охорони здоров'я: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.10.2015 № 681. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1400-15#Text> (дата звернення: 06.12.2023).
6. Звіт про мережу та діяльність медичних закладів за 2022. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html> (дата звернення: 19.12.2023).
7. Про організацію надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини в умовах воєнного стану: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.06.2022 року № 1062. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-22#n4> (дата звернення: 06.12.2023).
8. Про затвердження Порядку надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини, реабілітаційної допомоги із застосуванням телереабілітації на період дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.09.2022 року № 1695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-22#Text> (дата звернення: 06.12.2023).
9. Про особливості формування медичних висновків в окремих випадках: наказ Міністерства охорони здоров'я України №233 від 04.02.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-22#Text> (дата звернення: 06.12.2023).
10. Методичні рекомендації з діагностики та лікування деяких захворювань при наданні телемедичних послуг (для лікарів загальної практики – сімейної медицини) / Ю.В. Вороненко та ін. НМАПО імені П.Л. Шупика, 2019. 104 с. URL: https://moz.gov.ua/uploads/2/14076-a5_2019_moz_shupik_forweb.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
11. Офіційний сайт – Комітет Верховної Ради України з питань охорони здоров'я. URL: <https://komzdrav.rada.gov.ua/fsview/72611.html> (дата звернення: 12.12.2023).
12. Про схвалення Стратегії розбудови телемедицини в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України № 625-р від 14 липня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.12.2023).
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування телемедицини: Закону України від 09.08.2023 р. №3301-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3301-20#Text> (дата звернення: 18.12.2023).

Bohomolov D. Telemedicine as an Element of E-Governance in the Healthcare Sector

Summary. In this article, the author aims to look into the telemedicine as an element of e-governance in the healthcare sector, to identify problematic issues of its formation and development in terms of legislative regulation, as well as from the perspective of patients, healthcare institutions and the national healthcare system.

Attention is drawn to the role played by the COVID-19 pandemic and the ongoing full-scale Russian invasion of Ukraine in transforming telemedicine into an important component of the national healthcare system. It is emphasised that private healthcare institutions are at the forefront of promoting telemedicine services, as they are much faster in adapting to the needs of clients. The author examines the benefits of telemedicine for patients, doctors and healthcare facilities that include speed, time and resource savings, accessibility, the possibility of consulting narrow specialists, and optimisation of healthcare facilities in the context of staff shortages.

The author focuses on the following already implemented elements of e-governance in the healthcare sector: telemedicine cabinet, e-sick leave certificates, e-prescriptions, telemedicine counselling, online distance learning activities.

Based on a situational analysis of the state of telemedicine in Ukraine conducted as part of a USAID project in March 2023, as well as on an analysis of the regulatory framework in

place in the field of telemedicine and statistics from the online medical service DOC.ua and the Public Health Centre of the Ministry of Health of Ukraine, the author identifies such problematic issues of telemedicine as insufficient availability and level of software and hardware, protection of personal data, low digital literacy of the population, and the likelihood of an incorrect diagnosis without a proper medical examination. At the same time, the author draws attention to the numerous gaps in the state regulation of this type of medical care and the absence of fines in the field of telemedicine, which opens the way to abuse and allows turning a socially important sector into a fast and irresponsible business, while posing reputational risks to bona fide providers of telemedicine services.

The author concludes that telemedicine improves the accessibility of medical services for patients who live far from the location of healthcare facilities and those who need to consult highly specialised specialists, while reducing the workload of healthcare professionals. However, in order to ensure the quality of services provided, considerable work needs to be done to improve the state regulatory policy in the field of telemedicine, based on thorough and comprehensive scientific research of the issues raised, involving healthcare institutions, including private ones, and taking into account public opinion.

Key words: telemedicine, e-governance, telemedicine office, e-prescriptions, e-sick leave certificates.

*Гапон В. О.,**аспірант кафедри галузевого права та загально-правових дисциплін**Інституту права та суспільних відносин**ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті сформовано волонтерську діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання в Україні. Досліджено поняття «волонтерська діяльність», що віднайшло своє закріплення як у міжнародних документах, так і у нормах національного законодавства. Звернуто увагу на особливості діяльності громадських та благодійних організацій як одних із форм існування волонтерства в Україні. Встановлено, що основні організаційні та правові засади волонтерської діяльності врегульовано положеннями Законів України «Про волонтерську діяльність», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про громадські об'єднання». Зроблено висновок, що основними формами здійснення волонтерської діяльності в Україні є громадські організації, громадські спілки та благодійні організації. Зазначено, що волонтерами в Україні можуть бути як громадяни, так й іноземці чи особи без громадянства, а також неповнолітні особи, проте законодавцем встановлено обмеження залучення неповнолітніх до зайняття волонтерською діяльністю за окремими напрямками.

Визначено, що основними елементами адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності є наявність об'єкта, суб'єкта, джерел нормативно-правового регулювання, адміністративних правовідносин, обсягу прав та обов'язків, гарантій та механізму реалізації прав та обов'язків. При проведенні адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності, активізуються організаційна, координаційна, контрольна та регулююча функції.

Встановлено, що адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні здійснюється органами центральної виконавчої влади, органами місцевої влади та місцевого самоврядування. З цією метою нами проаналізовано завдання зазначених органів, закріплених у положеннях Законів України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні». Зроблено висновок, що положеннями кожного із перелічених законодавчих актів визначено основні організаційні та правові засади волонтерської діяльності, а також повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування з питань адміністративно-правового регулювання волонтерства в Україні.

Ключові слова: волонтерство, волонтер, волонтерська діяльність, адміністративно-правове регулювання, суспільні відносини у сфері волонтерської діяльності, компетенція.

Постановка проблеми. Волонтерство є унікальним соціальним ресурсом, для якого характерні різноманітні види, форми та методи діяльності, що сприяють подальшій активі-

зації духовного, інтелектуального та культурного розвитку. Волонтерський рух в Україні пройшов тривалий шлях розвитку, що пов'язано із процесами державотворення. Основою для піднесення національного руху українського народу стали події Революції Гідності, військова агресія на сході України та широкомасштабне вторгнення у 2022 році. Усвідомлюючи не лише свою громадянську та національну належність, але й можливі масштаби трагедії, зумовленої російською агресією, населення України об'єднано ідеєю супротиву шляхом створення волонтерських організацій та рухів. На сьогоднішній день волонтерами активно реалізуються проекти, пов'язані з обороноздатністю України, які спрямовані на зупинення російської агресії та звільнення тимчасово окупованих територій. А тому дослідження волонтерства як об'єкта адміністративно-правового регулювання є актуальним питанням із позиції сучасності.

Метою статті є дослідження волонтерської діяльності як об'єкта адміністративно-правового регулювання визначивши нормативно-правову базу та сформулювати висновки за їх результатами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Волонтерська діяльність як соціальне явище та об'єкт адміністративно-правового регулювання виступало предметом досліджень таких вітчизняних науковців, як Т.М. Байдак, В.О. Болотової, В.В. Вашковича, Н.І. Грищенко, І.Д. Звереві, С.А. Купрієнко, І.В. Літязи, Н.О. Ляшенко, О.О. Проценка, К.О. Сидоренка, С.М. Ситняківської, В.С. Сірка, І.Ю. Чайки, та інших. У той же час відсутнє ґрунтовне дослідження волонтерської діяльності саме як об'єкта адміністративно-правового регулювання, що й обумовлює необхідність вивчення зазначеного питання більш детально.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день волонтерська діяльність відіграє важливу роль не лише в окремих державах, але й на міжнародному рівні. Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН) рекомендовано усім державам-членам передбачити і врахувати волонтерську діяльність у загальнонаціональних стратегіях і програмах соціального та економічного розвитку, а також забезпечити усунення будь-яких обмежень у провадженні досліджуваного виду діяльності.

Розуміючи важливість волонтерської діяльності, Генеральною Асамблеєю ООН ще у 1985 році було запропоновано відзначати Міжнародний день волонтерів 5 грудня. ООН постійно закликає до вжиття заходів з метою підвищення обізнаності щодо важливості волонтерської діяльності, що спонукає людство долучатися до волонтерських рухів [1, с. 4].

Відповідно до положень Загальної декларації про волонтерство, волонтерська діяльність є способом індивідуальної чи колективної підтримки таких загальноновизнаних цінностей, як

надання допомоги та піклування про членів громади; використання усіма людьми наданого їм обсягу прав та обов'язків як члена конкретної громади у процесі розвитку і навчання протягом усього життя, реалізуючи свій людський потенціал; взаємодії між окремими індивідами, не зважаючи на існуючі між ними відмінності, з метою забезпечення спільного існування та пошуку нових способів вирішення існуючих проблем [2].

Враховуючи важливість волонтерської діяльності, відносини у зазначеній сфері підлягають належному правовому регулюванню. Під поняттям «правове регулювання» варто розуміти специфічну систему впливу на суспільно значимі, повторні, свідомо-вольові та усталені суспільні відносини, метою якого є їх упорядкування, що реалізується шляхом визначення основоположних складових елементів конкретних правовідносин, використовуючи спеціальні юридичні засоби [3, с. 10].

Одним із різновидів правового регулювання є адміністративно-правове регулювання. Варто зауважити, що на сьогоднішній день у науковій літературі не представлено єдиного визначення поняття «адміністративно-правове регулювання». Проаналізувавши основні підходи до трактування адміністративно-правового регулювання, О.А. Моргуновим визначено його основні ознаки, до яких науковцем віднесено наступні: є способом впливу держави на суспільні відносини, що виникають між певними суб'єктами; реалізуються шляхом використання спеціальних правових засобів, що у своїй сукупності є механізмом адміністративно-правового регулювання; спрямоване на упорядкування державно-владних відносин; встановлює юридичні права та обов'язки учасників досліджуваних відносин [4, с. 275-276].

Одним із основних джерел адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні є Закон України «Про волонтерську діяльність». Цим законом встановлені організаційні та правові засади проведення волонтерської діяльності, ключові напрями волонтерства, особливості правового статусу волонтерів та джерела фінансування такої діяльності. Окрім цього, законодавчий акт містить положення стосовно визначення форм підтримки державою волонтерства, якими є надання організаційної, правової, методичної та інформаційної допомоги; встановлено заборону на будь-які форми втручання органів державної влади та місцевого самоврядування до роботи волонтерів та волонтерських організацій.

Згідно з частиною першою статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність», волонтерами є фізичні дієздатні особи, якими добровільно здійснюється соціально спрямована неприбуткова діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерами можуть бути як громадяни України, так іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території нашої держави. Неповнолітні мають право на провадження волонтерської діяльності виключно за умови отримання попередньої згоди батьків, усиновлювачів, прийомних батьків, батьків-вихователів чи піклувальників. При цьому, неповнолітнім особам заборонено надавати волонтерську допомогу за наступними напрямками: у медичних закладах; з метою ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру; з метою подолання наслідків бойових дій, терористичних актів, тимчасової окупації та збройних конфліктів; родинам, які перебувають у складних життєвих обставинах, що зумовлено бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою оку-

пацією чи збройною агресією Росії проти України або іншої держави; сприяння уповноваженим органам з питань пробації з питань нагляду за засудженими та проведення з ними соціально-виховної роботи; сприяння органам державної влади і місцевого самоврядування, фізичним та юридичним особам, об'єднанням громадян, якими здійснюється соціальний патронаж, у процесі реалізації заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження чи позбавлення волі, а також звільнені від відбування призначеного покарання [5].

Наступним ключовим джерелом нормативно-правового регулювання у сфері зайняття волонтерської діяльності виступає Закон України «Про громадські об'єднання». Відповідно до частиною першою статті 1 зазначеного закону, громадським об'єднанням є добровільне об'єднання фізичних та юридичних осіб приватного права, діяльність якого спрямована на захист прав і свобод, задоволення суспільних, економічних, культурних, соціальних, екологічних та інших потреб. За своєю організаційно-правовою формою громадські організації можуть бути утворені як: 1) громадська організація, якою є громадське об'єднання, членами та засновниками якого виступають фізичні особи; 2) громадська спілка, тобто громадське об'єднання, засновниками якого можуть бути виключно юридичні особи приватного права, а учасниками – як фізичні, так і юридичні особи [6].

До сфери регулювання зазначеного законодавчого акта можливо віднести й волонтерські об'єднання, які набувають адміністративної правосуб'єктності виключно після реєстрації громадського об'єднання. Процедура реєстрації громадського об'єднання передбачає реалізацію двох основних етапів: 1) проведення реєстрації громадської організації на загальних підставах; 2) отримання від Міністерства соціальної політики України статусу волонтерської організації [6].

Подібні положення у сфері реєстрації передбачено статтею 15 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», у відповідності до якої благодійні організації набувають правового статусу, тобто певного обсягу прав та обов'язків юридичних осіб, виключно з моменту їх державної реєстрації [7].

П.В. Горінов та Р.Г. Драпушко зазначають, що ключовими завданнями адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності виступають наступні: створення умов для ефективного та повноцінного функціонування волонтерського руху; розробка належної нормативно-правової бази; здійснення контролю і нагляду за дотриманням законодавства волонтерськими організаціями та можливості притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. До того ж науковцями визначено основні функції адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності, якими є наступні: організаційна, що реалізується шляхом закріплення адміністративних процедур діяльності волонтерських організацій, розробці та виданні нормативно-правових актів; координаційна, сутність якої полягає у забезпеченні спільної діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та волонтерських організацій; контролююча, сутність якої полягає у визначенні стану дотримання законодавства у сфері волонтерської діяльності; регулятивна, яка полягає у здійсненні органами державної влади та місцевого самоврядування регулювання процедур створення, функціонування та припинення діяльності волонтерських організацій [8, с. 268].

Враховуючи те, що ключовим завданням адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності є своєчасне та ефективне вирішення проблем та задоволення суспільних і державних потреб, адекватне відображення у нормативно-правових актах відомостей щодо змісту та структури волонтерської діяльності, створення сприятливого правового становища для активізації та розвитку волонтерства, важливу роль відіграє здійснення державного контролю за діяльністю таких організацій. Саме створення та належне функціонування системи державного контролю виступає в якості обов'язкового складового елемента адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності, оскільки закріплені нормативні положення повинні не лише закріплюватися у відповідних законодавчих та підзаконних актах, але й реалізовуватися на практиці.

Згідно з положеннями Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», зазначена категорії державних органів, у межах наданих їм повноважень та на підставі нормативно-правових приписів, здійснює видання наказів, організацію та контроль за їх виконанням. Аналіз норм зазначеного законодавчого акта надає можливість віднести до суб'єктів адміністративно-правового регулювання, у тому числі й у сфері волонтерської діяльності, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, що утворені з метою виконання окремих функцій з реалізації державної політики, зокрема агентства, служби, інспекції, бюро та комісії [9].

Основними завданнями міністерств у сфері забезпечення реалізації державної політики, у тому числі й щодо волонтерської діяльності, законодавцем віднесено наступні: забезпечення належного та ефективного нормативно-правового регулювання; визначення пріоритетних напрямів розвитку; провадження роз'яснювальної роботи та інформування стосовно реалізації державної політики; узагальнення практики застосування нормативно-правових положень, розробка пропозицій щодо їх удосконалення та внесення проектів законодавчих актів на розгляд Кабінету Міністрів України та Президенту України; забезпечення ефективного соціального діалогу у сфері волонтерської діяльності; реалізація інших завдань, визначених законодавчими актами та положеннями окремих міністерств. При цьому іншими центральними органами виконавчої влади реалізуються наступні завдання, у тому числі й у сфері волонтерської діяльності: надання адміністративних послуг; здійснення державного нагляду і контролю за дотриманням законодавства у сфері волонтерської діяльності; здійснення управління об'єктами, що перебувають у державній власності; виконання інших завдань, передбачених законодавством [9].

Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності, є Міністерство соціальної політики України. Аналіз Положення про Міністерство соціальної політики свідчить про те, що до основних повноважень зазначеного міністерства у сфері регулювання волонтерської діяльності належать наступні: забезпечення, формування і реалізація державної політики у сфері волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги; узагальнення практики з питань, що належать до його компетенції; розробка проектів законодавчих та підзаконних нормативних актів; здійснення координації органів державної влади та місцевого самоврядування, у тому числі й під час дії особливих режимів; визнання вантажів, робіт чи послуг гуманітарною допомогою; ведення Єдиного реєстру отримувачів гуманітар-

ної допомоги; забезпечення висвітлення через засоби масової інформації питань, що стосуються надання гуманітарної допомоги тощо [10].

Окремі завдання у сфері адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності, зокрема щодо адміністрування та наповнення Єдиного реєстру отримувачів гуманітарної допомоги, покладено на Міністерство юстиції, Міністерство охорони здоров'я, Державну податкову службу, Державну митну службу, державного підприємства «Медичні закупівлі України» [11]. До того ж Міністерство юстиції України здійснює контроль за діяльністю з питань державної реєстрації волонтерських, громадських та благодійних організацій, а також забезпечує доступ до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Реєстру громадських об'єднань, Єдиного реєстру громадських формувань, Реєстру символік громадських об'єднань [12]. Також в Україні функціонує Реєстр волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації, повноваження з питань формування та ведення якого покладено на Державну податкову службу України [13].

У контексті досліджуваного питання на увагу заслуговують положення Закону України «Про місцеві державні адміністрації», оскільки саме місцеві державні адміністрації є одними із суб'єктів здійснення адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності. Так, відповідно до статті 2 зазначеного законодавчого акта, місцеві державні адміністрації здійснюють виконання наступних завдань: забезпечення виконання нормативно-правових актів; забезпечення правопорядку і законності, дотримання прав та свобод громадян; реалізація державних і регіональних програм та стратегій соціального, економічного, культурного розвитку, захисту навколишнього природного середовища, національно-культурного розвитку; підготовка та ухвалення прогнозних розрахунків бюджетів, їх виконання; надання звітів про виконання бюджетів та програм (стратегій); налагодження взаємодії з органами місцевого самоврядування та волонтерськими організаціями тощо [14].

Важливу роль у процесі адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності відіграють органи місцевого самоврядування. Так, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування виконують наступні завдання у сфері волонтерської діяльності: ухвалення рішень стосовно надання органам самоорганізації населення власних повноважень з питань місцевого самоврядування, передачі їм коштів, матеріально-технічного забезпечення; схвалення угод про об'єднання євро регіонального співробітництва, прийняття рішень про утворення об'єднання євро регіонального співробітництва, про приєднання до такого об'єднання або про вихід з нього, затвердження статуту об'єднання євро регіонального співробітництва та внесення до нього змін; затвердження програм соціального, економічного та культурного розвитку територіальних громад тощо [15].

Висновки. Таким чином, волонтерська діяльність є об'єктом адміністративно-правового регулювання, адже правове регулювання у сфері волонтерської діяльності здійснюється уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування для упорядкування суспільних відносин у сфері волонтерської діяльності. Встановлено, що механізм адміні-

стративно-правового регулювання складається з наступних елементів: джерела адміністративно-правового регулювання, суб'єкти та їх компетенція.

Серед основних нормативно-правових актів, на підставі яких здійснюється адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності нами визначено наступні: Закони України «Про волонтерську діяльність», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про громадські об'єднання», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні», а також підзаконні акти, якими врегульовано питання діяльності окремих органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері волонтерської діяльності.

Встановлено, що центральним органом виконавчої влади, на який покладено формування та реалізацію державної політики у сфері волонтерської діяльності є Міністерство соціальної політики України. При цьому, окремі питання щодо функціонування деяких реєстрів у досліджуваній сфері віднесено до компетенції інших органів центральної влади, серед яких нами виділено Міністерство юстиції, Міністерство охорони здоров'я, Державну податкову службу, Державну митну службу, державного підприємства «Медичні закупівлі України».

Література:

1. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики. 2022. 240 с.
2. Загальна декларація про волонтерство. URL: <https://www.iave.org/the-universal-declaration-on-volunteering/>. (дата звернення: 19.12.2023).
3. Ваньчук І.Д. Поняття й сутності ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. № 32. 2015. С. 7–10.
4. Моргунов О.А. Поняття та механізм адміністративно-правового регулювання публічного адміністрування сфер фізичної культури і спорту. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2019. С. 274–277.
5. Про волонтерську діяльність: Закон України № 3236-VI від 19.04.2011 року. ВВР, 2011, № 42, ст. 435.
6. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 року. ВВР, 2013, № 1, ст. 1.
7. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012 року. ВВР, 2013, № 25, ст. 252.
8. Горінов П.В., Драпушко Р.Г. Адміністративно-правове регулювання волонтерського руху в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2022. С. 266–269.
9. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України № 3166-VI від 17.03.2011 року. ВВР, 2011, № 38, ст. 385.
10. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України № 423 від 17.06.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 23.12.2023).
11. Деякі питання організації ведення автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України № 927 від 09.10.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2020-%D0%BF#n13>. (дата звернення: 23.12.2023).

12. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України № 228 від 02.07.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 23.12.2023).
13. Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1471-14#Text>. (дата звернення: 23.12.2023).
14. Про місцеві державні адміністрації: Закон України № 586-XIV від 09.04.1999 року. ВВР, 1999, № 20-21, ст. 190.
15. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 року. ВВР, 1997, № 24, ст. 170.

Hapon V. Volunteer activity as an object of administrative and legal regulation

Summary. The article describes volunteering as an object of administrative and legal regulation in Ukraine. The concept of "volunteer activity" is explored, which is reflected in both international documents and national legislation. Attention is drawn to the peculiarities of the activities of public and charitable organizations as one of the forms of volunteerism in Ukraine. It has been established that the main organizational and legal foundations of volunteer activities are regulated by the provisions of the Laws of Ukraine "On Volunteer Activities," "On Charitable Activities and Charitable Organizations," and "On Public Associations." It has been concluded that the main forms of volunteer activities in Ukraine are public organizations, public associations, and charitable organizations. It is noted that volunteers in Ukraine can be both citizens and foreigners or stateless persons, as well as minors. However, the legislator has established restrictions on involving minors in certain areas of volunteer activities.

It is determined that the main elements of administrative and legal regulation of volunteer activities include the presence of an object, subject, sources of normative and legal regulation, administrative legal relations, scope of rights and obligations, guaranteees, and mechanism of rights and obligations implementation. During the administrative and legal regulation of volunteer activities, organizational, coordination, control, and regulatory functions are activated.

It has been established that the administrative and legal regulation of volunteer activities in Ukraine is carried out by the central executive authorities, local authorities, and local self-government bodies. To this end, we have analyzed the tasks of these bodies, enshrined in the provisions of the Laws of Ukraine "On Central Executive Authorities," "On Local State Administrations," and "On Local Self-Government in Ukraine." It has been concluded that the provisions of each of the listed legislative acts define the basic organizational and legal principles of volunteer activities, as well as the powers of the state authorities and local self-government bodies regarding the administrative and legal regulation of volunteering in Ukraine.

Key words: volunteering, volunteer, volunteering, administrative and legal regulation, public relations in the field of volunteering, competence.

Ламза Д. В.,

аспірант кафедри публічного та європейського права
ІЗВО «Київський міжнародний університет»

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА В ПОЛЬЩІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті висвітлені сучасні тенденції розвитку загальної середньої освіти в Польщі з позиції адміністративного права. Встановлено коло відносин, що регламентуються нормами цієї галузі права.

У основі аналізу знаходяться базові нормативно-правові акти щодо загальної середньої освіти Республіки Польщі. Система загальної середньої освіти в Польщі має кілька особливостей: децентралізація, широкий спектр навчальних предметів, розвиток інклюзивної освіти, значна увага приділена вивченню іноземних мов, високі стандарти навчання тощо.

Особлива увага приділена реформі системи середньої освіти, яка поетапно впроваджувалася починаючи з 2016 року. Автор, зокрема, звертає увагу, що Польща постійно прагне підвищення якості освіти та підготовки учнів відповідно до викликів сучасного світу. Разом з тим, як і будь-яка система, система освіти Польщі має як свої сильні, так і слабкі сторони, проте вона в будь-якому випадку спрямована на розвиток знань, вмінь та навичок учнів для успішного майбутнього. Інноваційний польський досвід у сфері загальної середньої освіти демонструє системні модернізаційні процеси, які охоплюють зміст і структуру системи освіти загалом. Потребу подальшого дослідження питання ефективності реформ з огляду на вимоги часу й формування освітньої політики у довгостроковій перспективі.

Ключове значення у рамках наукових пошуків автора відведено дослідженню ролі різних суб'єктів публічного адміністрування під час адміністрування системи середньої освіти в Польщі. Найважливішу роль у ньому відіграє профільне міністерство, чий розпорядження визначають загальні стандарти навчальних програм, навчальних планів, оцінювання учнів, організації психологічної та освітньої підтримки тощо.

Розглянуто розподіл повноважень зі створення та управління навчальними закладами середньої освіти, фінансування, контролю та інших аспектів, що підпадають під дію норм адміністративного регулювання. Також повернуто увагу до повноважень ряду міністрів щодо створення і управління державними школами та закладами у професійних сферах в межах компетенції.

На основі проведеного дослідження автор робить висновок, що загальна середня освіта в Республіці Польща є складною соціальною системою, яка заснована на національних принципах та європейських цінностях, забезпечується належною нормативно-правовою базою та суб'єктами публічного адміністрування у сфері освіти для формування в учнів/студентів необхідного рівня знань, вмінь та навичок для успішного майбутнього.

Ключові слова: загальна середня освіта, заклад освіти, освіта, публічне адміністрування, реформа, школа, якісна освіта.

Постановка проблеми. Будь-яке сучасне суспільство потребує розвитку та інновацій, саме це допомагає рухатись в ногу з часом. Водночас система освіти також має модернізуватись та адаптуватись під запити сучасності, так як має велику цінність для суспільства. Саме освіта визначає розвиток та підготовку майбутнього покоління, людського потенціалу, який забезпечує економічний, соціальний та культурний прогрес країни. Отримання якісної загальної освіти сприяє розвитку критичного мислення, творчих здібностей та сприйняття глобальних проблем та питань з метою пристосування до світу, що швидко змінюється.

Польща, яка приєдналась до Європейського Союзу 1 травня 2004 року, визначає загальну середню освіту як важливий ступінь у формуванні комплексного освітнього фундаменту, що надає учням основні необхідні знання, вміння та навички, а також можливість сформулювати критичне мислення та підготуватися до здобуття наступних рівнів освіти або розпочати трудову діяльність. Варто зазначити, що отримання загальної середньої освіти сприяє розвитку соціальних та міжособистісних навичок учнів.

Базовим нормативно-правовим актом у сфері освіти є Закон Республіки Польщі «Про освіту» від 14 грудня 2016 року («*Prawo oświatowe*», пол. мовою), який зазначає, що освіта в Республіці Польща є спільним благом усього суспільства. Керівні принципи освіти визначені у Конституції Республіки Польща та відображають положення Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції про права дитини.

У преамбулі до Закону Республіки Польщі «Про освіту» зазначено, що навчання і виховання, поважаючи християнську систему цінностей, беруть за основу універсальні принципи етики. Освіта і виховання служать для розвитку у молодих людей почуття відповідальності, любові до батьківщини і поваги до польської культурної спадщини, будучи при цьому відкритими до цінностей європейської та світової культур. Школа забезпечує кожному учневі умови, необхідні для його розвитку, готує його до виконання сімейних і громадянських обов'язків на основі принципів солідарності, демократії, толерантності, справедливості та свободи [1].

Разом з тим, після повномасштабного вторгнення РФ на територію України, за даними Міністерства освіти та науки України, близько 188 тис. українських дітей мають змогу отримувати якісну освіту в Республіці Польща [2]. Польські школи можуть створювати так звані підготовчі групи (класи) для українських учнів, щоб полегшити їхню адаптацію в польській системі освіти, наприклад, допомогти їм вивчити польську мову та заповнити прогалини, що виникають через різницю між

навчальними програмами. Навчання в таких класах може бути організоване в так званих міжшкільних групах (для учнів з різних шкіл). Учні можуть навчатися в підготовчому класі максимум 2 навчальні роки. З огляду на зазначене, наші діти отримують можливість бути ближчими до України в такі важкі часи та продовжувати розвиватися самим та бути готовити робити внесок у розвиток суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання розвитку освіти у Польщі часто знаходилися в полі зору науковців та вчених. Наприклад, В. Белан досліджував особливості інформатизації освітньої політики Польщі й України, О. Глушко – сучасну систему освіти Республіки Польща та актуальні питання реформування, С. Деркач – систему освіти Польщі та її досвід для України, Є. Співаковська – базові принципи освіти, Р. Фоменко – освітні реформи в Польщі тощо.

Окремі питання вищої освіти, зокрема, аналізу стратегії вищої освіти, управління освітніми системами знайшли відображення у працях О. Вахріна, І. Дегтярьова, М. Карпуленко, Л. Карташова, А. Квятковської, О. Ковнір, І. Лопушинського, Л. Московець, Н. Русіна, Ю. Соколович-Алтуліної, К. Хоменко, А. Штепура, В. Шевченко.

Сучасний стан та тенденції розвитку реформування шкільної освіти Польщі висвітлено в працях В. Василяк, М. Гербста, А. Герчинського, О. Глушко, Я. Гришяк, Т. Левовицького, Д. Рондальської, А. Сobotки тощо.

Водночас проблема аналізу загальної середньої освіти в Польщі не знайшла належного відображення у працях науковців, а тому потребує подальшого вивчення.

Мета статті полягає в аналізі сучасних тенденцій розвитку загальної середньої освіти в Польщі з позиції адміністративного права та виявленні кола відносин, що підпадають під дію норм правового регулювання цієї галузі права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основне законодавство Республіки Польща щодо загальної середньої освіти включає Конституцію Республіки Польща від 2 квітня 1997 року та закони, які регулюють систему освіти, а саме: закони Республіки Польщі від 14 грудня 2016 року «Про освіту» [1] та від 7 вересня 1991 року «Про систему освіти» («*O systemie oświaty*», пол. мовою) [3], що визначають структуру освітньої системи, права та обов'язки учнів, педагогічних працівників і батьків. Детальні процедури і заходи викладені в підзаконних нормативно-правових актах міністра, відповідального за шкільну освіту. Як приклад можна навести Розпорядження Міністра національної освіти від 30 січня 2018 року «Про базову загальноосвітню навчальну програму для загальноосвітнього ліцею, технікуму та професійної школи II ступеня» («*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia*», пол. мовою).

Крім того, Законом Республіки Польщі від 14 грудня 2016 року «Положення про введення закону про освіту» («*Przepisy wprowadzające Ustawę – Prawo oświatowe*», пол. мовою) реформовано структуру шкільної освіти в Польщі в період з 2016 по 2024 рр. Вказана реформа полягала у переході від освітньої моделі 6 (початкова) + 3 (нижча середня) + 3 (вища середня) до поточної моделі, яку можна коротко описати як 8 + 4/5 (8 років навчання в основній школі, яка поєднала початкову та нижчу середню освіту + 4 роки навчання

у загальноосвітньому ліцеї або 5 років навчання у закладах професійно-технічної освіти). Поетапно були закриті заклади нижчої середньої освіти – гімназії (перереформування закладів освіти завершилося 31 серпня 2019 року), продовжено навчання в початковій школі до 8 років, трансформовано 3-річні загальноосвітні ліцеї в 4-річні, 4-річні технікуми – в 5-річні, 3-річні базові професійні школи – в 3-річні професійні школи I ступеня, а також створено нові 2-річні професійні школи II ступеня [4].

Система загальної середньої освіти в Польщі має кілька особливостей. По-перше, навчальна програма загальної середньої освіти Польщі включає широкий спектр предметів, зокрема математику, мови, науки, гуманітарні науки та інші. Вже у старшій школі учні мають можливість обирати профільні предмети, які відповідають їхнім майбутнім амбіціям та які впливатимуть на вибір професії. По-друге, Республіка Польща активно розвиває інклюзивну освіту, спрямовану на включення учнів із спеціальними потребами в загальноосвітні заклади. Також кожного року зростає популярність міжнародних програм обміну та вивчення іноземних мов, що розширює можливості учнів/студентів отримати міжнародний досвід. По-третє, законодавство у сфері загальної середньої освіти Республіки Польща встановлює стандарти навчання, організацію навчального процесу та процедури оцінювання учнів.

Варто зазначити, що у Республіці Польща закріплені дев'ятирічний обов'язковий період загальної освіти. Обов'язкове навчання починається в 6 років – відповідно до Закону Республіки Польщі від 14 грудня 2016 року «Про освіту» шестирічні діти зобов'язані протягом одного року отримувати дошкільну освіту: це може бути дитячий садочок («*przedszkole*», пол. мовою), дошкільні класи («*oddziały przedszkolne*», пол. мовою) в початковій школі чи інші форми дошкільної освіти, включаючи дошкільні пункти («*punkt przedszkolny*», пол. мовою) та групи дошкільного виховання («*zespół wychowania przedszkolnego*», пол. мовою). Національне законодавство передбачає можливість для батьків подати заяву на вступ своєї 6-річної дитини до початкової школи за певних умов (здобуття дитиною дошкільної освіти та її готовність до навчання в школі). Початкова освіта, що об'єднує в одній структурі рівні Міжнародного стандарту класифікації освіти 1 і 2, є обов'язковою для всіх дітей. 8-річна початкова школа (*szkoła podstawowa*, пол. мовою) приймає дітей віком від 7 до 15 років. Після цього молодь продовжує навчання в старшій школі чи в інших навчальних закладах, визначених законом.

Польща постійно прагне підвищення якості освіти та підготовки учнів відповідно до викликів сучасного світу. Разом з тим, як і будь-яка система, система освіти має як свої сильні, так і слабкі сторони, проте вона в будь-якому випадку спрямована на розвиток знань, вмінь та навичок учнів для успішного майбутнього.

На думку А. Василюк, Л. Ляшенко, одним із головних результатів реформування системи освіти стало впровадження ідеї інтегрованого й блокового навчання. Перше з них пристосовує процес виховання до потреб і можливостей розвитку дітей, запобігає стресам, які порушують їхній гармонійний розвиток. Блокове навчання допомагає усунути «енциклопедизм». Критерії та іспити обмежують суб'єктивізм в оцінюванні учнів, прокладаючи дорогу до об'єктивної оцінки праці педагогів [5, с. 61].

Відповідно до Закону Республіки Польщі від 14 грудня 2016 року «Про освіту» сучасна структура шкільної освіти у Польщі, яка повністю діє з 2022/2023 навчального року, виглядає таким чином:

– 8-річна початкова школа – основна школа (*«szkola podstawowa»*, пол. мовою), навчання у якій включає два етапи: 1-3 класи – рання шкільна освіта з інтегрованою формою навчання; 4-8 класи – предметне навчання. Між цими двома етапами не передбачене проведення обов'язкового екзамену чи тесту. Після завершення 8-річної початкової школи учні здають «екзамен восьмикласника», що складається з трьох обов'язкових предметів (польська мова, математика та іноземна мова), починаючи з 2024 року до них буде додано ще один предмет на вибір (біологія, хімія, фізика, географія або історія). Екзамен для восьмикласників є обов'язковим, а це означає, що кожен учень повинен його скласти, щоб закінчити школу. Оскільки мінімальний прохідний бал не встановлений, його неможливо провалити. Результат екзамену однак має велике значення як один із критеріїв при вступі до шкіл вищого ступеня. Після складання іспиту за 8 клас учень вважається таким, що здобув базову освіту. Навчання в державних початкових школах є безкоштовним для всіх учнів. Батьки також можуть обрати недержавну школу. Вимоги до обов'язкових предметів, які мають ґрунтуватися на державній базовій програмі загальної середньої освіти, є однаковими для всіх початкових шкіл, незалежно від їхнього юридичного статусу;

– 9-13 рік навчання у загальній чи спеціальній старшій «післяпочатковій» школі (*«szkola ponadpodstawowa»*, пол. мовою), яка може мати такі форми:

а) 4-річний загальноосвітній лицей (*«liceum ogólnokształcące»*, пол. мовою), по закінченню усі учні здають екзамен на атестат зрілості (*«egzamin maturalny»*, пол. мовою), на основі якого абітурієнти вступають до польських закладів вищої освіти. Для отримання атестата зрілості необхідно набрати мінімум 30%;

б) 5-річний технічний коледж, або технікум (*«technikum»*, пол. мовою), включаючи школи мистецтв, які надають професійну кваліфікацію. Після їх закінчення випускники отримують диплом за фахом, але можуть також здати екзамен на атестат зрілості, якщо планують вступати до закладу вищої освіти;

в) 3-річні професійні школи I ступеня (*«branżową szkołę I stopnia»*, пол. мовою), включаючи спеціальні школи та філії базових професійно-технічних навчальних закладів;

г) 2-річні професійні школи II ступеня (*«branżową szkołę II stopnia»*, пол. мовою). Після їх закінчення випускники отримують диплом за фахом, але можуть також здати екзамен на атестат зрілості, якщо планують вступати до закладу вищої освіти;

д) 3-річні спеціальні школи, що готують до праці (*«szkołę specjalną przysposabiającą do pracy»*, пол. мовою).

О. Глушко прийшла до схожих висновків, що обов'язкове навчання за новою структурою триває 9 років (учні 6/7 – 15 років), а саме: охоплює останній рік дошкільної освіти й 8-річну початкову школу (*«szkola podstawowa»*, пол. мовою). У 2019 році в рамках реформи польської освітньої системи 2017 року неповні середні школи (гімназії) повністю зникли з польської шкільної системи, яка наразі є двоступеневою: початкова школа та старша школа. Процес ліквідації неповних середніх шкіл відбувався поступово, наприклад, кількість гімназій з 7706 у 2016 р. зменшилася до 1941 у 2017 р [6].

В. В. Павленко вважає, що головною причиною реформування польської освіти стало входження Польщі до Європейського союзу та соціально-економічні зміни, які відбувалися після цього [7, с. 62].

Відповідно до статті 8 Закону Республіки Польщі «Про освіту» школа та навчальний заклад можуть бути як державними, так і недержавними школами та навчальними закладами, які створюються та управляються: 1) місцевою владою; 2) іншою юридичною особою; 3) фізичною особою. Місцеві органи влади можуть створювати та управляти лише державними школами та закладами. Органи місцевого самоврядування можуть створювати та управляти школи та заклади, утримання яких не є їхнім власним завданням, після укладення угоди з органом місцевого самоврядування, для якого утримання даного типу школи або закладу є його власним завданням, а у випадку мистецьких шкіл – з міністром, відповідальним за культуру та охорону національної спадщини [1]. Зазначимо, що переважна більшість державних шкіл та навчальних закладів у Польщі управляється органами місцевого самоврядування (гміни, повіти або воєводства).

Рівень загальної субвенції для громад (гмін), як одиниць місцевого самоврядування, які є органами управління більшої частини початкових шкіл, фіксується у щорічному Законі Республіки Польща «Про бюджет». Початкові школи, що перебувають у приватному управлінні, також отримують гранти з місцевих бюджетів.

Чинне законодавство у сфері освіти наділяє Міністра, відповідального за освіту та виховання, правом на створення та управління державних шкіл та закладів експериментального характеру, державних закладів додаткової освіти національного масштабу, шкіл та шкільних комплексів в Польщі та при дипломатичних представництвах, консульських установах та військових представництвах Республіки Польща. Рада Міністрів також може визначити своїм розпорядженням перелік шкіл та закладів, які перебувають у віданні Міністра внутрішніх справ та Міністра національної оборони.

Крім того, міністри культури, сільського господарства, навколишнього середовища, морського та внутрішнього судноплавства, рибного господарства, охорони здоров'я, внутрішніх справ наділені правом створювати і управляти державними школами та закладами у професійних сферах, для яких, відповідно до класифікації професій галузевої освіти, дані міністри є компетентними.

Міністр юстиції створює та управляє державними школами та закладами, при районних освітніх центрах, виправних установах та притулках для неповнолітніх, а також державними школами та закладами при установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Школи і заклади при установах виконання покарань та слідчих ізоляторах функціонують у їхній структурі. [1].

Зазначимо, що органи місцевого самоврядування виплачують заробітну плату вчителям відповідно до встановлених місцевих тарифних сіток заробітної плати вчителів (які відповідають мінімальній і середній заробітній платі, встановленій Міністерством народної освіти); забезпечують організацію та фінансування підвезення учнів до навчальних закладів; забезпечують поточне утримання будівель, забезпечують школи належним обладнанням, створюють належні умови для роботи тощо.

У Республіці Польща сформовано модель децентралізації освіти, де місцевій владі було делеговано обрання директора школи. Державна політика у сфері освіти Польщі спрямована на збереження маленьких сільських шкіл, які є центром місцевого та культурного життя громади. Наприклад, посилено освітній нагляд з метою забезпечення для дітей відповідних умов навчання, виховання та догляду та у разі необхідності накладення права вето на ліквідацію таких шкіл. Тому органи місцевого самоврядування мають провідне значення у регулювання системи загальної середньої освіти.

В Польщі існує розгалужена система державних органів. Так, Сейм разом із Сенатом та Президентом Республіки Польща приймають закони, у т.ч. у сфері освіти. Крім того, існує два профільних міністерства національної освіти Польщі і науки та вищої освіти Польщі, які відповідають за нагляд та регулювання системи освіти.

На нашу думку, найважливішу роль у системі освіти Польщі відіграють вище зазначені міністерства освіти, завдяки яким польська освіта вийшла на високий рівень, на який орієнтуються багато інших країн. Велика увага приділяється вчителям і викладачам для того, щоб дітей навчали лише спеціалісти та надавали їм якісну освіту високого рівня.

З метою забезпечення якості загальної середньої або шкільної освіти визначені відповідні процедури та стандарти для здійснення перевірок закладів освіти перед початком їхньої діяльності. Такі перевірки можуть включати наступні аспекти: відповідність навчальних програм стандартам; кваліфікації та підготовка вчителів; безпека та санітарні стандарти приміщень; фінансова стійкість та ефективне управління; дотримання прав та потреб учнів.

Отже, ці заходи призначені для забезпечення високої якості освіти та безпеки учнів. Органи державного нагляду також можуть проводити регулярні перевірки під час функціонування закладу.

Крім того, освітні заклади в Польщі можуть мати певну автономію, але їх дії та функції обмежені законодавством та відповідними стандартами, встановленими державними органами.

Основні межі державного контролю поширюються на:

- стандарти навчання, бо заклади освіти повинні дотримуватися національних стандартів навчання, які визначаються на рівні країни, а саме: зміст програм, тривалість та оцінювання учнів;

- фінансові аспекти щодо фінансування сфери державної освіти за рахунок державного бюджету, що регулюються відповідно до законодавства;

- управління та структура закладу освіти може бути обмеженою визначеними правилами та вимогами, зокрема в управлінні закладами вищої освіти;

- додержання прав та обов'язків учнів, які визначені на законодавчому рівні;

Автономія закладу освіти полягає у наявності певного рівня самоврядування, що обмежується лише з метою забезпечення якості та однакових стандартів в освіті Республіки Польща.

Крім того, поляки приділяють значну увагу розвитку освіти у відповідності до європейських стандартів та глобалізаційних аспектів. Так, існує численна кількість науковців та дослідників, які сприяють модернізації освітньої системи та активно займаються дослідженнями, впровадженням новаторських

методик в освіті. Разом з тим, є низка громадських ініціатив та експертних груп, які активно працюють над аналізом та рекомендаціями щодо удосконалення освітньої системи.

Слід відмітити динамічність та інноваційність загальної середньої або шкільної освіти у Польщі, зокрема, шляхом створення гармонії освітньої системи з європейськими стратегічними орієнтирами. Така система освіти відповідає очікуванням педагогічної громади та всього польського суспільства – від керівників шкіл, вчителів, учнів, батьків до органів, що керують школами та установами, та мають на меті забезпечення високої якості польської освіти.

Висновки. Загальна середня освіта в Республіці Польща є складною соціальною системою, яка заснована на національних принципах та європейських цінностях, забезпечується належною нормативно-правовою базою (закони Республіки Польщі від 14 грудня 2016 року «Про освіту» та від 7 вересня 1991 року «Про систему освіти») та суб'єктами публічного адміністрування у сфері освіти (Президент Республіки Польща, Сейм, міністерства національної освіти Польщі і науки та вищої освіти Польщі (в т.ч. інші міністерства в межах компетенції) і безпосередньо заклади освіти) для формування в учнів/студентів Польщі необхідного рівня знань, вмінь та навичок для успішного майбутнього.

Інноваційний польський досвід у сфері загальної середньої освіти демонструє системні модернізаційні процеси, які охоплюють зміст і структуру системи освіти загалом. Разом із цим, потребує подальшого дослідження питання ефективності реформ з огляду на вимоги часу й формування освітньої політики у довгостроковій перспективі.

Література:

1. Про освіту: Закон Республіки Польща від 14 грудня 2016 року. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20170000059> (дата звернення: 01.12.2023).
2. Офіційний сайт – Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidtrimka-ukrayinskih-ditej-u-polshi> (дата звернення: 01.12.2023).
3. Про систему освіти: Закон Республіки Польща від 7 вересня 1991 року. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910950425> (дата звернення: 01.12.2023).
4. Положення про введення Закону «Про освіту»: Закон Республіки Польщі від 14 грудня 2016 року. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000060> (дата звернення: 01.12.2023).
5. Василюк А., Ляшенко Л. Нові підходи до планування і реформування освіти (зарубіжний досвід). *Освіта і управління*. 2002. Т. 5. № 1. С. 59–68.
6. Глушко О. Модернізаційний вимір шкільної освіти у Польщі: ключові тенденції розвитку. *Український педагогічний журнал*. № 4. 2019. С. 32–41. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719031/1/6.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).
7. Павленко В.В. Становлення та розвиток системи освіти в Польщі. *Українська полоністика: збірник наукових праць*. Житомир. Wydgoszcz, 2015. Вип.12. С. 54–70.

Lamza D. General secondary education in Poland: administrative law aspect

Summary. The article highlights the current trends in the development of general secondary education in Poland from the perspective of administrative law. The author identifies the range of relations regulated by the norms of this branch of law.

The analysis is based on the basic legal acts on general secondary education of the Republic of Poland. The system of general secondary education in Poland has several peculiarities: decentralisation, a wide range of subjects, development of inclusive education, considerable attention to the study of foreign languages, high standards of education, etc.

Particular attention is paid to the reform of the secondary education system, which has been gradually implemented since 2016. In particular, the author points out that Poland is constantly striving to improve the quality of education and training of students in line with the challenges of the modern world. At the same time, the Polish education system, like any system, has both its strengths and weaknesses, but it is in any case aimed at developing students' knowledge, skills and abilities for a successful future. The innovative Polish experience in the field of general secondary education demonstrates systemic modernisation processes that cover the content and structure of the education system as a whole. The effectiveness of the reforms in terms of the requirements of today and the formation of educational policy in a long term perspective requires further research.

A key place in the author's research is occupied by the study of the role of various public administration entities in the administration of the secondary education system in Poland. The most important role in this is played by the relevant ministry, whose regulations determine the general standards of curricula, educational plans, student assessment, psychological and educational support, etc.

The author examines the distribution of powers to establish and manage secondary education institutions, financing, control and other aspects subject to administrative regulation. Attention is also drawn to the powers of a number of ministers to establish and manage public schools and institutions in professional fields within their competence.

On the basis of the study, the author concludes that general secondary education in the Republic of Poland is a complex social system based on national principles and European values, provided with an appropriate regulatory framework and public administration entities in the field of education in order to ensure that pupils/students acquire the necessary level of knowledge, skills and abilities for a successful future.

Key words: general secondary education, educational institution, education, public administration, reform, school, quality education.

*Дутка В. В.,**кандидат юридичних наук,**суддя**Господарського суду Чернівецької області*

МИРОВА УГОДА У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

Анотація. Попередній Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачав мирову угоду як судову процедуру у справі про банкрутство. Кодекс України з процедур банкрутства, який почав діяти з 21 жовтня 2019 року, виключив мирову угоду з переліку судових процедур у справі про банкрутство. 15 квітня 2023 року набули чинності зміни до Кодексу України з процедур банкрутства, якими кодекс було доповнено новою підставою для закриття провадження у справі про банкрутство – укладення мирової угоди між боржником та кредиторами відповідно до статті 192 Господарського процесуального кодексу України.

Метою статті є з'ясування особливостей укладення мирової угоди у справі про банкрутство, аналіз актуальної судової практики у цій сфері та виявлення проблемних аспектів, що виникають з даного приводу.

Проаналізовано судову практику у питанні можливості на сучасному етапі визнання недійсною та розірвання мирової угоди, укладеної за часів дії Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Наголошено, що навіть якщо мирова угода була укладена у справі про банкрутство до набрання чинності Кодексом України з процедур банкрутства, то визнавати її недійсною тепер уже не можна, оскільки попередній Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» втратив чинність.

За результатами проведеного дослідження автор доходить висновку, що мирова угода, можливість укладення якої на сьогоднішній день передбачена у Кодексі України з процедур банкрутства, – це по суті та сама мирова угода у господарському процесі, але яка укладається з урахуванням специфіки справ про банкрутство. Для затвердження мирової угоди першочергово має бути досягнуто згоди між сторонами у матеріальних правовідносинах, а затвердження судом такої угоди – це вже прояв процесуально-правових відносин. Укладення мирової угоди у справі про банкрутство дозволяє знайти компроміс між інтересами боржника та кредиторів у справі про банкрутство та запобігти ліквідації боржника як учасника господарського життя. Запропоновано класифікацію мирових угод у господарському судочинстві доповнити ще одним критерієм – залежно від виду провадження: а) у позовному провадженні; б) у справі про банкрутство (неплатоспроможність).

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, господарський суд, мирова угода, судова процедура, господарський процес, господарське судочинство.

Постановка проблеми. Відкриття провадження у справі про банкрутство часто стає тим моментом, з якого починається «зворотній відлік» часу функціонування боржника – юридич-

ної особи. Адже шанси на успішне застосування до неплатоспроможного суб'єкта процедури санації, як правило, невеликі, а більшість справ про банкрутство завершуються ліквідацією. Разом з тим, попередній Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство) передбачав ще одну відновлювальну судову процедуру у даній категорії справ – мирову угоду. При цьому мирова угода у Законі про банкрутство розглядалася саме як судова процедура у справі про банкрутство, і мала самостійне правове регулювання, відмінне від мирової угоди у господарському процесі. Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ), який прийшов на зміну Закону про банкрутство, виключив мирову угоду з переліку судових процедур у справі про банкрутство. Перший час на практиці іноді сторони справ про банкрутство уклали мирову угоду, але за правилами Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), проте можливість укладення такої угоди не була прямо закріплена у КУзПБ. 15 квітня 2023 року набули чинності зміни до КУзПБ, якими кодекс було доповнено новою підставою для закриття провадження у справі про банкрутство – укладення мирової угоди між боржником та кредиторами відповідно до статті 192 ГПК України. Враховуючи це, актуальним видається дослідження особливостей укладення мирової угоди у справі про банкрутство у контексті актуального законодавства та судової практики.

Стан дослідження. Питання теорії та практики застосування до неплатоспроможних фізичних та юридичних осіб процедур банкрутства досліджували такі науковці, як: О. Белянич, О. Бірюков, А. Бутирський, І. Бутирська, І. Вечірко, Л. Грабован, М. Гурін, В. Джуно, С. Жуков, Ю. Кабенко, Я. Левшино, Л. Ніколенко, Б. Поляков, Р. Поляков, П. Пригуза, В. Радзивілюк та інші. Проте малодослідженим залишається питання особливостей та проблемних аспектів укладення мирової угоди у справі про банкрутство.

Тому **метою даної статті** є з'ясування особливостей укладення мирової угоди у справі про банкрутство, аналіз актуальної судової практики у цій сфері та виявлення проблемних аспектів, що виникають з даного приводу.

Вклад основного матеріалу. На сучасному етапі п. 11 ч. 1 ст. 90 КУзПБ передбачає укладення мирової угоди між боржником та кредиторами відповідно до ст. 192 ГПК України як одну із підстав закриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність). Ще одна згадка про мирову угоду міститься у п. 5 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ: «Установити, що протягом п'яти років з дня введення в дію цього Кодексу заборгованість фізичної особи, що виникла до дня введення в дію цього Кодексу, за кредитом в іноземній валюті, який забезпечений іпотекою квартири або житлового

будинку, що є єдиним місцем проживання сім'ї боржника, реструктуризується за процедурою неплатоспроможності фізичної особи згідно з планом реструктуризації або з *мировою угодою* (виділено автором) з урахуванням особливостей, встановлених цим пунктом» [1].

Проведення у справах про банкрутство прийнято у науці господарського права та процесу вважати самостійним, особливим видом провадження у господарському судочинстві, оскільки, на відміну від справ позовного і наказного провадження, у справі про банкрутство господарський суд не просто є незалежним арбітром і «стороннім спостерігачем» у змагальному процесі, а й часто сам може із власної ініціативи приймати важливі для справи рішення [2, с. 30]. Разом з тим, якщо проаналізувати сучасне правове регулювання мирової угоди у процедурі банкрутства, то виходить, що та мирова угода, можливість укладення якої на сьогоднішній день передбачена у КУзПБ, – це по суті та сама мирова угода у господарському процесі, але яка укладається з урахуванням специфіки справ про банкрутство. Тобто у частині правового регулювання укладення мирової угоди у справі про банкрутство тут досить складно говорити про суттєві відмінності у порівнянні з ГПК України.

Звернемось, перш за все, до визначення поняття мирової угоди у господарському судочинстві. П. Попков пропонує визначення поняття мирової угоди як двохстороннього або багатостороннього господарсько-процесуального договору, який укладений між сторонами господарського процесу та затверджений суддею/суддями господарського суду, Верховного Суду з метою припинення господарського спору та закриття провадження у справі [3, с. 120]. За визначенням А. Згами, мирова угода є матеріально-правовим способом захисту суб'єктивного права, у якій поєднуються матеріально-правові угоди і спеціально встановлені законом процесуальні дії, та характеризується такими ознаками: метою укладення мирової угоди є врегулювання спору між сторонами на основі взаємних компромісів; суб'єктами мирової угоди – сторони самого спору; предметом – коло прав і обов'язків сторін спору; мирова угода укладається в межах предмета спору, не порушує прав та законних інтересів інших осіб [4, с. 112].

Мирова угода не є інститутом чисто господарського процесу, адже можливість укладення мирових угод передбачена і в адміністративному, і в цивільному процесі. У цілому, інститут мирової угоди має на меті водночас і врегулювання конфлікту між сторонами, і збереження між ними нормальних стосунків. А надання мировій угоді сили виконавчого документа забезпечує державний примус у тих випадках, коли якась із сторін ухиляється від виконання мирової угоди. Таким чином забезпечується захист прав та інтересів осіб, що звернулися до суду. Адже суд здійснює захист усіх суб'єктів права, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [5, с. 253]. А що стосується судів господарських, то вони, як відомо, є спеціалізованими судами у судовій системі України, тобто органом судової влади, що має власну підсистему і розглядає визначені законом спори з особливим суб'єктивним чи об'єктивним складом в особливому процесуальному порядку [6, с. 10]. Хоча мирова угода і є міжгалузевим правовим інститутом, але специфіка справ, що розглядаються господарськими судами обумовлює особливо важливе значення позасудових способів врегулювання таких спорів, адже

у господарських правовідносинах часто дуже важливо зберегти договірні відносини між учасниками конфлікту. Цьому якраз і сприяє укладення мирової угоди.

На думку Т. Гордієнко, мирова угода є документом комплексної правової природи – це матеріально-правовий договір, укладення якого призводить до процесуально-правових наслідків. Вказані складові елементи слід розглядати як окремо, так і в сукупності [7, с. 95]. Дійсно, для затвердження мирової угоди першочергово має бути досягнуто згоди між сторонами у матеріальних правовідносинах, а затвердження судом такої угоди – це вже прояв процесуально-правових відносин.

Дещо дискусійним у науковій літературі можна назвати питання щодо того, чи сприяє мирова угода у справі про банкрутство вирішенню спору про право. Так, на думку А. Бутирського, інститут банкрутства має на меті, перш за все, вирішення господарського спору, який виник між кредитором (кредиторами) та боржником [8, с. 24]. Р. Поляков же зазначає, що мирова угода у справі про банкрутство має певну специфіку. Справа в тому, що в межах справи про банкрутство відсутній спір, адже борг боржника не викликає жодних заперечень, єдине питання, яке має бути вирішено – це задоволення майнових вимог кредиторів. Тому, на думку науковця, неможливо говорити про вирішення якогось спору шляхом укладення мирової угоди в процедурі банкрутства, оскільки неможливо вирішити те, чого не існує [9, с. 69]. Кожна з наведених думок заслуговує на увагу, проте більш вірогідною видається позиція щодо того, що між боржником та кредиторами у справі про банкрутство спір все-таки існує, а, отже, мирова угода у такій справі сприяє його вирішенню.

На думку О. Зуєвої, укладення мирової угоди в жодному разі не означає, що боржник став платоспроможним. Навіть прощення боргів не зможе призвести до його фінансового оздоровлення [10, с. 142]. Проте укладення мирової угоди дозволяє знайти хоча б якийсь компроміс між інтересами боржника та кредиторів у справі про банкрутство, і запобігти ліквідації боржника як учасника господарського життя.

Що стосується видів мирової угоди у господарському судочинстві у цілому, то П. Попков пропонує розрізняти види мирової угоди в господарському судочинстві за такими характеристиками, як: 1) форма мирової угоди: а) письмова; б) усна, електронна; в) спрощена; 2) момент і місце укладання: а) поза-судова; б) судова; 3) стадія судового процесу: а) мирова угода в процесі розгляду справи судом; б) мирова угода в процесі виконання [11, с. 85].

Наведена класифікація може бути доповнена ще одним критерієм – залежно від виду провадження: а) у позовному провадженні; б) у справі про банкрутство (неплатоспроможність). І хоча у справах про банкрутство на сьогоднішній день КУзПБ не передбачає багато особливостей правового регулювання мирової угоди, проте на практиці часто виникають проблеми, які стосуються мирових угод, що були укладені ще за часів дії Закону про банкрутство (наприклад, щодо можливості визнання недійсною та розірвання мирової угоди, укладеної ще за часів дії Закону про банкрутство на сучасному етапі).

Так, покажемо наступний приклад із судової практики. Ухвалою Господарського суду Дніпропетровської області від 05 липня 2017 року у справі про банкрутство затверджено мирову угоду, укладену між сторонами 23 травня 2017 року. Припинено провадження у справі, припинено дію мораторію

на задоволення вимог кредиторів. 03 жовтня 2023 року від ініціуючого кредитора надійшла заява про визнання недійсною мирової угоди від 23 травня 2017 року, в якій кредитор просив суд визнати недійсною мирову угоду та поновити провадження у справі про банкрутство щодо боржника. У вказаній заяві кредитор посилався на ст. 39 Закону про банкрутство (в редакції №784-XIV від 30 червня 1999 року), яка визначала недійсність мирової угоди або її розірвання та наслідки невиконання мирової угоди. Так, відповідно до ст. 36 вказаного Закону за заявою будь-кого із кредиторів мирова угода може бути визнана арбітражним судом недійсною, якщо: боржником подані недостовірні відомості про своє майно в бухгалтерському балансі або в інших документах, що свідчать про фінансове та майнове становище боржника (банкрута); виконання мирової угоди призведе боржника до банкрутства; існують інші підстави для визнання угоди недійсною, передбачені цивільним законодавством України.

Суд, розглядаючи питання про недійсність мирової угоди, вказав, що відповідно до пункту 2 Прикінцевих та перехідних положень КУЗПБ, з дня введення в дію цього Кодексу визнано таким, що втратив чинність, зокрема, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Таким чином, у суду відсутні підстави для застосування процедури визнання мирової угоди недійсною, яка була встановлена Законом про банкрутство та який відповідно до пункту 2 Прикінцевих та перехідних положень КУЗПБ втратив чинність [12].

Таким чином, навіть якщо мирова угода була укладена у справі про банкрутство до набрання чинності КУЗПБ, то визнавати її недійсною тепер уже не можна, оскільки попередній Закон про банкрутство втратив чинність.

Аналіз судової практики укладення мирових угод свідчить про те, що це часто може бути дуже вигідним для боржника і дозволяє з найменшими втратами погасити вимоги кредиторів та розпочати фінансове життя з «чистого аркушу». Наприклад, у провадженні Господарського суду Одеської області знаходилася справа за заявою фізичної особи про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність та затвердження плану реструктуризації боргів боржника в порядку ч. 5 Прикінцевих та Перехідних положень КУЗПБ. Ухвалою суду від 10 серпня 2023 року у справі затверджено мирову угоду, провадження закрито. На момент укладання мирової угоди загальна сума заборгованості боржника перед єдиним забезпеченим кредитором складала 36 802,10 доларів США, що дорівнювало 969 205,38 грн. Сторони погодили, що боржник зобов'язується погасити заборгованість перед кредитором частково, а саме – у розмірі, що становить еквівалент 4500,00 доларів США шляхом вчинення наступних дій. Боржник надає згоду на реалізацію належної йому на праві суспільної приватної власності подружжя частки квартири. Кредитор, як іпотекодержатель за договором іпотеки, надає згоду боржнику на реалізацію заставного майна і не заперечує проти зняття будь-яких обтяжень щодо майна. Реалізація майна проводиться боржником в строк, що не перевищує два місяці з дня затвердження мирової угоди Господарським судом Одеської області та який може бути продовжений за письмовою згодою кредитора. Боржник зобов'язаний повідомити кредитора не пізніше ніж за три дні про дату продажу майна та місце державної реєстрації договору купівлі-продажу. Боржник зобов'язаний негайно в день продажу

майна погасити заборгованість перед кредитором у розмірі, що становить еквівалент 4500,00 доларів США, а кредитор – надати боржнику документи, що підтверджують факт погашення заборгованості [13].

Висновки. Таким чином, мирова угода, можливість укладення якої на сьогоднішній день передбачена у КУЗПБ, – це по суті та сама мирова угода у господарському процесі, але яка укладається з урахуванням специфіки справ про банкрутство. Тобто у частині сучасного правового регулювання укладення мирової угоди у справі про банкрутство не доводиться говорити про суттєві відмінності у порівнянні з ГПК України. Для затвердження мирової угоди першочергово має бути досягнуто згоду між сторонами у матеріальних правовідносинах, а затвердження судом такої угоди – це вже прояв процесуально-правових відносин. Укладення мирової угоди у справі про банкрутство дозволяє знайти компроміс між інтересами боржника та кредиторів у справі про банкрутство та запобігти ліквідації боржника як учасника господарського життя. Запропоновано класифікацію мирових угод у господарському судочинстві доповнити ще одним критерієм – залежно від виду провадження: а) у позовному провадженні; б) у справі про банкрутство (неплатоспроможність).

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
2. Бутирська І. Провадження у справах про банкрутство як особливий вид провадження у господарському судочинстві. *Право України*. 2021. № 4. С. 23–32.
3. Попков П. О. Визначення мирової угоди в господарському судочинстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Т. 1. С. 119–121.
4. Згама А. О. Деякі аспекти укладення мирової угоди у господарському процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 110–113.
5. Бутирський А. А. До проблемних питань визначення підвідомчості справ адміністративним судам. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 253–257.
6. Бутирський А. А. Реалізація принципу спеціалізації в судовій системі України. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 6. С. 195–200.
7. Гордієнко Т. О. Мирова угода в господарському процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 94–97. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/515731.pdf> (дата звернення: 20.12.2023).
8. Бутирський А. А. Значення інституту банкрутства для економічних відносин в Україні. *Матеріали круглого столу «Перші наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова»* (8 лютого 2019 р., м. Київ). 2019. С. 23–27.
9. Поляков Р. Мирова угода в господарському процесі: правова природа та співвідношення різновидів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 66–71.
10. Зуєва О. А. Мирова угода в процедурі банкрутства. *Науково-інформаційний вісник Право*. 2016. № 1. С. 139–145.
11. Попков П. О. Види мирових угод у господарському судочинстві. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 83–86.
12. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 09 жовтня 2023 року у справі № 24/5005/9644/2011. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114064470> (дата звернення: 20.12.2023).

13. Ухвала Господарського суду Одеської області від 10 серпня 2023 року у справі № 916/255/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112784286> (дата звернення: 20.12.2023).

Dutka V. The settlement agreement in a bankruptcy case

Summary. The previous Law of Ukraine “On restoring the debtor’s solvency or declaring him bankrupt” provided for a settlement agreement as a judicial procedure in a bankruptcy case. The Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, which came into effect on October 21, 2019, excluded the settlement agreement from the list of court procedures in the case of bankruptcy. On April 15, 2023, amendments to the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures entered into force, with which the Code was supplemented with a new basis for closing bankruptcy proceedings – the conclusion of an amicable agreement between the debtor and creditors in accordance with Article 192 of the Commercial Code of Ukraine.

The purpose of the article is to find out the specifics of concluding a settlement agreement in a bankruptcy case, to analyze current judicial practice in this matter and to identify problematic aspects arising in this area.

Judicial practice on the issue of the possibility at the current stage of invalidating and terminating the settlement agreement concluded during the period of the Law of Ukraine “On restoring the debtor’s solvency or declaring him bankrupt”

has been analyzed. It is emphasized that even if the settlement agreement was concluded in a bankruptcy case before the entry into force of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, it can no longer be recognized as invalid, since the previous Law of Ukraine “On restoring the debtor’s solvency or declaring him bankrupt” has expired.

Based on the results of the research, the author comes to the conclusion that the settlement agreement, the possibility of concluding which is currently provided for in the Code of Ukraine on bankruptcy procedures, is essentially the same settlement agreement in the economic process, but which is concluded taking into account the specifics of bankruptcy cases. In order to approve a settlement agreement, first of all, an agreement between the parties in material legal relations must be reached, and the approval of such an agreement by the court is already a manifestation of procedural and legal relations. The conclusion of a settlement agreement in the bankruptcy case allows to find a compromise between the interests of the debtor and the creditors in the bankruptcy case and to prevent the liquidation of the debtor as a participant in economic life. It is proposed to add one more criterion to the classification of settlement agreements in commercial litigation – depending on the type of proceedings: a) in legal proceedings; b) in a bankruptcy (insolvency) case.

Key words: bankruptcy, insolvency, economic court, settlement agreement, court procedure, economic process, economic litigation.

Ковалевич І. І.,

*аспірант кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ В ПИТАННІ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ КРИПТОВАЛЮТИ

Анотація. Проведене дослідження висвітлює проблемні питання регулювання нових правовідносин у сфері обігу криптовалюти та вплив судової практики на розвиток правовідносин, пов'язаних з криптовалютою. Проаналізовано наявні доктринальні дослідження суміжні з темою даної статті на предмет актуальності та доцільності проведення дослідження.

Автором досліджено плюралізм наукових думок та позицій в питанні визначення категорії «судова практика» та визначення її місця та ролі серед джерел права. Окремо підкреслено значимість судової практики європейських судових інституцій серед джерел права в національній правовій системі України та ступінь її впливу на формування останньої.

Здійснено огляд поточної практики Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу. Особливу увагу звернено на характеристику правової природи криптовалюти та визначення правового статусу останньої у рішеннях європейських інституцій.

Також проаналізовано окремі випадки впливу практики Суду Європейського Союзу на динаміку розвитку регулювання відносин у сфері обігу криптовалюти на території Європейського Союзу.

У статті проаналізовано роль практики Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу як провідних судових інституцій в питанні подолання законодавчої невизначеності щодо регулювання відносин у сфері обігу криптовалюти.

Проведене дослідження висвітлює проблемні питання регулювання нових правовідносин у сфері обігу криптовалюти та вплив судової практики на розвиток правовідносин, пов'язаних з криптовалютою.

Автором визначено приклади позитивного впливу судової практики європейських інституцій на проблемні питання регулювання відносин у сфері обігу криптовалюти.

Ключові слова: криптовалюта, правове регулювання, правовий статус, судова практика.

Постановка проблеми. У постійному процесі розвитку суспільних відносин та виникнення нових явищ, таких як криптовалюта, законодавець не завжди вчасно забезпечує правове регулювання таких процесів відповідно до сучасних тенденцій. Вказані обставини сприяють підвищенню значення ролі суду в питанні правового регулювання. У наш час судова практика стала своєрідним постачальником об'єктивної інформації щодо необхідності вдосконалення чинного законодавства. Більше того часто судова практика задає вектор правотворчій та правозастосовній діяльності. Зважаючи на те, що відносини у сфері обігу криптовалюти є досить динамічними та неврегульова-

ними повною мірою на законодавчому рівні, актуальним постає питання визначення ролі судової практики європейських інституцій в питанні становлення правового регулювання відносин у сфері криптовалюти.

Стан дослідження. Питання правової природи криптовалют та визначення правового статусу криптовалюти досліджували такі вчені, як: А.Н.Бегер, Н.П. Варфоломєєва, О.Г. Волевіз, Н.Ю. Голубєва, О.І. Зайцева, О.В. Железов, А.В. Квітка, Д.П. Купріянов, В.А.Кутирін, К.Г. Некіт, К.В. Нікітін, К.В. Сомік, А.В. Федоров та інші. У свою чергу, питання дослідження впливу та значення судової практики європейських інституцій на правове регулювання відносин у сфері криптовалюти не набуло поширення серед наукових досліджень, що й обумовлює актуальність даної теми дослідження.

Беручи до уваги вищезазначене, **метою даної статті** є дослідження судової практики головних європейських інституцій: Європейського суду з прав людини (European Court of Human Rights, далі – ЄСПЛ) та Суду Європейського Союзу (European Court of Justice, далі – Суд ЄС) в частині визначення правової природи криптовалюти, а також визначення значення судової практики в процесі становлення правового регулювання відносин у сфері криптовалюти.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно визначити місце практики європейських судових інституцій серед джерел права в національній правовій системі України та ступінь її впливу на формування останньої.

На сьогодні на доктринальному рівні відсутня єдність думок в частині визначення судової практики як джерела правового регулювання суспільних відносин.

Досліджуючи питання ролі судової практики, у своїх працях С.В. Шевчук зазначає, що судову практику слід розглядати як у широкому вимірі, тобто всю діяльність органів судової влади, що втілюється у прийнятті юридичних актів, так й у вузькому вимірі, тобто як створення певних правоположень нормативного характеру [1].

Продовження вищезазначеного підходу знайшло свою підтримку у дисертаційному дослідженні В. В. Ількова «Джерела права в адміністративному судочинстві України», який стверджує, що в юридичній науці склалося двоєке розуміння даного поняття: 1) у широкому розумінні – це судова діяльність всіх судових органів; 2) у вузькому розумінні – це сукупність правових положень та правових норм, сформованих вищими судовими органами в процесі реалізації правосуддя та узагальнення судової діяльності [2].

Натомість Д. Ю. Хорошковський у своєму дисертаційному дослідженні «Роль судової практики в системі джерел права

України: теоретико-правове дослідження» доходить висновку, що судовою є практика, яка представлена у вигляді єдиного цілого та включає і діяльність судових органів, і результати такої діяльності, котрі в подальшому закріплюються в нових правоположеннях та можуть використовуватися в однотипних справах [3].

Разом з тим С. Погребняк вказує, що судова практика, як правова категорія може трактуватися як: 1) вся діяльність судів щодо прийняття рішення в конкретній справі; 2) об'єктивований досвід індивідуально-правової діяльності судів, що створюється за фактом вирішення конкретних судових справ; 3) фактична діяльність всіх ланок судових органів з приводу реалізації покладених завдань та виконання наданих функцій; 4) різновид юридичної практики [4].

Погоджуючись із плюралізмом наукових досліджень в питанні визначення судової практики можна дійти висновку, що місце та роль судової практики, як джерела права, найкраще проявляється в судових справах, що стосуються правового регулювання правовідносин, в основі яких закладено принцип відповідності, за яким аналогічні справи повинні бути розглянуті тотожно, а судові рішення є справедливим, якщо не відрізняються від раніше прийнятого рішення вищою інстанцією по справі з аналогічними фактичними обставинами.

В той же час на нормативному рівні судова практика поступово набуває обов'язкового характеру, що дозволяє віднести її до джерел права. Так, згідно з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон), національні суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права. При цьому необхідно підкреслити, що у даному положенні мова йде саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у ст. 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ і Європейської комісії з прав людини, а не лише справи щодо України.

Окрім цього, у Законі відсутні положення, які б містили пряму чи побічну заборону застосування рішень чи ухвал ЄСПЛ, постановлених щодо інших країн.

Стосовно практики Суду ЄС, то вона відповідно до положень чинного законодавства України не є джерелом права в національній правовій системі України. Оскільки відповідна практика Суду ЄС є джерелом права виключно для країн-членів ЄС.

Незважаючи на це, аналіз судової практики Суду ЄС в рамках даної статті залишається актуальним у зв'язку з необхідністю здійснення всебічного аналізу особливостей регулювання відносин, пов'язаних з обігом криптовалют, на рівні всіх інституцій, що покликано забезпечити повноту дослідження даної теми.

З огляду на предметність практики Суду ЄС, що полягає в особливості розгляду справ даною інституцією в рамках чітко визначеного предмета, доцільно перш за все здійснити аналіз підходів відповідного судового органу до характеристики правової природи криптовалют.

У даному питанні найбільш релевантним видається рішення Суду ЄС від 22 жовтня 2015 року по справі C-264/14 Skatteverket v David Hedqvist [5]. Дана справа стосувалася звернення Шведського Вищого адміністративного суду в порядку, передбаченому ст. 267 Договору про функціонування ЄС, до Суду ЄС з метою надання роз'яснень щодо визначення об'єкта

оподаткування податком на додану вартість операцій з обміну криптовалюти.

Серед головних висновків Суду ЄС, які знайшли своє відображення у відповідному рішенні суду, можна виокремити наступні:

а) біткоїн-адреси виступають аналогами банківських рахунків;

б) криптовалюти є платіжним засобом;

в) криптовалюти не є матеріальним майном у розумінні ст. 14 Директиви ЄС «Про загальну систему ПДВ в ЄС»;

г) операції з продажу та купівлі біткоїнів не підлягають оподаткуванню ПДВ.

У даній справі Суд ЄС визначає криптовалюту через застосування терміна «віртуальна валюта». Зокрема з висновків Суду ЄС по даній справі також слідує, що віртуальна валюта є договірним (п. 41) засобом платежу (п. 25; 41), не є матеріальним майном (п. 24), не може розглядатися як поточний рахунок або депозитний рахунок, оплата або переказ (п. 41).

При цьому Суд ЄС зазначає, що віртуальна валюта біткоїн не має іншої мети, крім того, щоб бути засобом платежу, приймається для цієї мети певними операторами (п. 52), не є цінним папером, що засвідчує право власності та навіть не є подібним цінним папером (п. 55).

Важливим аспектом у даному рішенні є також частковий аналіз співвідношення криптовалюти з поняттям «цифровий актив». Вказане співвідношення побічно впливає з п. 12 рішення Суду ЄС, де Шведський Вищий адміністративний суд, здійснюючи посилання на доповідь Європейського центрального банку про віртуальні валюти за 2012 рік, зазначає, що віртуальну валюту можна визначити як тип нерегульованих, цифрових грошей, які видаються та контролюються його розробниками та приймаються членами конкретної віртуальної спільноти. Однак поняття «цифрові гроші» не є тотожним із поняттям «цифрові активи», оскільки останні є загальною категорією, що може містити водночас цифрові гроші.

Враховуючи вищенаведене, слідує, що Суд ЄС розглядає криптовалюту через узагальнююче поняття «цифрових грошей», яке охоплює віртуальну валюту, одним із видів якої є біткоїн, що є криптовалютою платіжного типу.

Необхідно також зазначити, що прийняття даного рішення Судом ЄС стало важливим кроком для подальшого правового регулювання відносин у сфері обігу криптовалют та поштовхом до відходу від попередньо сформованого на доктринальному рівні підходу в ЄС відповідно до якого криптовалюта розглядалася як майно. Зокрема в рішенні Суду ЄС від 22 січня 2013 року по справі C-283/11 Sky Österreich GmbH v Österreichischer Rundfunk зазначено, що як майно слід розуміти «всі права, які мають вартісну характеристику активів та відповідно створюють правову основу для здійснення суб'єктом, якому вони належать, відповідних прав автономно та у своїх інтересах (фактично реалізовувати такі майнові права на свою користь)» [6].

Окрім цього, з огляду на обов'язковість практики Суду ЄС для застосування національними судами країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) з прийняттям даного рішення операції з обміну криптовалюти на території ЄС перестали розглядатися як такі, що підлягають оподаткуванню податком на додану вартість.

Цікавим в контексті дослідження значення висновків викладених у даному рішенні є також його вплив на судову практику України.

Так, у справі № 820/5120/16, яка розглядалася Харківським окружним адміністративним судом наявне посилання на рішення Суду ЄС від 22 жовтня 2015 року по справі C-264/14 *Skatteverket v David Hedqvist*.

У даній справі Харківським окружним адміністративним судом розглядався позов Товариства з обмеженою відповідальністю «ЄДИНАРКОІН», в якому останній просив суд скасувати податкову консультацію Головного управління державної фіскальної служби у Харківській області, викладену у листі № 4599/10/20-40-12-01-10 від 10.08.2016 року стосовно віртуальної валюти Aitibitcoin та податкову консультацію Головного управління державної фіскальної служби у Харківській області, викладену у листі № 5226/10/20-40-14-11-11 від 09.09.2016 року.

Вказані податкові консультації стосувалися питання оподаткування податком на додану вартість операцій з криптовалютами Aitibitcoin та E-dinargoін відповідно. Спірним питанням для сторін стала позиція фіскальної служби відповідно до якої фіскальна служба стверджувала, що операції з такою віртуальною валютою оподатковуються податком на додану вартість.

У своїй постанові від 13.10.2016 року у справі № 820/5120/16 Харківський окружний адміністративний суд зазначив, що: «... у справі Хедквіст проти Швеції, своїм рішенням від 22.10.2015 року постановив, що операції з біткойнами та іншими віртуальними валютами на території Євросоюзу не повинні оподатковуватися податком на додану вартість. Таке рішення суду прирівнює віртуальні валюти до традиційних валют в плані оподаткування. Відповідно до постанови суду, операції з обміну традиційних валют на біткойни повинні бути вільні від податку на додану вартість, оскільки правила ЄС забороняють стягнення такого податку з операцій з обміну валют, банкнот і монет. Рішення європейського суду також знімає питання про те, до яких видів активів варто відносити віртуальну валюту.» [7].

Окрім цього, Харківський окружний адміністративний суд відзначив, що рішення Європейського суду можна вважати офіційною формою роз'яснення основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні.

Вказане рішення суду можна розглядати, як перший прецедент прямої форми впливу практики Судом ЄС на регулювання відносин у сфері обігу криптовалюти в Україні.

Стосовно практики ЄСПЛ варто зазначити, що наразі відсутні рішення, які містили б прямі правові позиції щодо правової природи криптовалют. Незважаючи на такий факт правові позиції ЄСПЛ, що стосуються визначення власності, відіграють важливу роль в питанні правового регулювання обігу криптовалют. Так, низка позицій ЄСПЛ може тлумачитися, як гарантія захисту прав та інтересів осіб, у власності яких знаходиться криптовалюта.

Зокрема, відповідно до практики ЄСПЛ, власність як поняття має автономне значення, яке не обмежене власністю на фізичні речі й не залежить від формальної класифікації в національному законодавстві.

Прикладом такої практики може слугувати рішення ЄСПЛ від 25 березня 1999 року у справі «Ятрідіс проти Греції», в якому зазначено, що концепція власності у ст. 1 Протоколу №1 має автономний зміст, який не обмежується правом власності на фізичні речі. Деякі інші права та користі, що утворюють майно, також можуть бути правом власності [8].

Продовженням вищевикладеної позиції є також рішення ЄСПЛ, ухвалене 28 вересня 2005 року у справі «Броньовський проти Польщі», в якому зазначено, що до власності можуть відноситися деякі інші права та інтереси, наприклад борги, що становлять майно, можуть також розглядатись як майнові права, отже, як власність для цілей цього положення [9].

Враховуючи викладене слідує висновок, що криптовалюта з огляду на її характеристики може розглядатись як власність особи та відповідно виступати об'єктом судового захисту.

Інша цікава позиція ЄСПЛ викладена у справі «Ленгауер та інші проти Румунії». По даній справі 23 заявники звернулися з позовом щодо повернення нерухомості, яка була незаконно націоналізована за часів комуністичного режиму та продана державою третім особам. Заявники стверджували, що неможливість повернути незаконно націоналізовану нерухомість або отримати компенсацію, незважаючи на судові рішення щодо визнання майнових прав, порушує їхні права на мирне володіння майном в розумінні статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

У своєму рішенні від 29 вересня 2020 року ЄСПЛ серед іншого підкреслив, що неможливість заявників повернути у власність своє майно, незважаючи на остаточні судові рішення, що ретроспективно визнавали їх майнові права, являла собою позбавлення їх власності в розумінні другого речення параграфу першого статті 1 Протоколу № 1, та що таке позбавлення в поєднанні з повною відсутністю компенсації становило порушення їх права на мирне володіння своїм майном.

У вищезгаданій справі ЄСПЛ зобов'язав державу-відповідача повернути заявникам їхнє майно протягом трьох місяців, а у разі неможливості такого повернення виплатити заявникам протягом трьох місяців компенсацію та будь-який податок, який може бути нараховано.

Отже, з огляду на закріплені по даній справі висновки, слідує що неможливість повернення у власність криптовалюти, являє собою позбавлення власності в розумінні другого речення параграфу першого статті 1 Протоколу № 1, а таке позбавлення в поєднанні з повною відсутністю компенсації становитиме порушення права на мирне володіння.

Більше того, можна зробити висновок, що у разі неможливості повернення у власність криптовалюти власник такої криптовалюти має право отримати компенсацію вартості останньої.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що роль судової практики європейських інституцій в питанні правового регулювання відносин у сфері криптовалют полягає в тому, що вона створює основу для подальшого прийняття законодавчих норм щодо правового статусу криптовалюти і розвитку національного законодавства в цілому. Більше того, судова практика залишає позитивний вплив на окремі законодавчо неврегульовані питання обігу криптовалюти.

Література:

1. Шевчук С. В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. С. 15.

2. Ільков В. В. Система джерел права в адміністративному судочинстві: науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 2. С. 37–44.
3. Хорошківська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2006. С. 12.
4. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї. С. Погребняк. Вісн. Акад. прав. наук України. 2003. № 4 (34). С. 92–99.
5. Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 22 October 2015 (Case C-264/14). Skatteverket v David Hedqvist. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-264/14>
6. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2013 (Case C-283/11). Sky Österreich GmbH v Österreichischer Rundfunk. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-283/11>
7. Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 13.10.2016 року у справі № 820/5120/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62079235>
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ятрідіс проти Греції» від 25.03.1995 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58227%22%5D%7D>.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Броньовський проти Польщі» від 28.09.2005 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-3696%22%5D%7D>.

Kovalevych I. The Importance of the Case Law of European Institutions in the Formation of Legal Regulation of Relations in the Field of Cryptocurrency

Summary. The study highlights the problematic issues of regulating new legal relations in the field of cryptocurrency circulation and the impact of case law on the development of legal relations related to cryptocurrency. The author analyzes the existing doctrinal studies related to the topic of this article

with a view to determining the relevance and appropriateness of the study.

The author examines the pluralism of scientific opinions and positions on the issue of defining the category of "judicial practice" and determining its place and role among the sources of law. The author also emphasizes the importance of case law of European judicial institutions among the sources of law in the national legal system of Ukraine and the degree of its influence on the formation of the latter.

The author reviews the current case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union. Particular attention is paid to the characterization of the legal nature of cryptocurrency and the definition of the legal status of the latter in the decisions of European institutions.

The author also analyzes some cases of influence of the case law of the Court of Justice of the European Union on the dynamics of development of regulation of relations in the field of cryptocurrency circulation in the European Union.

The article analyzes the role of the case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union, as the leading judicial institutions, in overcoming legislative uncertainty regarding the regulation of relations in the field of cryptocurrency circulation.

The study highlights the problematic issues of regulating new legal relations in the field of cryptocurrency circulation and the impact of case law on the development of legal relations related to cryptocurrency.

The author identifies examples of the positive impact of the case law of European institutions on the problematic issues of regulation of relations in the field of cryptocurrency circulation.

Key words: cryptocurrency, legal regulation, legal status, case law.

*Кройтор В. А.,**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗАКЛАДИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК СПЕЦІАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ МЕДИЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ПОДАЛЬШОГО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Анотація. У статті визначаються ознаки закладу охорони здоров'я як спеціального суб'єкта медичних правовідносин. Виокремлення юридичних ознак закладу охорони здоров'я, як юридичної особи, є нагальним із урахуванням втілення в життя реформи охорони здоров'я, поступового оновлення медичного законодавства, потреби повоєнного відновлення медичної сфери. Підкреслено, що для закладу охорони здоров'я властиві як загальні юридичні ознаки юридичної особи, так і спеціальні характеристики, обумовлені сферою діяльності. Заклади охорони здоров'я за порядком створення можуть поділятися на юридичних осіб приватного та публічного права (державні, комунальні заклади, що створюються у розпорядчому порядку). На підставі аналізу положень норм медичного законодавства наголошено доцільність розмежування суб'єктів господарювання, що здійснюють медичну практику та закладів охорони здоров'я (як загальне та спеціальне). Визначено, що заклад охорони здоров'я є особливим суб'єктом господарювання, оскільки його діяльність має соціальну цінність. Він повинен бути затребуваним для населення. Звернута увага, що соціальна складова закладу охорони здоров'я має прояв у тому, що його діяльність має комплексну природу – соціально-економічну. Водночас, заклад охорони здоров'я має елемент ризику у своїй діяльності. Для здійснення своєї діяльності заклад охорони здоров'я повинен мати спеціальне документальне забезпечення, зокрібно статут, ліцензію, документи щодо забезпечення здійснення медичної практики. Встановлено, що формальна процедура створення закладу охорони здоров'я містить наступні елементи: прийняття рішення про його утворення; державну реєстрацію; отримання ліцензії щодо здійснення медичної практики; реєстрація в Реєстрі суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я. Підкреслено, що господарська діяльність закладу охорони здоров'я має спеціальне призначення – медичне обслуговування населення. Ця діяльність в процесі реалізації повинна мати певний моніторинг щодо забезпечення прав пацієнтів на отримання якісно медичної допомоги. Встановлено, що в сучасних умовах реформування охорони здоров'я відбувається перехід до кластерної системи, яка потребує певного удосконалення, зокрібно є необхідність поєднувати фактичну медичну практику та медичні інновації, впроваджувати нові форми державно-приватного партнерства.

Ключові слова: юридична особа, ознаки юридичної особи, організаційна єдність, відокремлене майно, самостійна цивільно-правова відповідальність, виступ в обороті від свого імені, заклад охорони здоров'я, кластер, охорона здоров'я, правовідносини, медичні, послуги, господарська діяльність.

Постановка проблеми. Визначення особливостей правового статусу суб'єктів медичних правовідносин є сучасною тематикою для наукових розвідок. Підґрунтям цього є фактичне поступове втілення в життя реформи охорони здоров'я, оновлення медичного законодавства, виклики щодо повоєнного відновлення медичної сфери. Одним із нагальних науково-практичних питань є означення юридичних ознак закладу охорони здоров'я. Так, 28 лютого 2023 р була затверджена постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я» [1], на підставі якої було започатковане функціонування госпітальних округів і госпітальних кластерів, що сформували спроможну мережу закладів охорони здоров'я. Протягом червня-липня 2023 року був погоджений та затверджений перелік надкластерних, кластерних та загальних лікарень спроможної мережі. Зараз у 19 областях до спроможної мережі включено 564 заклади, з яких 123 – надкластерні, 157 – кластерних та 282 – загальні заклади [2]. Утворення новітніх організаційно-правових форм діяльності спеціалізованих суб'єктів відбувалося на тлі часткового відновлення зруйнованої медичної галузі. Відомо, що медична інфраструктура України відчутно постраждала внаслідок війни, зокрібно зазнали пошкодження 1218 об'єктів у закладах охорони здоров'я, з них – 540 лікарень. За оцінками Світового банку, сфері охорони здоров'я завдано збитків на суму понад 1 млрд дол. США. Попри це, протягом 2022 р. вже відновлено 113 пошкоджених об'єктів, а 264 перебувають у процесі відбудови [3]. В цілому, правова природа кластерної інфраструктури є достатньо складним правовим феноменом, зокрібно у медичних правовідносинах, що і потребує окремого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обмірковуючи останні публікації за темою цього дослідження, варто підкреслити, що діяльність закладів охорони здоров'я є предметом наукового опанування як економістів, так і правників. Внаслідок того, що для закладу охорони здоров'я властиві як загальні ознаки юридичної особи, так і спеціальні характеристики, обумовлені сферою діяльності, виникає потреба використовувати комплексний методологічний підхід та поєднувати наукові результати щодо правосуб'єктності юридичних осіб і правового статусу закладу охорони здоров'я. Так, правова сутність юридичної особи була визначена В.В. Кочиним [4]. Особливості конструкції юридичної особи публічного права запропонував Ю.М. Жорнокуй [5]. Детальну характеристику закладів охорони здоров'я надано І.Я. Сенютою [6]. В цілому, можна визначити, що заклади охорони здоров'я, як суб'єкти правовідносин, постійно досліджуються діячами наукової ниви,

адже введення кластерної системи охорони здоров'я частково вплинуло на існуючі наукові здобутки, а тому ця тема потребує подальшого вивчення.

Мета статті полягає у виявленні юридичних ознак закладу охорони здоров'я як спеціального суб'єкта медичних правовідносин. Для досягнення цієї мети поставлені наступні завдання: розкрити правовий статус закладу охорони здоров'я; виокремити особливості кластерної системи охорони здоров'я; визначити загальні та спеціальні юридичні ознаки закладу охорони здоров'я; сформулювати рекомендації щодо подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заклад охорони здоров'я, як суб'єкт медичних правовідносин, характеризується багатогранністю правового становища, що включає участь у медичних правовідносинах з метою реалізації свого основного призначення – надання кваліфікованої медичної допомоги пацієнтам [7, с. 440, 441]. Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» закріплено, що заклад охорони здоров'я – це юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, що забезпечує медичне обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників і фахівців з реабілітації (абз. ч. 1 ст. 3 Закону) [8]. В системі суб'єктів медичного права, заклад охорони здоров'я визначається як суб'єкт, що надає медичну допомогу [9, с. 55]. Аналізуючи його законодавче визначення, доречно підкреслити, що у ньому виокремлені загальні ознаки (юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми) та спеціальні ознаки юридичної особи (забезпечує медичне обслуговування). В.М. Пашков, розглядаючи їх, підкреслює, що по-перше, фізична особа – підприємець не може створити заклад охорони здоров'я; по-друге, у складі юридичної особи заклад охорони здоров'я може діяти лише як відокремлений підрозділ [10, с. 104]. На думку І.Я. Сенюті, фізична особа – підприємець може провадити господарську діяльність з медичної практики та виконувати подвійну роль: 1) фізична особа – підприємець, яка не має медичної освіти, – організовує надання медичної допомоги пацієнтам; 2) фізична особа – підприємець, яка має медичну освіту і провадить медичну діяльність, – організовує надання медичної допомоги і безпосередньо її надає [6, с. 158]. Водночас, Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 285, поширюються на всіх юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правової форми та фізичних осіб – підприємців, які провадять господарську діяльність з медичної практики [11]. Отже, варто розмежовувати суб'єктів господарювання, що здійснюють медичну практику та заклад охорони здоров'я. Наведені правові категорії співвідносяться як загальне та спеціальне. Особливість закладу охорони здоров'я полягає у тому, що це суб'єкт господарювання, який створюється у формі юридичної особи та має спеціальну мету – забезпечення медичним обслуговуванням населення. Тому він не може спеціалізуватися на інших видах господарської діяльності.

Заклад охорони здоров'я має конструкцію юридичної особи, що і забезпечує виокремлення окремого суб'єкта правовідносин [4, с. 47]. При цьому заклади охорони здоров'я можуть створюватися як юридичні особи приватного та публіч-

ного права, адже останнім часом дослідники ставлять під сумнів виокремлення правового становища юридичних осіб публічного права [5, с. 45]. Незважаючи на існуючу критику поділу юридичних осіб, заклади охорони здоров'я за порядком створення можуть поділятися на юридичних осіб приватного та публічного права (державні, комунальні заклади, що створюються у розпорядчому порядку). Як юридичним особам закладам охорони здоров'я притаманні усі ознаки юридичної особи: організаційна єдність, відокремлене майно, самостійна цивільно-правова відповідальність, виступ в обороті від свого імені [12, с. 94].

Для закладу охорони здоров'я властиві і спеціальні юридичні ознаки. Так, при його створенні необхідно враховувати потребу населення в отриманні медичних послуг. Це передбачено Порядком формування спроможних мереж надання первинної медичної допомоги, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 06.02.2018 р. № 178/24, встановлено, що спроможна мережа надання первинної медичної допомоги (далі – ПМД) має відповідати критеріям спроможності, зокрема: задоволення запитів населення на послуги ПМД, що визначається на основі соціально-демографічного складу, поточних та прогнозних показників природного та міграційного руху, показників захворюваності та інших статистичних даних щодо населення відповідної території планування; має граничну потужність, яка складає в середньому чотири візити до місця надання ПМД на рік на одного мешканця відповідної території планування; є систематична взаємодія окремих надавачів ПМД із іншими надавачами медичних послуг, зокрема екстреної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої), паліативної медичної допомоги, послуг з діагностики, реабілітації, фармацевтичних послуг; доступність ПМД для мешканців населених пунктів; транспортна доступність; фінансова стійкість спроможної мережі надання ПМД [13]. Наведені критерії спроможності підкреслюють, що заклад охорони здоров'я є особливим суб'єктом господарювання, що має соціальну цінність та несе соціальну відповідальність. Соціальна складова закладу охорони здоров'я має прояв у тому, що в умовах ринкової економіки заклад охорони здоров'я спрямовує діяльність як на отримання прибутку, так і задоволення потреби населення в медичній допомозі. При цьому в діяльності закладу простежується елемент ризику, оскільки в медичній практиці будь-яка діяльність так чи інакше пов'язана з ризиком для здоров'я пацієнта. Останнє зумовлено індивідуальними особливостями: важким станом хворого, що визначає високий ризик несприятливого результату, наявністю ускладнень, які важко передбачити, особливим психологічним станом хворого тощо [14, с. 223].

Спеціальні ознаки закладу охорони здоров'я мають прояв у формальній процедурі його створення, що включає дії щодо прийняття рішення про його утворення та державну реєстрацію. Рішення має містити інформацію про: створення юридичної особи; розмір та порядок формування статутного капіталу новоствореного закладу охорони здоров'я; затвердження Статуту закладу охорони здоров'я; призначення виконуючого обов'язки керівника закладу до проведення конкурсу; передачі майна, необхідного для здійснення діяльності з медичної практики (на праві оперативного управління, оренди тощо)

[15]. Після прийняття рішення про створення закладу охорони здоров'я, уповноважена особа звертається щодо його державної реєстрації.

При утворенні закладу охорони здоров'я необхідно враховувати і його предметну діяльність. Відповідно до Переліку закладів охорони здоров'я, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 р. № 385, вони поділяються на: лікувально-профілактичні заклади (лікарняні заклади (багатопрофільні, однопрофільні, спеціалізовані заклади, особливого типу); амбулаторно-поліклінічні заклади; заклади переливання крові, швидкої та екстреної медичної допомоги; санаторно-курортні заклади; санітарно-профілактичні заклади; фармацевтичні (аптечні) заклади; заклади медико-соціального захисту; установи/заклади системи соціального захисту населення [16]. Аналізуючи наведене законодавче положення можна стверджувати, що заклад охорони здоров'я може визначатися у вузькому та широкому сенсі. Заклад охорони здоров'я, у вузькому розумінні, – це юридична особа, що здійснює лікувально-профілактичну діяльність. У широкому розумінні, заклад охорони здоров'я забезпечує медичне обслуговування населення.

Для здійснення господарської діяльності із надання медичної практики заклад охорони здоров'я повинен мати ліцензію, яку можна отримати після державної реєстрації юридичної особи. Здобувач ліцензії подає до органу ліцензування заяву про отримання ліцензії за визначеною ліцензійними умовами формою. До заяви про отримання ліцензії додаються: документи відповідно до ліцензійних умов; копія паспорта керівника здобувача ліцензії (або його уповноваженого представника); опис документів, що подаються для отримання ліцензії (ст. 11 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я») [8]. Суб'єкт господарювання, який є закладом охорони здоров'я, повинен мати затверджені в установленому законодавством порядку: статут; штатний розпис; положення про його структурні підрозділи (зокрема відокремлені); посадові інструкції працівників; правила внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я; клінічні маршрути пацієнта розроблені відповідно до клінічних протоколів та стандартів медичної допомоги (медичних стандартів), затверджених МОЗ (підп. 1 п. 12 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики) [11]. Виходячи з цих нормативних положень, заклад охорони здоров'я повинен мати спеціальне документальне забезпечення, зокрібно статут, ліцензію, документи щодо забезпечення здійснення медичної практики.

Після отримання ліцензії за заявою уповноваженої особи закладу охорони здоров'я відбувається його реєстрація в Реєстрі суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я центральної бази даних електронної системи охорони здоров'я. Тобто формальна процедура створення закладу охорони здоров'я охоплює наступні процедурні дії: прийняття рішення про його утворення; державну реєстрацію; отримання ліцензії щодо здійснення медичної практики; реєстрація в Реєстрі суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я. Лише після цього юридична особа набуває правовий статус – закладу охорони здоров'я.

Варто підкреслити, що господарська діяльність закладу охорони здоров'я має спеціальне призначення – медичне обслуговування населення. При цьому, ця діяльність в процесі реалізації повинна мати певний моніторинг щодо забезпечення прав

пацієнтів на отримання якісно медичної допомоги. Це випливає із положення п. 13 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, згідно із яким ліцензіат зобов'язаний: провадити медичну практику за спеціальностями, які зазначалися в документах, що додаються до заяви про отримання ліцензії, або повідомленні про зміни; здійснювати контроль якості надання медичної допомоги; зберігати лікарську таємницю; забезпечити організацію здійснення медичних оглядів найманих працівників; забезпечити умови для вільного доступу осіб з обмеженими фізичними можливостями до приміщень ін. [11]. Отже, особливість діяльності закладу охорони здоров'я полягає у наявності матеріально-технічного, правового, кадрового забезпечення, наявності системи контролю за діяльністю.

З 2023 р. заклади охорони здоров'я функціонують у кластерній системі, що визначена постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 174 [1]. В Україні були введені госпітальні округи з поділом на госпітальні кластери, що функціонують з метою забезпечення територіальної доступності до якісної медичної та реабілітаційної допомоги населенню. Межами госпітального округу, в яких він функціонує, є Автономна Республіка Крим, області, м. Київ та Севастополь (пункти 3, 4 Порядку функціонування госпітальних округів і госпітальних кластерів та встановлення їх меж) [1]. У складі спроможної мережі визначаються: надкластерні заклади охорони здоров'я (багатопрофільні лікарняні заклади за такими напрямками: онкологічний; кардіологічний; психіатричний; фтизіопульмонологічний або інфекційний; перинатальний); кластерні заклади охорони здоров'я (функціонує в межах району, у якому визначається один кластерний заклад охорони здоров'я, який розташовується в адміністративному центрі району); загальні заклади охорони здоров'я (анестезіологія (інтенсивна терапія в невідкладних станах); неврологія; інфекційні хвороби; ортопедія і травматологія; терапія; хірургія); надавачі медичних послуг, які надають первинну медичну допомогу; центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф із пунктами постійного базування бригаад екстреної (швидкої) медичної допомоги [1]. Перехід до кластерної системи охорони здоров'я є сучасним напрямом реформування цієї галузі.

Відомо, що кластер – це об'єднання суб'єктів господарської діяльності, які інтеграційно взаємодіють між собою щодо спільного використання інформаційних, інвестиційних, інноваційних, технологічних, освітніх, наукових, інтелектуальних, маркетингових та інших можливостей для забезпечення підвищення ефективності їх роботи та сприяння розвитку відповідної галузі або області (регіону). Кластерні форми співробітництва є важливими для формування конкурентних переваг споріднених та підтримуючих галузей [17]. Об'єднання діяльності, засобів виробництва, різних видів діяльності (виробництво, інновації, освіту ін.) надає можливість отримати перевагу в конкурентному середовищі. При цьому, обов'язковими умовами побудови кластерного утворення є: наявність сукупності підприємств, що взаємодіють в рамках реалізації загальної мети, зокрема це можуть бути основні та допоміжні підприємства. Слід звернути увагу, що кластер завжди добровільне об'єднання підприємницьких структур з метою підвищення конкурентоспроможності [18, с. 7]. Кластер є сучасним видом об'єднань підприємств, який відповідає новим умовам постін-

дустриальної інформаційно-мережевої економіки, розглядається як відкрита динамічна система соціально-економічних зв'язків, що спонукає до розгляду його крізь призму інституційної теорії з точки зору економіки і права [19, с. 23]. Наведена характеристика кластера, як економіко-правової категорії, дозволяє виокремити його наступні ознаки: добровільність створення, організаційно-правова форма у вигляді об'єднання підприємств, його діяльність будується на засадах узгодженості його учасників. Наведені ознаки кластера дозволяють зробити висновок, що кластерна система охорони здоров'я має певні особливості.

Очікується, що реалізація кластерного підходу у сфері охорони здоров'я дозволить знизити межу доступності широкого кола медичних послуг для всіх верств населення, забезпечити прозорість багатоканальної системи фінансування охорони здоров'я, організувати механізм оплати медичних фахівців згідно наданих послуг і відповідно рівню їх складності, забезпечить формування інвестиційних стимулів роботодавців і працівників щодо добровільного страхування їх здоров'я [20, с. 36].

Кластерна система охорони здоров'я є спеціалізованою, оскільки реалізується виключно у сфері надання медичного обслуговування. Для цього кластерного утворення характерна відсутність добровільної згоди закладів охорони здоров'я щодо участі у кластері. Саме це і підкреслює їх публічно-правову природу.

При розробці кластерів у сфері охорони здоров'я не врахована можливість кластерної системи поєднувати різні юридичні особи, зокрема об'єднання закладів охорони здоров'я із науковими, освітніми установами, які надають можливість реалізувати інноваційно-інвестиційну модель господарювання. Тому можна виявити певний формалізований підхід до реформування галузі охорони здоров'я. Для удосконалення кластерної системи охорони здоров'я є необхідність поєднувати фактичну медичну практику та медичні інновації, впроваджувати нові форми державно-приватного партнерства. Водночас, проведення медичної реформи продовжує вимагати пошук нових шляхів щодо покращення медичного обслуговування населення.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи проведене дослідження, варто запропонувати наступні висновки. Варто розмежовувати суб'єктів господарювання, що здійснюють медичну практику, та заклади охорони здоров'я, наведені правові категорії співвідносяться як загальне та спеціальне. Заклад охорони здоров'я, як медико-правова дефініція, може визначатися у широкому (забезпечує медичне обслуговування населення) та вузькому розумінні (юридична особа, що здійснює лікувально-профілактичну діяльність).

Юридичні ознаки закладу охорони здоров'я як спеціального суб'єкта медичних правовідносин поділяються на: 1) *загальні ознаки юридичної особи* (організаційна єдність, відокремлене майно, самостійна цивільно-правова відповідальність, виступ в обороті від свого імені); 2) *спеціальні ознаки суб'єкта медичних правовідносин, що надає медичну допомогу*: особливості створення (процедура створення закладу охорони здоров'я містить наступні елементи: прийняття рішення про його утворення; державну реєстрацію; отримання ліцензії щодо здійснення медичної практики; реєстрація в Реєстрі суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я); заклад охорони здоров'я повинен мати відповідне матеріально-технічне, правове, кадрове забезпечення, наявність системи контролю за діяльністю; заклад охорони здоров'я спрямовує діяльність на

отримання соціально-економічного ефекту (прибутку, задоволення потреби населення в медичній допомозі).

В сучасних умовах реформування системи охорони здоров'я відбувається перехід до кластерної системи, яка потребує певного удосконалення, зокрема є необхідність поєднувати фактичну медичну практику та медичні інновації, впроваджувати нові форми державно-приватного партнерства. Тому перспективними напрямками подальших наукових розвідок є визначення ознак кластерної системи охорони здоров'я, впровадження у систему медичних кластерів закладів науково-дослідної діяльності.

Література:

- Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я : постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D0%BF#Text>
- Спроможна мережа медзакладів. URL: <https://moz.gov.ua/spromozhna-merezha>
- Підсумки роботи системи охорони здоров'я у 2022 році. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidsumky-roboty-systemy-okhorony-zdorovya-u-2022-rotsi>
- Кочин В. Правова сутність юридичної особи. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 43–48.
- Жорнокуй Ю.М. Проблемні питання застосування конструкції «юридична особа публічного права». *Право та інновації* 2016. № 4 (16). С. 41–48.
- Сенюта І. Я. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики : монографія. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2018. 640 с.
- Коваль А. М., Кузнецова М. Ю., Піддубний О. Ю., Пушкар М. В. Заклад охорони здоров'я як суб'єкт медичних правовідносин. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 37. С. 437–442.
- Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
- Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М.В. Менджул. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 720 с.
- Пашков В. Еволюція правового статусу закладів охорони здоров'я у законодавстві України. *Медичне право*. 2017. № 3. С. 104–111.
- Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики : постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#top>
- Піддубна В. Ф. Правове положення закладів охорони здоров'я в Україні. *Збірник наукових праць, присвячений 20-річчю ювілею кафедри цивільного права* № 2. Харків : Право, 2019. 206 с.
- Про затвердження Порядку формування спроможних мереж надання первинної медичної допомоги : Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 06.02.2018 р. № 178/24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0215-18#Text>
- Байда А., Пилипенко М., Макітренко В. Особливості кваліфікації діяння, пов'язаного з ризиком, як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння в медичній сфері. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 221–228.
- Як створити новий заклад надання первинної медичної допомоги, – МОЗ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-stvoriti-novij-zaklad-nadannya-pervinnoyi-medichnoyi-dopomogi-moz>

16. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських посад, посад фармацевтів, посад фахівців з фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я, посад фахівців у галузі охорони здоров'я та посад професіоналів з вищою немединою освітою у закладах охорони здоров'я : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02#top>
17. Карпенко О.О. Теоретичні аспекти кластерної політики підприємств. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2011. № 32. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/382>
18. Федоренко В.Г. Кластери – системний інструмент підвищення конкурентоспроможності економіки / В.Г. Федоренко, А.Ф. Гойко, В.Б. Джабейло. *Економіка та держава*. 2007. № 9. С. 6–9.
19. Грудницька С. М., Нестиренко Л. А. Правові основи кластерної самоорганізації і саморегулювання енергопростору. *Форум Права*. 2018. № 53(5). С. 13-27. <http://doi.org/10.5281/zenodo.2527932>.
20. Романовська Ю. А. Кластери в системі охорони здоров'я в умовах децентралізації. *Часопис економічних реформ*. 2016. № 1 (21). С. 32–38.

Kroitor V. Health care institutions as special subjects of medical legal relations in the conditions of further reform of the health care system in Ukraine

Summary. The article defines the characteristics of a healthcare institution as a special subject of medical legal relations. The distinction of legal characteristics of a healthcare institution as a legal entity is urgent, considering the implementation of healthcare reform, gradual updating of medical legislation, and the need for post-war reconstruction of the medical field. It is emphasized that a healthcare institution has both general legal characteristics of a legal entity and special features determined by its field of activity. Healthcare

institutions can be divided into private and public law legal entities (state, municipal institutions created by administrative order). The analysis of medical legislation highlights the appropriateness of distinguishing between business entities that practice medicine and healthcare institutions (as general and special). It is determined that a healthcare institution is a unique economic subject, as its activity has social value and should be in demand by the population. Attention is drawn to the fact that the social component of a healthcare institution manifests in its comprehensive nature – socio-economic. Meanwhile, a healthcare institution has an element of risk in its activity. To operate, a healthcare institution must have specific documentary support, especially a charter, a license, documents regarding the provision of medical practice. It is established that the formal procedure for creating a healthcare institution includes the following elements: decision-making about its formation; state registration; obtaining a license for medical practice; registration in the Registry of Economic Entities in the Healthcare Sector. It is emphasized that the economic activity of a healthcare institution has a special purpose – medical services to the population. This activity in the process of implementation should have certain monitoring regarding the provision of patient rights to receive quality medical care. It is established that in the current conditions of healthcare system reform, there is a transition to a cluster system, which requires certain improvements, in particular, the need to combine actual medical practice and medical innovations, and to introduce new forms of public-private partnership.

Key words: legal entity, signs of a legal entity, organizational unity, strengthened, independent civil and legal authority, appearing in circulation under its own name, health care institution, cluster, health care, legal relations, medical, services, economic activity.

*Рачинський Р. Ю.,**аспірант кафедри галузевого права та загально-правових дисциплін
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Анотація. Метою є формування поняття «цивільно-правовий механізм регулювання сімейних відносин».

У статті зазначається, що дослідження ролі та значення правового регулювання суспільних відносин, в т.ч. сімейних правовідносин, набуває нової актуальності у зв'язку з набуттям Україною статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, адже чітке врегулювання суспільних відносин є головною ознакою приналежності нашої держави до романо-германської правової сім'ї.

Грунтовно досліджуючи понятійний апарат, зокрема поняття «правового регулювання», «механізму правового регулювання», дійшли висновку, що механізм правового регулювання варто розглядати як сукупність правових засобів, які здійснюють комплексний вплив на регулювання суспільних відносин з метою їх упорядкування.

В центрі уваги також поняття «сімейне право», «сімейні правовідносини». У статті звертається увага, що сімейні правовідносини є, в першу чергу, особисто-правовими і лише потім майновими, і що майнові відносини завжди і безпосередньо пов'язані або виникають з особистих відносин. Крім того, сімейні права і обов'язки пов'язані безпосередньо з конкретною людиною і не можуть бути передані іншим особам.

Досліджено проблематику співвідношення цивільного та сімейного регулювання, зокрема субсидіарного застосування норм Цивільного кодексу України до сімейних відносин, та дійшов до висновку, що це цілком виправдано у випадках, коли відсутня доцільність особливого правового регулювання відносин між членами сім'ї. Зокрема з'ясовано, що сімейно-правові договори мають договірну конструкцію цивільного права, а тому регулюються загальними положеннями Цивільного кодексу України про правочини з урахуванням реквізитів сімейно-правових договорів.

Ключовою у рамках дослідження є концепція механізму правового регулювання сімейних відносин та його ознак, запропонована В. Чернегою.

На основі проведеного дослідження, формулюються такі поняття, як «сімейні правовідносини» та «механізм цивільно-правового регулювання сімейних відносин». Поняття механізму цивільно-правового регулювання сімейних відносин визначається як сукупність правового інструментарію (засобів, способів і форм), визначеного для сімейних та цивільних правовідносин, який націлений на впорядкування сімейних правовідносин між носіями (суб'єктами) відповідних прав і обов'язків, а також на забезпечення публічних інтересів держави щодо соціальної стабільності первинного та основного осередку українського суспільства.

Ключові слова: суспільні відносини, правове регулювання, механізм правового регулювання, сімейні правовідносини, механізм цивільно-правового регулювання сімейних відносин.

Постановка проблеми. Суспільні відносини, що регулюються нормами приватного права, є значним за обсягом масивом різноманітних правовідносин, що виникають у суспільстві і включають у т.ч. сімейні правовідносини. У такі відносини люди вступають з метою задоволення цілої низки потреб, пов'язаних з функціями сім'ї: економічною, репродуктивною, сексуальною, виховною, комунікативною тощо.

Наразі гармонізація національного законодавства до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) є пріоритетним напрямком розвитку нашої правової системи та правової держави загалом, особливо враховуючи набуття Україною статусу країни-кандидата на вступ до ЄС. Тому дослідження ролі та значення правового регулювання суспільних відносин набуває нової актуальності, адже чітке врегулювання суспільних відносин є головною ознакою приналежності нашої держави до романо-германської правової сім'ї.

Необхідність наближення законодавства України до сучасної системи європейського права та необхідність удосконалення механізмів регулювання сімейних відносин відповідно до норм та стандартів ЄС потребує ґрунтовного дослідження понятійного апарату.

О.Я. Кархут зауважує, що для реалізації правового регулювання суспільних відносин важливе значення має його механізм, від якого залежить ефективність такого регулювання, відповідність поведінки учасників суспільних відносин приписам юридичних норм [1, с. 34].

Водночас В.В. Мазур зазначає, що механізм правового регулювання досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, тому їх позиції щодо сутності механізму правового регулювання суттєво різняться. Водночас цивілісти здебільшого беруть до уваги теоретичні настанови про механізм правового регулювання, що є базовими в осмисленні цієї проблематики загалом та означені тривалим періодом становлення на рівні загальнотеоретичних досліджень [2]. Саме тому з метою належного врегулювання суспільних відносин виникла потреба дослідити поняття «цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відзначимо окремі наукові здобутки наших цивілістів, які досліджували різні аспекти цивільно-правових відносин, а саме: М. Гудими, Г. Льченка, О. Єгоричевої, А. Коструби, І. Лукасевич-Крутник, В. Луця, В. Мазур, Н. Міловської, Г. Осетинської, В. Погребняк, О. Письменної, І. Семенюта, С. Сліпченко, Ю. Рябченко, Н. Федорченко, О. Черняка тощо. Особливої уваги у контексті нашого дослідження потребують праці В. Чернеги, який розробив концепцію механізму правового регулювання сімейних відносин. Тому з метою подальшого розвитку вказаної концепції та її розвитку в умовах оновлення наукової думки вважаємо за доцільне ґрунтовніше опрацювати понятійний апарат.

Метою статті є формування поняття «цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин».

Виклад основного матеріалу дослідження. Для нормального існування людей у суспільстві та державі встановлюються відповідні правові рамки їх життєдіяльності. Правове регулювання конкретних суспільних відносин здійснюється за допомогою певних засобів (способів і форм), які забезпечуються впорядкування такого роду відносин та приводять їх у відповідність вимогам правових норм.

Професорка О.Ф. Скакун зазначає, що визначальною рисою правового регулювання є те, що воно має специфічний механізм. Поняття механізму правового регулювання використовують у теорії для досягнення взаємодії різних елементів правової системи, що уможливує регулятивний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування [3, с. 253].

Водночас О.М. Куракін окреслює механізм правового регулювання як нормативно-організований, послідовний комплексний процес, спрямований на результативне втілення норм у життя, на впорядкування, закріплення, розвиток і вдосконалення суспільних відносин за допомогою правових засобів із метою реалізації інтересів суспільства та держави [4].

В.Л. Яроцький, досліджуючи механізм правового регулювання як цивілістичну категорію, зазначає, що механізм правового регулювання – це система правових засобів, за допомогою яких здійснюється результативний правовий вплив на суспільні відносини з метою їхнього впорядкування «(власне їх правового регулювання)» [5].

Н.С. Кузнецова, досліджуючи договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин, визначає, що процес правового регулювання має декілька стадій: а) регламентація суспільних відносин (нормотворення); б) виникнення суб'єктивних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків; в) реалізація суб'єктивних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків, утілення їх у конкретній, фактичній поведінці учасників суспільного відношення; г) застосування права [6, с. 16].

Отже, механізм правового регулювання варто розглядати як сукупність правових засобів, які здійснюють комплексний вплив на регулювання суспільних відносин з метою їх упорядкування.

В основі упорядкування суспільних відносин завжди є та залишитися людина з притаманними їй свободами та відповідними правами і обов'язками. Більшість цивілізованих держав світу фіксують права і свободи людини та громадянина в своїх конституціях. Саме тому Конституція України встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю та закріплює найважливіші права у Розділі 2 «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Проте цей перелік не є вичерпним, як стверджується у статті 22 Конституції України [7].

Конституційні права і свободи людини і громадянина можна класифікувати як громадянські, політичні, економічні, соціальні, екологічні, сімейні, культурні. Саме сімейні права відображають можливість людини і громадянина вільно розпоряджатися собою в сімейних правовідносинах: а) не втручання в сімейне життя; б) добровільне заключення шлюбу, рівні права і обов'язки у шлюбі і сім'ї; в) право на державну охорону сім'ї, материнства, батьківства і дитинства; г) право на рівність дітей незалежно від походження чи народження у шлюбі або поза шлюбом та інші.

На думку В.А. Ватраса, сімейне право – це єдина система, яка постійно змінюється, наповнюється, перетворюється, відходить від традиційних підходів до розуміння джерела права як виключно законодавства та норм права, що містяться в ньому, а також виявляє закономірності подальшого розвитку системи джерел [8, с. 14].

Сімейний кодекс України (далі – СКУ) у статті 2 визначає перелік відносин, які регулюються СКУ: сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку, утримання; сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком; сімейні особисті немайнові та (або) майнові відносини між іншими членами сім'ї, визначеними у ньому [9]. Тому можемо говорити, що відносини, які регулюються нормами СКУ і входять у предмет сімейного права є сімейними відносинами, які, у свою чергу, виникають між носіями (суб'єктами) певних прав і обов'язків (подружжя, батьки та діти, усиновлювачі та усиновлені, інші члени сім'ї та родичі).

Відзначимо, що сімейні правовідносини є, в першу чергу, особисто-правовими (встановлення та припинення шлюбу, особисто-правовий статус подружжя) і лише потім майновими (спільне та роздільне майно подружжя, аліментні зобов'язання). Причому майнові відносини завжди і безпосередньо пов'язані або виникають з особистих відносин.

На думку О.І. Сафончик, в основі всіх сімейних відносин лежить особливий елемент – одруження або спорідненість [10]. Варто зазначити, що права та обов'язки, що виникають в рамках сімейних правовідносин, не можуть бути переданими іншим особам, а тому сімейні права і обов'язки пов'язані безпосередньо з людиною.

Водночас авторський колектив Науково-практичного коментаря Сімейного кодексу України зазначає, що у літературі небезпідставно оспорується теза про те, що субсидіарне застосування норм Цивільного кодексу України до особистих немайнових і майнових сімейних відносин зумовлене тим, що як цивільне, так і сімейне право належать до приватного права [11, с. 97].

Важливою є роль і значення Цивільного кодексу України в регулюванні сімейних правовідносин. Так, якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані СКУ, вони регулюються відповідними нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), якщо це не суперечить суті сімейних відносин (стаття 8 СКУ) [9]. Наявність у СКУ відсилної норми до ЦКУ викликає значну кількість дискусій серед науковців. Цивільний кодекс України, як кодекс приватного права нашої держави, регулює усі приватні відносини в Україні, цілком логічним є те, що його вживають додатковим джерелом сімейного права у тих випадках, коли відсутня доцільність особливого правового регулювання відносин між членами сім'ї.

Правове регулювання будь-яких договорів проявляється в конкретному порядку їх укладення, виконання зобов'язань сторін, відповідальності за невиконання або неналежне виконання цих зобов'язань і розірвання договорів. Водночас сімейне законодавство не містить спеціальних правил щодо укладення, зміни та розірвання сімейних договорів. Однак сімейно-правові

договори мають договірну конструкцію цивільного права, тому при регулюванні цих питань слід керуватися загальними положеннями Цивільного кодексу України про правочини, зобов'язання та договори з урахуванням реквізитів сімейно-правових договорів.

Водночас позиція законодавця щодо меж правового регулювання чітко розмежована. Відповідно до частини першої статті 9 Цивільного кодексу України положення ЦКУ застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства [12].

Є.О. Харитонов стверджує, що вимога про відповідність норм ЦК України «суті сімейних відносин» (у контексті ч. 1 ст. 8 СК України) не є конкретною через відсутність критерію, за яким мають визначатися норми ЦКУ, що підлягають застосуванню [13, с. 25].

Наведемо декілька позицій науковців щодо співвідношення цивільного та сімейного регулювання. Так, О.В. Некрасова вважає, що в сімейному праві існують дві форми субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин: а) умовне субсидіарне застосування, передбачене ст. 8 СКУ без визначення конкретних категорій сімейних відносин, на які можуть поширюватися норми ЦКУ; б) пряме субсидіарне застосування, закріплене в СКУ, щодо регулювання нормами ЦКУ конкретних видів сімейних відносин, наприклад щодо обчислення строків, встановлених в СКУ (ст. 12 СКУ), застосування строків позовної давності (ст. 20, ст. 72 СКУ), здійснення права спільної сумісної власності після розірвання шлюбу (ст. 68 СКУ) [14, с. 7–8].

У свою чергу авторський колектив науково-практичного коментаря до СКУ [15, с. 15] звертає увагу на єдину природу цивільних та сімейних відносин, при чому цивільні відносини не можуть суперечити суті сімейних.

Отже, можемо виділити певні загальні ознаки, які притаманні цивільним правовідносинам, і застосовуються до сімейних правовідносин, наприклад, особистий немайновий та майновий характер правовідносин; вільне волевиявлення на вступ в сімейні правовідносини; юридична рівність та майнова відокремленість учасників сімейних правовідносин.

К.Ю. Валігура трактує механізм цивільно-правового регулювання як складну, комплексну систему об'єктивних (нормативна основа, правовідносини, акти реалізації прав та обов'язків) та суб'єктивних (правосвідомість, моральність) елементів, які у взаємозв'язку та взаємодії сприяють подоланню перешкод на шляху задоволення законних інтересів суб'єктів цивільних відносин [16, с. 13]. Водночас вчений визначає такі основні елементи механізму цивільно-правового регулювання: правові норми, правовідносини і акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків [17, с. 9].

В. Чернега визначає поняття механізму правового регулювання сімейних відносин як скупчення правових засобів, способів і форм (юридичного інструментарію), злагоджена взаємодія яких спроможна впорядкувати сімейні відносини задля охорони, з одного боку, інтересів суб'єктів сімейного права (приватних інтересів), а із другого – інтересів сім'ї, як первинного і провідного осередка соціуму, та інтересів держави (публічних інтересів). До ознак механізму правового регулювання сімейних відносин, на його думку, належать: а) цілепокладеність,

яка означає підпорядкованість сімейно-правових засобів, способів і форм, об'єднаних в єдине ціле, меті правового регулювання сімейних відносин; б) поліелементність, тобто в структурі такого механізму нагромаджено набір сімейно-правових засобів, способів і форм, без наявності якого неможливий його запуск; в) конективність означає спроможність елементів механізму правового регулювання сімейних відносин сумісно функціонувати (взаємодіяти); г) алгоритмічність полягає в тому, що такий механізм діє (функціонує) за задалегідь сформованим алгоритмом [18]. Дана концепція є ключовою у рамках нашого дослідження. Її актуальність лише зростає з огляду на динамічність сімейних відносин, які змінюються з урахуванням глобалізаційних процесів, тривалих умов воєнного стану, а також необхідності корекції меж втручання держави у регулювання сімейних відносин.

Проводячи дослідження особливостей правового регулювання сімейних відносин кодифікованими правовими актами в Україні та державах Західної й Центральної Європи, В. Ватрас та І. Костяшкін зазначили: у державах першої групи цивільні кодекси є основним джерелом сімейного права, а в державах другої – спостерігається дуалізм у правовому регулюванні: ті сімейні відносини, які потребують особливого державного захисту, врегульовуються сімейними кодексами або спеціальними законами, які передбачають обмежене застосування джерел, які містять соціально-правові приписи і, як правило, у тих сферах, які не врегульовані сімейними кодексами (законами) і де допускається диспозитивне регулювання (в таких випадках за відсутності відповідного договірного регулювання застосовуються норми цивільних кодексів). У державах англо-американської правової сім'ї правове регулювання сімейних відносин здійснюється так, як і в державах другої групи, однак стосується обмеженого кола сімейних відносин, переважна більшість сімейних відносин врегульовується джерелами, які містять соціально-правові приписи та правові позиції [19, с. 134].

Отже, цивільно-правовий механізм регулювання сімейних відносин в Україні розвивається відповідно до тенденцій країн світу, водночас зберігаючи національну автентичність.

Висновки. Виходячи із вищевказаного, цивільно-правове регулювання сімейних відносин корелюється з огляду на спільну приватно-правову сутність цивільних та сімейних правовідносин та субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин. За своєю природою сімейне право слід розглядати невід'ємною складовою (підгалуззю) галузі цивільного права. Більше того, сімейні правовідносини варто розуміти як врегульовані нормами сімейного права особисті немайнові та майнові відносини, засновані на вільному волевиявленні на вступ в сімейні правовідносини, юридичній рівності та майновій відокремленості учасників сімейних правовідносин, що є носіями відповідних прав.

Цивільно-правовий механізм регулювання сімейних відносин є сукупністю правового інструментарію (засобів, способів і форм), визначеного для сімейних та цивільних правовідносин, який націлений на впорядкування сімейних правовідносин між носіями (суб'єктами) відповідних прав і обов'язків (подружжя, батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, іншими членами сім'ї та родичами), а також на забезпечення публічних інтересів держави щодо соціальної стабільності первинного та основного осередку українського суспільства.

Література:

1. Кархут О. Я. Механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2014. 185 с.
2. Мазур В. В. Механізм цивільно-правового регулювання як правова категорія. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 51–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_6_10. (дата звернення: 14.11.2023)
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.
4. Куракін О.М. Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 40 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/1b753290-a0c2-46c4-bb03-8175bb67d4e0> (дата звернення: 14.11.2023)
5. Яроцький В.Л. Загальна характеристика механізму правового регулювання як цивілістичної категорії. Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Ч.Н. Азімова, м. Харків, 18 грудня 2015 р. Харків, 2016. С. 8–10.
6. Кузнєцова Н.С. Договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин. *Право України*. 2012. № 9. С. 12–18.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. N 30. Ст. 141. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.11.2023)
8. Ватрас В.А. Джерела сімейного права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Тернопіль, 2020. 44 с.
9. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 14.11.2023)
10. Сафончик О. І. Теоретичні аспекти шлюбно-сімейних правовідносин. *Часопис цивілістики*. Випуск 21. С. 28–31. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8761/28-31.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 14.11.2023)
11. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / С.В. Ківалов, Ю.С. Червоний, Г.С. Волосатий та ін. ; за ред. Ю.С. Червоного. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 504 с.
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.11.2023)
13. Сімейне право України : навчальний посібник / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, В.О. Гончаренко та ін. ; за ред. Є.О. Харитонова. Київ : Істина, 2008. 200 с.
14. Нєкрасова О. В. Застосування цивільного законодавства до сімейних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2008. 190 с.
15. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 15 вересня 2021 року / За заг. ред. Журавльова Д. В. К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2021. 520 с.
16. Валігура К.Ю. Моральні засади суспільства в механізмі цивільно-правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2021. 240 с.
17. Валігура К.Ю. Моральні засади суспільства в механізмі цивільно-правового регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2021. 20 с.
18. Чернега В. Поняття та ознаки механізму правового регулювання сімейних відносин. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. No4 (32). Vol. 2. P. 185–191. URL: https://web.archive.org/web/20210228061551id_/http://kelmczasopisma.com/viewpdf/1625 (дата звернення: 14.11.2023)
19. Ватрас В., Костяшкін І. Особливості правового регулювання сімейних відносин кодифікованими актами в Україні та державах Західної й Центральної Європи. *Актуальні проблеми правознавства*. №2 (26)/2021. С. 126–135.

Rachynskiy R. The Concept of Civil Law Mechanism for Regulation of Family Relations

Summary. The purpose of the author in this article is to formulate the concept of “civil law mechanism for regulation of family relations”.

The author notes that the research into the role and significance of legal regulation of social relations, including family relations, gains new relevance in the context of Ukraine's status as a candidate country for accession to the European Union, since clear regulation of social relations is the main feature of our state's affiliation to the Romano-Germanic legal system.

Having thoroughly studied the conceptual framework, in particular, the concepts of “legal regulation” and “legal regulation mechanism”, the author comes to the conclusion that the legal regulation mechanism should be considered as a set of legal means which have a comprehensive impact on the regulation of social relations with a view to their ordering.

The author also focuses on the concepts of “family law” and “family legal relations”. In particular, the author notes that family legal relations are primarily personal legal relations and only then property relations, and that property relations are always directly related to or arise from personal relations. Furthermore, family rights and obligations are directly linked to a particular person and cannot be transferred to other persons.

The author examines the issues of correlation between civil and family regulation, in particular the subsidiary application of the provisions of the Civil Code of Ukraine to family relations, and concludes that this is fully justified in cases where there is no need for special legal regulation of relations between family members. In particular, the author notes that family law contracts have a contractual construction of civil law, and therefore are governed by the general provisions of the Civil Code of Ukraine regarding contracts, taking into account the details of family law contracts.

The concept of the mechanism of legal regulation of family relations and its features proposed by V. Chernega as a key concept to the author's research.

Based on the research, the author defines such concepts as “family legal relations” and “mechanism of civil law regulation of family relations”. The concept of the mechanism of civil law regulation of family relations is formulated as a set of legal instruments (means, methods and forms) defined for family and civil legal relations, which are aimed at the regulation of family legal relations between the holders (subjects) of the respective rights and obligations, and also at ensuring the public interests of the State with regard to social stability of the primary and basic unit of Ukrainian society.

Key words: social relations, legal regulation, mechanism of legal regulation, family legal relations, mechanism of civil law regulation of family relations.

Ступакова І. Г.,

*аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА КОЛЕКТИВНИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ

Анотація. У статті досліджуються теоретичні та практичні питання забезпечення права працівників на колективний захист трудових прав, свобод і законних інтересів. Обґрунтовано необхідність виокремлення в переліку основних принципів правового регулювання трудових відносин як самостійного принципу принцип забезпечення права працівника на захист зазначених прав, свобод та інтересів. Зазначений принцип варто віднести до такого виду галузевих принципів, як принципи, властиві для трудового права в цілому.

Встановлено, що принцип забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів є комплексним за своїм змістом і включає дві складові: принцип забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів в індивідуальному порядку та принцип забезпечення колективного захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівників.

Виокремлення зазначених принципів обумовлюється необхідністю забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів залежно від порядку його здійснення: шляхом звернення працівника за захистом в індивідуальному порядку та шляхом індивідуального самозахисту; шляхом захисту зазначених прав, свобод та інтересів працівника у складі трудового колективу (без його індивідуального звернення до відповідних органів і організацій та здійснення самозахисту) на підставі закону або договору.

На підставі аналізу міжнародно-правових актів, актів чинного законодавства України та окремих країн ЄС доведено, що принцип забезпечення колективного захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівників реалізується у законодавстві України в таких формах, як: захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівників профспілками, їх об'єднаннями (крім випадків захисту за зверненням працівника), а також здійснення профспілками громадського контролю за додержанням законодавства про працю; примирна процедура вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); колективний самозахист працівниками трудових прав, свобод і законних інтересів.

Ключові слова: працівники, трудові права, свободи та законні інтереси працівників, захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівників, колективний захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівників, законодавство України, законодавство окремих країн ЄС.

Постановка проблеми. Дослідження проблем захисту трудових прав завжди було одним із основних напрямів досліджень науки трудового права. Ці проблеми набувають особливої актуальності в сучасний період у зв'язку з новими викликами у світі праці. Ідеться про поширення нестандартних форм зайнятості, прекарізацію найманої праці, цифровізацію та

роботизацію в умовах інформаційного суспільства, подолання наслідків пандемії COVID-19. В Україні проблематика захисту трудових прав стає особливо актуальною, враховуючи реалії військового стану та необхідність швидкого післявоєнного відновлення країни.

Проблемою для України також залишається збереження високого рівня незадекларованої праці, незабезпечення права працівників на офіційне працевлаштування. Значним за обсягом залишається недодержання конституційного права працівника на своєчасне одержання винагороди за працю. Як зазначається в Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році [1], заборгованість по виплаті заробітної плати станом на 01.01.2023 (без урахування частини тимчасово окупованих територій) становила 2,8 млрд грн. Заборгованість із заробітної плати на підприємствах, що знаходяться у сфері управління центральних органів виконавчої влади, становила 2,1 млрд грн.

Враховуючи реалії сьогодення, перед наукою трудового права стоїть завдання розробки ефективного галузевого механізму захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівників.

Стан дослідження. Проблеми захисту трудових прав досліджуються у наукових працях таких відомих вітчизняних учених, як В.Я. Бурак, С.Я. Вавженчук, Ю.М. Гришина, С.І. Запара, М.І. Іншин, О.Г. Серета, Г.І. Чанишева, О.М. Ярошенко та ін. Водночас у науці трудового права відсутні дослідження теорії та практики забезпечення права працівника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів в аспекті одного з основних принципів правового регулювання трудових відносин.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних і практичних питань забезпечення права працівників на колективний захист трудових прав, свобод і законних інтересів.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці трудового права обґрунтоване наукове положення про виокремлення права працівника на захист трудових прав і законних інтересів як самостійного суб'єктивного права. Такий науковий підхід відображений у працях С.Я. Вавженчука [2], В.Я. Бурака [3] та інших вітчизняних учених.

У науковій літературі також доводиться самостійність права працівника на судовий захист як суб'єктивного трудового права. Так, І.І. Циганчук у своєму дисертаційному дослідженні визначає поняття та особливості права працівника на судовий захист [4, с. 92-103].

Положення міжнародно-правових актів, законодавчий досвід окремих країн ЄС, а також важливість права праців-

ника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів як одного з основних трудових прав обумовлюють необхідність і доцільність виокремлення такого самостійного принципу правового регулювання трудових відносин, як принцип забезпечення права працівника на захист зазначених прав, свобод та інтересів.

Якщо дотримуватись класифікації галузевих принципів правового регулювання трудових відносин на принципи правового регулювання індивідуальних трудових відносин (принципи індивідуального трудового права), принципи правового регулювання колективних трудових відносин (принципи колективного трудового права), принципи, властиві для трудового права в цілому [5, с. 89], то принцип забезпечення трудових прав, свобод і законних інтересів працівників належить до останньої категорії принципів.

Принцип забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів є комплексним за своїм змістом і включає дві складові: принцип забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав і законних інтересів в індивідуальному порядку та принцип забезпечення колективного захисту трудових прав і законних інтересів працівників.

Виокремлення зазначених принципів обумовлюється необхідністю забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів залежно від порядку його здійснення, що має бути забезпечене як шляхом звернення працівника за захистом в індивідуальному порядку, шляхом самозахисту, так і шляхом захисту зазначених прав, свобод та інтересів працівника як члена трудового колективу (без його індивідуального звернення до відповідних органів і організацій) на підставі закону або договору.

На підставі аналізу міжнародно-правових актів, актів чинного законодавства України та практики їх застосування видається доцільним виділити такі форми реалізації принципу забезпечення права працівника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів в індивідуальному порядку: досудовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника; позасудовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника; судовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника; захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника в адміністративному порядку; профспілковий захист трудових прав, свобод і законних інтересів за зверненням працівника; індивідуальний самозахист працівником своїх трудових прав, свобод і законних інтересів.

Принцип забезпечення колективного захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівників реалізується у законодавстві України в таких формах, як: захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівників профспілками, їх об'єднаннями (крім випадків захисту за зверненням працівника), а також здійснення профспілками громадського контролю за додержанням законодавства про працю; примирна процедура вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); колективний самозахист працівниками трудових прав, свобод і законних інтересів.

Профспілковий захист трудових прав, свобод і законних інтересів за зверненням працівника здійснюється на підставі ст. 36 Конституції України [6], ст. 242 Кодексу законів про працю України [7], Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року

№1045-XIV [8], статутів профспілок. Відповідно до частини першої ст. 21 Закону профспілки, їх об'єднання захищають право громадян на працю, беруть участь у розробленні та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту.

Захисна функція профспілок, їх об'єднань залишається однією з основних їх функцій. При цьому внесені останнім часом зміни до трудового законодавства дають підстави для висновку про посилення цієї функції, враховуючи реалії сьогодення. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту трудових прав працівників» від 12 травня 2022 року №2253-IX [9] викладено в новій редакції частину третю ст. 49² «Порядок вивільнення працівників» і частини другу та третю ст. 49⁴ «Зайнятість населення» КЗпП України. Частиною третьою ст. 49² передбачене проведення консультацій власником або уповноваженим ним орган, фізичною особою, яка використовує найману працю, з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) про заплановане масове вивільнення. У частині другій ст. 49⁴ встановлено обов'язок власника або уповноваженого ним органу, фізичної особи, яка використовує найману працю, не пізніше трьох місяців з дати прийняття рішення про масове вивільнення проводити консультації з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) щодо заходів із запобігання звільненню, зведення його до мінімуму та пом'якшення несприятливих наслідків будь-якого звільнення. Порядок проведення таких консультацій та виконання рекомендацій визначається колективним договором, а в разі його відсутності – за домовленістю.

Згідно з частиною третьою ст. 49⁴ КЗпП України професійні спілки мають право вносити пропозиції відповідним органам про перенесення строків або тимчасове припинення чи скасування заходів, пов'язаних із звільненням працівників, що є обов'язковими для розгляду.

Закonom України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01 липня 2022 року № 2352-IX [10] ст. 49² КЗпП України доповнено новою частиною сьомою, якою встановлено профспілковий захист у разі вивільнення працівників за п. 6 ст. 41 КЗпП України (неможливості забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій).

Діяльності профспілок присвячені окремі норми Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX [11]. Частиною другою ст. 5 Закону передбачено, що у період дії воєнного стану не застосовуються норми статті 43 Кодексу законів про працю України, крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів.

Частиною першою ст. 14 Закону України № 2136-IX професійні спілки зобов'язано в межах їх діяльності максимально сприяти забезпеченню обороноздатності держави та забезпечувати громадський контроль за мінімальними трудовими гарантіями, передбаченими цим Законом.

Громадський контроль за додержанням законодавства про працю здійснюється профспілками, їх об'єднаннями згідно

з нормами ст. 21 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». В науковій літературі поряд з основними функціями профспілок, їх об'єднань – представницькою та захисною виокремлюється функція здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про працю та про охорону праці. Водночас, як відзначають Ю.М. Гришина і Г.І. Чанишева, виокремлення трьох зазначених вище основних функцій профспілок є досить умовним, тому що під функцією можна розуміти як один, так і декілька взаємопов'язаних напрямів діяльності. Саме через цей взаємозв'язок у більшості випадків такі функції, як представницька і захисна здійснюються профспілками, їх об'єднаннями одночасно [12, с. 197].

Здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про працю також варто розглядати як одну з форм реалізації принципу забезпечення колективного захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівників.

Окремою формою реалізації зазначеного принципу є примирна процедура вирішення колективних трудових спорів, що здійснюється відповідно до Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03 березня 1998 року № 137/98-ВР [13]. Статтею 7 цього Закону передбачена послідовність розгляду і вирішення колективного трудового спору (конфлікту) щодо встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту (п. «а» ст. 2) і спору щодо укладення чи зміни колективного договору, угоди (п. «б» ст. 2) – примирною комісією, а в разі неприйняття рішення у строки, встановлені статтею 9 цього Закону, – трудовим арбітражем. Колективний трудовий спір щодо виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень (п. «в» ст. 2) і спір щодо невиконання вимог законодавства про працю (п. «г» ст. 2) розглядається і вирішується трудовим арбітражем. Статтею 10 Закону допускається участь незалежного посередника у виробленні примирною комісією взаємоприйняттого рішення.

Вирішення колективного трудового спору зазначеними органами є формою здійснення права працівників на колективний захист трудових прав, свобод і законних інтересів. Якщо примирна комісія, трудовий арбітраж належать до органів захисту зазначених прав, свобод і інтересів, то варто підкреслити важливу роль Національної служби посередництва і примирення як органу, що сприяє такому захисту, здійснюючи повноваження, передбачені Законом і Положенням про Національну службу посередництва і примирення.

У теперішній час триває робота над розробкою проекту Закону України «Про колективні трудові спори» з урахуванням міжнародних трудових стандартів, рекомендацій МОП, законодавчого досвіду країн ЄС. Заслужують на підтримку такі положення законопроекту, як визначення в окремій статті основних понять і термінів, класифікація колективних трудових спорів на спори про інтереси і спори про права із закріпленням етапів їх розгляду, запровадження трудової медіації, встановлення правового статусу трудового медіатора, визнання судового порядку як етапу розгляду колективного трудового спору про права тощо. Ці та інші новели законопроекту сприятимуть посиленню колективного захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівників.

Ще однією формою реалізації принципу забезпечення колективного захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівників є колективний самозахист працівниками зазна-

чених прав, свобод і законних інтересів. Ідеться про здійснення права на страйк, проголошеного ст. 44 Конституції України, у порядку, встановленому нормами розділу III «Страйк» Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

Право на страйк є колективним трудовим правом, здійснення якого відбувається у рамках колективних трудових правовідносин із вирішення колективних трудових спорів. Відповідно до частини третьої ст. 18 Закону страйк може бути розпочато, якщо примирні процедури не привели до вирішення колективного трудового спору (конфлікту) або роботодавець або уповноважена ним особа, організація роботодавців, об'єднання організацій роботодавців ухиляється від примирних процедур або не виконує угоди, досягнутої в ході вирішення колективного трудового спору (конфлікту).

Колективний захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівників здійснюється у таких видах колективних трудових правовідносин, як правовідносини із представництва і захисту профспілками, їх об'єднаннями трудових, соціально-економічних прав та інтересів працівників, правовідносини із вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

П.Д. Пилипенко відносить до колективних трудових відносин також відносини, пов'язані із здійсненням громадського контролю за дотриманням роботодавцем законодавства про працю та про охорону праці, а також за створенням на підприємстві, в установі, організації безпечних та нешкідливих умов праці та правильним застосуванням встановлених умов оплати праці [14, с. 6].

На нашу думку, зазначені відносини охоплюються таким видом колективних трудових відносин, як відносини із представництва і захисту профспілками, їх об'єднаннями трудових, соціально-економічних прав та інтересів працівників. Як уже відзначалося вище, при здійсненні громадського контролю профспілки, їх об'єднання захищають зазначені права та інтереси працівників.

Висновки. Виокремлення права працівника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів як самостійного суб'єктивного трудового права зумовлює необхідність доповнення переліку основних принципів правового регулювання трудових відносин окремим принципом забезпечення зазначеного права.

Право працівника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів залежно від порядку його здійснення має бути забезпечене як шляхом звернення працівника за захистом в індивідуальному порядку, шляхом індивідуального самозахисту, так і шляхом захисту зазначених прав, свобод та інтересів у складі трудового колективу (без індивідуального звернення працівника до відповідних органів і організацій та здійснення самозахисту) на підставі закону або договору.

У зв'язку з цим у змісті принципу забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав і законних інтересів видається доцільним виділяти дві складові: принцип забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав і законних інтересів в індивідуальному порядку та принцип забезпечення колективного захисту трудових прав і законних інтересів працівників.

Принцип забезпечення колективного захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівників реалізується у законодавстві України в таких формах, як: захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівників профспілками,

їх об'єднаннями (крім випадків захисту за зверненням працівника), а також здійснення профспілками громадського контролю за додержанням законодавства про працю; примирна процедура вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); колективний самозахист працівниками трудових прав, свобод і законних інтересів.

Література:

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
2. Бурак В.Я. Правовий механізм захисту трудових прав та законних інтересів працівників : монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. 440 с.
3. Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників : підручник. 3-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2021. 592 с.
4. Циганчук І.І. Судовий захист як універсальна форма захисту трудових прав та законних інтересів працівників : дис. ...докт. філософ. за спеціальністю 081-Право. Київ, 2023. 262 с.
5. Паськов Д.А. Принципи правового регулювання колективних трудових відносин: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. Одеса, 2008. 210 с.
6. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
7. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом УРСР від 10.12.1971 №322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
8. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року №1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст.397.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту трудових прав працівників: Закон України від 12 травня 2022 року №2253-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2253-20#Text>
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01 липня 2022 року №2352-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>
11. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року №2136-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
12. Гришина Ю.М., Чанишева Г.І. Основні функції профспілок в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. №4. С. 195-201.
13. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03 березня 1998 року №137/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 34. Ст. 227.

14. Пилипенко П.Д. Про колективні трудові відносини як предмет трудового права. Актуальні проблеми соціального права : матеріали круглого столу «Сучасні стандарти соціального діалогу: новели Закону «Про колективні угоди та договори» 23 травня 2023 р. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. Вип. 11. С. 3–7.

Stupakova I. Ensuring the right of employees to collective protection of labour rights, freedoms and legitimate interests

Summary. The article examines theoretical and practical issues of ensuring the right of employees to collective protection of labour rights, freedoms and legitimate interests. The need to single out as an independent principle in the list of basic principles of legal regulation of labour relations the principle of ensuring the employee's right to protect the specified rights, freedoms and interests is substantiated. The specified principle should be attributed to such a type of branch principles as the principles peculiar to labour law as a whole.

It was established that the principle of ensuring the right of an employee to protect his labour rights, freedoms and legal interests is complex in its content and includes two components: the principle of ensuring the right of an employee to protect his labour rights and legal interests individually and the principle of ensuring collective protection of labour rights and legitimate interests of employees.

The highlighting of these principles is conditioned by the need to ensure the right of the employee to protect his labour rights, freedoms and legal interests, depending on the order of its implementation: by applying for protection of the employee individually; by protecting the specified rights, freedoms and interests of the employee as part of the labour collective (without his individual appeal to the relevant bodies and organizations) on the basis of the law or contract.

Based on the analysis of international legal acts, acts of the current legislation of Ukraine and individual EU countries, it has been proven that the principle of ensuring the collective protection of labour rights, freedoms and legitimate interests of employees is implemented in the legislation of Ukraine in such forms as: protection of labour rights, freedoms and legitimate interests of employees by trade unions, their associations (except for cases of protection at the request of the employee), as well as public control by trade unions of compliance with labour legislation; conciliation procedure for resolving collective labour disputes (conflicts); collective self-defense of labour rights, freedoms and legitimate interests of employees.

Key words: employees, labour rights, freedoms and legal interests of employees, protection of labour rights, freedoms and legal interests of employee, collective protection of labour rights, freedoms and legal interests of employees, legislation of Ukraine, legislation of individual EU countries.

*Рябець Р. В.,**аспірант кафедри адміністративного і кримінального права
за спеціальністю 081 – Право
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Анотація. Дана наукова стаття присвячена дослідженню аспектів кримінальних правопорушень, пов'язаних із земельними відносинами. Робота висвітлює актуальність проблеми земельних кримінальних правопорушень та їхній вплив на суспільство. В статті розглядаються основні види злочинів у цій сфері, а також аналізується чинне законодавство та його ефективність у запобіганні та припиненні кримінальних діянь. Стаття спрямована на виявлення факторів, що спонукають до порушення земельних законів, включаючи соціальні, економічні та політичні аспекти. Крім того, робота пропонує стратегії та програми попередження злочинності у сфері земельних відносин, що базуються на аналізі сучасних тенденцій та практичних методах зменшення рівня кримінальної активності. Автор статті зазначає, що земельні відносини є важливим елементом правового регулювання господарської діяльності. Вони регулюються як цивільним, так і земельним законодавством. Кримінальне законодавство також містить ряд норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за порушення земельних відносин. Визначаються поняття та система таких злочинів, аналізується історичний та іноземний досвід кримінально-правової протидії злочинам у сфері земельних відносин, з'ясовуються основні проблеми правозастосування у цій сфері. Дослідження статті базується на аналізі наукової літератури, статистичних даних та правових документів. Основні висновки та рекомендації, запропоновані у статті, спрямовані на покращення правового регулювання та попередження кримінальних порушень у сфері земельних відносин, сприяючи підвищенню правової культури та забезпеченню стабільності в цій сфері.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, детермінація злочинності, рівень злочинності, земля, земельні ресурси, земельний кодекс, незаконне використання земель.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство стикається зі зростаючою проблемою кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Незаконне захоплення земельних ділянок, фальшиві схеми з власністю на землю, шахрайство земельними правами та інші види злочинів у цій області стають все більш актуальними. Проте існуючі правові механізми та законодавство не завжди ефективно запобігають та припиняють ці правопорушення. Суперечки у законодавстві, недостатня чіткість та неоднозначність норм, а також неефективність контролю є одними з основних причин, що сприяють поширенню кримінальних дій у цій сфері. Оскільки земельні відносини є важливою складовою економічного та соціального розвитку країни, необхідно звернути увагу на вдосконалення правового регулювання та розробку ефективних механізмів

контролю, спрямованих на запобігання та припинення кримінальних правопорушень у цій сфері. Це вимагає комплексного підходу, який охоплює аналіз чинного законодавства, виявлення його прогалин та розробку стратегій попередження кримінальної активності у земельних відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблематика кримінальної відповідальності за порушення в сфері земельних відносин активно вивчається у доктрині. Внесок у це питання зробили численні вітчизняні науковці, серед яких В. В. Антипов, Н. О. Антонюк, Е. А. Бавбекова, І. В. Берднік, П. В. Мельник, І. І. Митрофанов, Л. В. Мілімко, В. О. Навроцький, Н. В. Нетеса, П. В. Олійник, М. І. Панов, А. О. Попова, Г. С. Поліщук, А. М. Притула, О. П. Світличний, М. І. Сингаєвська, О. В. Сівак, О. В. Стукаленко, І. С. Тальянчук та багато інших. Крім того, деякі зарубіжні вчені, наприклад, О. І. Бойцова, І. Б. Габаїдзе, Е. М. Жевлакова, також досліджували цю проблематику. В контексті дослідження кримінальної відповідальності за податкові злочини, висловлення О. О. Дудорова підкреслює потребу вивчення не лише вузькоспеціалізованих питань, але й порівняння положень кримінального та земельного законодавства для покращення Кримінального кодексу та його практичного застосування.

Мета. Мета даної наукової статті полягає у вивченні та аналізі правових аспектів кримінальних порушень, що відбуваються у сфері земельних відносин. Ця робота спрямована на розкриття сутності злочинів, пов'язаних із незаконним володінням, використанням або оборотом земельних ділянок, а також на виявлення недоліків у чинному законодавстві, що ускладнюють запобігання та припинення цих порушень. Мета полягає також у виробленні рекомендацій щодо вдосконалення правових механізмів та стратегій попередження кримінальних дій у сфері земельних відносин для забезпечення ефективності правосуддя та підвищення рівня правової захищеності в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Земельні відносини є важливим елементом правового регулювання господарської діяльності. Вони регулюються як цивільним, так і земельним законодавством. Кримінальне законодавство також містить ряд норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за порушення земельних відносин.

Кримінальні порушення у сфері земельних відносин – це суспільно небезпечні діяння, які посягають на встановлений порядок використання та охорони земель і караються за законом [1].

Систему кримінальних порушень у сфері земельних відносин можна представити таким чином:

1. Злочини проти власності: самовільне заняття земельної ділянки (ст. 197-1 Кримінального кодексу України).

Самовільне зайняття земельної ділянки, згідно із Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», означає будь-які дії, які свідчать про фактичне використання цієї ділянки без відповідного офіційного рішення від владних органів щодо передачі власності чи права користування, за винятком законних дій, передбачених законодавством. Це означає, що під самовільним зайняттям земельної ділянки розуміють будь-які дії, які демонструють фактичне використання цієї ділянки без офіційної підстави. Однак, якщо орган влади прийняв рішення про передачу цієї ділянки власності чи користування (оренду), то це вже не буде розглядатися як самовільне зайняття. Крім того, якщо щодо цієї ділянки вже укладено відповідну угоду відповідно до цивільного законодавства, це також не буде вважатися самовільним зайняттям землі [3, с. 616]. Стаття 197-1 Кримінального кодексу України накладає кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, яке спричинило значну шкоду її законному власнику. За це може бути накладено штраф або арешт. Зокрема, якщо це порушення вчинене особою, яка раніше була засуджена за подібний злочин, чи стосується цінних земель чи земельних зон особливого режиму, кара може бути більшою – обмеженням або позбавленням волі.

Будівництво на таких землях без дозволу також карається штрафом або обмеженням волі [2]. У разі виявлення порушень, які мають ознаки кримінального правопорушення, громадяни або представники юридичних осіб можуть звертатися до поліції з заявою. Якщо особа не впевнена в характері порушення, вона може звернутися до відповідного органу, який відповідає за нагляд за дотриманням земельного законодавства.

Статтею 212 Земельного кодексу України передбачено процедуру повернення самовільно зайнятих земельних ділянок: 1. Самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню їх власникам або користувачам без компенсації витрат, понесених у період незаконного користування ними. 2. Приведення цих ділянок у придатний для використання стан, включаючи знесення будинків, споруд і будівель, здійснюється за рахунок осіб, які самовільно зайняли ці земельні ділянки. 3. Повернення таких земельних ділянок здійснюється за рішенням суду.

2. Злочини проти довкілля.

Проблема екологічної безпеки становить ключову складову у загальній системі міжнародної безпеки та є важливою частиною системи національної безпеки України. Основними загрозами для національної безпеки країни у сфері екології визнаються значні порушення та техногенне перевантаження території України, наслідки Чорнобильської катастрофи, неефективне використання природних ресурсів, широкомасштабне застосування екологічно шкідливих та застарілих технологій, необмежений імпорт у країну технологій, речовин та матеріалів, які мають екологічну небезпеку. Недбале ставлення до проблем охорони природи та віддача переваги державним інтересам над інтересами окремих осіб призвели до виникнення значних виробничих комплексів у різних регіонах України, що спрямовані на металургійну та хімічну промисловість, паливно-енергетичний сектор, що стали найбільш інтенсивними джерелами забруднення природного середовища.

Розділ VIII Кримінального кодексу України містить положення про кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил у сфері охорони навколишнього середовища [5]. Ці норми спрямовані на захист природних ресурсів, запобігання забрудненню довкілля та збереження природних екосистем. Розділ VIII ККУ включає в себе різноманітні статті, що охоплюють різні аспекти порушень у сфері охорони довкілля, такі як: відповідальність за неправомірне забруднення атмосфери, ґрунту, водою токсичними речовинами чи іншими шкідливими речовинами; незаконне вирубування лісів, використання земель не за призначенням, порушення правил водного та природного ресурсного законодавства; відповідальність за видобуток корисних копалин без відповідних дозволів; нищення біорізноманіття та відповідні санкції та інші.

Більшість кримінально-правових норм, пов'язаних з екологією, взаємодіють із адміністративними правилами. Це спричиняє проблему чіткого відокремлення адміністративної та кримінальної відповідальності у сфері екології. У сучасному кримінальному законодавстві це питання розв'язано через визначення окремих складів злочинів, які мають «межі» з адміністративними порушеннями [6]. Ці злочини вважаються завершеними, коли вони призводять до настання шкідливих наслідків (наприклад, загибель людей або серйозна шкода). Однак, у випадках, коли склад злочину має формальний характер, чітко вирішити проблему відокремлення відповідальності не вдається. Наприклад, статті, що регулюють відповідальність за забруднення окремих об'єктів навколишнього середовища (наприклад, ч. 1 ст. 239, 241, 242, 243 Кримінального кодексу України), роблять акцент на створенні небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля [4, с. 97]. Ці статті не потребують тяжких наслідків, лише вказують на шкідливість, що створює загрозу для життя, здоров'я та довкілля. Основна проблема полягає в ступені шкідливості. В розділі VIII Кримінального кодексу України є дві групи норм: перша стосується порушень загальних принципів використання та охорони природи в цілому, а друга охороняє окремі складові довкілля. Перша група статей (236-238 КК, ст. 253 КК України) визначає склади злочинів проти довкілля у вигляді порушення правил використання та охорони земель, вод, надр та інших складових природного середовища, які можуть призвести до серйозної екологічної шкоди, такої як деградація, знищення природних ресурсів, шкода здоров'ю людей і інші важкі наслідки. Друга група норм встановлює відповідальність за пошкодження окремих об'єктів довкілля та вбудована в загальні норми, визначаючи способи пошкодження об'єкта та його наслідки.

Так, наприклад, кожна особа має право на вільний доступ до інформації про стан навколишнього середовища, якість їжі та предметів побуту, і ця інформація не може бути таємною згідно зі статтею 50 Конституції України. Злочин полягає в порушенні права на вільний доступ до інформації про екологічну безпеку довкілля. Предметом цього злочину є відомості про стан екологічного середовища, які створюють реальну загрозу для здоров'я людей та природи. Стаття 238 Кримінального кодексу України описує злочин забруднення навколишнього середовища, який має формальний характер. Для притягнення до відповідальності не обов'язкове настання наслідків дії. Однак, якщо ці дії призвели до шкоди здоров'ю людей або природі, вони можуть бути кваліфіковані як тяжкі. Винний здійснює дії свідомо, умисно приховуючи необхідну інформацію або пода-

ючи перекручену, усвідомлюючи суспільну небезпеку та прагнучи приховати чи спотворити відповідні відомості. Суб'єктом злочину може бути службова особа, відповідальна за збір, узагальнення та подання відповідних відомостей, наприклад, працівники адміністрації уранових об'єктів. Якщо приховування або спотворення інформації про екологічний стан призвело до значної шкоди, це може бути визнано як сукупність злочинів згідно зі статтею 238 та статтею 364 Кримінального кодексу України.

У багатьох країнах існують законодавчі акти, спрямовані на протидію злочинам у сфері земельних відносин, враховуючи їх унікальність та важливість для сталого розвитку та екологічної безпеки. У Франції існує Кодекс навколишнього середовища, який включає відповідальність за забруднення довкілля та незаконні земельні дії. Порушення цих норм може призвести до штрафів та навіть позбавлення волі. У Сполучених Штатах діють федеральні закони, які контролюють використання земель і забезпечують відповідальність за їх незаконне використання або забруднення. Такі порушення можуть бути кваліфіковані як злочини, що призводять до адміністративних штрафів або навіть кримінальної відповідальності. Законодавство Індії містить норми, які регулюють використання земель та природних ресурсів. Будь-яке незаконне зайняття землі без відповідних дозволів може призвести до штрафів та юридичних наслідків, включаючи виправдання перед судом. У Китаї існують строгі закони щодо охорони навколишнього середовища та заборони незаконного використання земель. Порушення цих норм може призвести до штрафів та адміністративних санкцій. Європейська Угода про охорону довкілля має значний вплив на законодавство країн-членів ЄС, що стосується використання земель та охорони природи. Вона містить норми, що регулюють екологічні правопорушення та встановлюють відповідальність за них.

Попередження злочинності у сфері земельних відносин може базуватися на різноманітних стратегіях та програмах, враховуючи сучасні тенденції та ефективні практики:

1. Створення освітніх програм для громадян та підприємств щодо правових аспектів земельних відносин, зокрема, усвідомлення їх прав та обов'язків. Розповсюдження інформації про наслідки порушення законодавства щодо земельних відносин.

2. Збільшення ефективності контролю за використанням земельних ресурсів, включаючи впровадження сучасних технологій для моніторингу та виявлення незаконних дій.

3. Залучення громадських організацій та активних громадян до процесу контролю за коректним використанням земельних ресурсів.

4. Постійне оновлення та удосконалення законодавства, уточнення відповідальності за порушення земельного законодавства.

5. Використання сучасних технологій для підвищення ефективності контролю та моніторингу користування землею.

6. Розробка системи оперативного реагування на випадки порушень, що включає в себе швидке реагування відповідних органів та застосування відповідних санкцій.

7. Впровадження програм стимулювання для тих, хто добровільно відповідно до закону дотримується правил земельних відносин.

8. Обмін досвідом та кращими практиками з іншими країнами щодо управління земельними ресурсами та попередження злочинності в цій сфері.

Ці стратегії можуть бути використані у комплексі або окремо, залежно від специфіки регіону та конкретних викликів, що виникають у сфері земельних відносин.

Висновки. Отже, нами розглянуто різноманітні аспекти злочинів, пов'язаних із порушенням земельних відносин. Висвітлено актуальні проблеми чіткого розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності в сфері екології. У результаті дослідження встановлено, що законодавство має деякі недоліки у визначенні злочинів, пов'язаних із забрудненням довкілля та іншими порушеннями екологічної безпеки. Особливу увагу зосереджено на тому, що визначення складів злочинів, пов'язаних з екологією, не завжди чітко диференціюється від адміністративних правопорушень. Акцент зроблено на необхідності удосконалення законодавства для більш чіткого визначення кримінальних діянь у сфері земельних відносин, а також на підвищенні ефективності контролю та покарання винних осіб. Надано пропозиції вдосконалення попередження злочинності у сфері земельних відносин.

Література:

1. Бублейник В. А., Терещенко А. І. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 228.
2. Захарчук В. М. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво за кримінальним правом України : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. С. 84.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
4. Нікуліна Т. М. Самовільне зайняття земельної ділянки: злочин чи проступок? *Юридична Україна*. 2017. № 9–10. С. 99; Пенязькова О. О. Кримінально-правова охорона земель в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. С. 97–98.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Літошенко О. С. Особливості адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 65.

Riabets R. Certain aspects of criminal offenses in the field of land relations

Summary. This research article is devoted to the study of aspects of criminal offenses related to land relations. The work highlights the relevance of the problem of land criminal offenses and their impact on society. The article discusses the main types of crimes in this area, and also analyzes the current legislation and its effectiveness in preventing and suppressing criminal acts. The article aims at identifying the factors that encourage violations of land laws, including social, economic and political aspects. In addition, the work proposes strategies and programs for preventing crime in the field of land relations based on the analysis of current trends and practical methods of reducing the level of criminal activity. The author notes that land relations are an important element of legal regulation of economic activity. They are regulated by both civil and land legislation. Criminal law also contains a number of provisions establishing criminal liability for violation of land relations. The author defines the concept and system of such crimes, analyzes the historical and foreign experience of criminal law counteraction to crimes in the field of land relations, and identifies the main problems of law

enforcement in this area. The research of the article is based on the analysis of scientific literature, statistical data and legal documents. The main conclusions and recommendations offered in the article are aimed at improving legal regulation and preventing criminal violations in the field of land relations, contributing to the improvement of legal culture and ensuring stability in this area. The main conclusions and recommendations

offered in the article are aimed at improving legal regulation and preventing criminal violations in the field of land relations, contributing to the improvement of legal culture and ensuring stability in this area.

Key words: criminological characteristics, determination of crime, crime rate, land, land resources, land code, illegal use of land.

Фролова О. Г.,*кандидат юридичних наук,**професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності**Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого**ПРАТ «ВНЗ « Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ФАРМАЦЕВТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ, З УРАХУВАННЯМ СТАДІЙ ЇХ ВЧИНЕННЯ

Анотація. У статті розглянуті основні проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на фармацевтичну діяльність, з урахуванням стадій їх вчинення. Автором зазначається, що проблемним є те, що у випадках наявності непрямого умислу до дій, якими створюються умови для вчинення кримінального правопорушення, що посягає на фармацевтичну діяльність, унеможливується їх (таких випадків) кваліфікація як готування до кримінального правопорушення певного виду. На думку автора, мова тут фактично йде про ті випадки, коли механізм відповідного посягання включає непрямий умисел вчинення тих дій, які створюють певні умови для вчинення кримінального правопорушення і «спроможні переростати» у таке вчинення.

Окрема увага автора зосереджена на питанні того, що готуванням до кримінальних правопорушень, що посягають на фармацевтичну діяльність, стосується врахування при кваліфікації ознак «підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 14 КК). При готуванні до вчинення кримінальних правопорушень, що посягають на фармацевтичну діяльність, підшукування співучасників може полягати у різноманітних пропозиціях, наказах чи розпорядженнях, що вчинені медичним або фармацевтичним працівником шляхом використання своїх професійних обов'язків.

На думку автора, при кваліфікації замаху на кримінальні правопорушення, що посягають на фармацевтичну діяльність, слід враховувати прямиї умисел. Тому певні проблеми виникають при неконкретизованому та при альтернативному умислі.

Автор розглядає ситуації у випадку наявності неконкретизованого умислу особи, яка, вчиняючи замах, умисно допускає, наприклад, заподіяння потерпілому в результаті використання лікарських засобів будь-якої тяжкої шкоди (у тому числі тяжких тілесних ушкоджень та смерті).

Ще однією проблемою кваліфікації, що, на думку автора, є важливим, є розмежування закінченого замаху на викрадення, передбачене у ст.ст. 308, 312, 313 КК, а також особливості розмежування замаху на збут відповідних лікарських засобів та закінченого збуту, про який зазначається, зокрема, у ч. 1 ст. 307, ч. 2 ст. 311, ч. 1 ст. 312, ч. 1 ст. 321-1 КК.

Ключові слова: кваліфікація кримінальних правопорушень, умисел, готування, фармацевтична діяльність, лікарські засоби, стадії.

Постановка проблеми. Обґрунтована кримінально-правова оцінка посягань на фармацевтичну діяльність передбачає

констатацію відповідності фактичних обставин ознакам складів кримінальних правопорушень. Кваліфікація кримінальних правопорушень є різновидом пізнавальної і оціночної діяльності [1, с. 113-114; 2, с. 455; 3, с. 51; 4, с. 12-14; 5, с. 7-8; 6, с. 240; 7, с. 118], пов'язується із застосуванням кримінально-правових норм, у процесі якого вирішується питання про те, кримінальне правопорушення якого конкретного виду або його окремого різновиду вчинила особа своєю поведінкою [8, с. 534-535]. Причому саме склад кримінального правопорушення виступає правовою основою кваліфікації кримінальних правопорушень [7, с. 117-118; 8, с. 535], а її (кваліфікації) об'єктом – конкретна життєва ситуація (подія), що належить до певного виду юридичних фактів та тягне за собою певний правовий наслідок [1, с. 121]. Здійснення кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на фармацевтичну діяльність, є неможливим без з'ясування особливостей таких її складових, як готування та замах.

Метою статті є визначення основних проблем кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на фармацевтичну діяльність, з урахуванням стадій їх вчинення.

Стан дослідження. Обрана тема наукового дослідження не знайшла достатнього наукового висвітлення, тому є актуальною для детального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Кваліфікація кримінальних правопорушень відображається у її механізмі, який включає такі обов'язкові складові елементи: 1) «відбір» юридичних фактів, які мають перевірятись на предмет їх відповідності конкретному складу кримінального правопорушення; 2) тлумачення кримінально-правової норми (а в потрібних випадках – вирішення відповідних колізій та подолання прогалін); 3) склад кримінального правопорушення; 4) перевірка відповідності фактичних обставин (як юридичних фактів) конкретному складу кримінального правопорушення; 5) результат перевірки, який закріплюється у «правовій формі», що представлена у різноманітних правозастосовчих документах [8, с. 536-537]. Отже, за такого підходу у розумінні кваліфікації кримінальних правопорушень та його механізму важливим є передусім необхідність встановлення відповідності існуючих в об'єктивному середовищі фактичних обставин (юридичних фактів) ознакам конкретного складу кримінального правопорушення [9, с. 14].

Таким чином, обґрунтована кримінально-правова оцінка посягань (впливу) на фармацевтичну діяльність потребує встановлення відповідності вчиненого діяння та інших фактич-

них обставин, що є юридичними фактами, змісту конкретних складів кримінальних правопорушень, передбачених певними кримінально-правовими нормами [8, с. 535-539]. У результаті встановлення зазначеної відповідності формулюється висновок про те, що зазначені посягання набувають значення кримінальних правопорушень конкретних видів, що впливають на фармацевтичну діяльність та за своїми ознаками (ознаками їх складів) відрізняються від видів інших кримінальних правопорушень, які є суміжними. При такому розумінні поняття кваліфікації кримінальних правопорушень можна виділити наступні основні проблеми, що стосуються зазначених видів кримінальних правопорушень та потребують свого вирішення у межах даного дослідження.

1. Поняття готування до кримінального правопорушення, визначене у ч. 1 ст. 14 КК [10], включає родову ознаку «умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення» та такі види (у межах зазначеної родової): «підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод».

Отже, у цьому плані проблемним є те, що у випадках наявності непрямого умислу до дій, якими створюються умови для вчинення кримінального правопорушення, що посягає на фармацевтичну діяльність, унеможливується їх (таких випадків) кваліфікація як готування до кримінального правопорушення певного виду. Фактично, йдеться про ті випадки, коли механізм відповідного посягання пов'язаний, включає непрямий умисел вчинення тих дій, які створюють певні умови для вчинення кримінального правопорушення і «спроможні переростати» у таке вчинення. Тобто непрямий умисел однаково властивий вчиненню такої підготовчої дії та вчиненню кримінального правопорушення певного виду. Так, у складах кримінальних правопорушень, передбачених ст. 320 та ст. 325 КК непрямий умисел до відповідного порушення правил є альтернативною ознакою суб'єктивної сторони (іншими є прямий умисел та відповідні види необережності). В іншому випадку виключається готування до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 134 КК, за наявності непрямого умислу до наслідків як обов'язкового елемента складів цього кримінального правопорушення. Крім цього, вказівка в ст. 141 КК на відсутність «письмової згоди пацієнта або його законного представника» та наявність «неповнолітнього чи недієздатного», щодо яких вчиняється проведення клінічних випробувань лікарських засобів, допускає можливість непрямого умислу до діяння у виді проведення клінічних випробувань лікарських засобів, що за інших необхідних умов може виключати готування до вчинення цього кримінального правопорушення. Непрямий умисел властивий вчиненню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 323 КК, що також за необхідних умов виключає готування до цього кримінального правопорушення.

У понятті готування до кримінального правопорушення, що передбачене ч. 1 ст. 14 КК, відсутня вказівка на те, що «кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі» як це зазначено у ч. 1 ст. 15 КК при визначенні поняття замаху на кримінальне правопорушення [11, с. 165; 12, с. 30-33]. Відсутність у ч. 1 ст. 14 КК такої вказівки не означає, що готуванням до кримінального правопорушення можна розглядати випадки, коли особа за власною волею остаточно припиняє створення умов для вчи-

нення кримінального правопорушення (такий висновок ґрунтується на систематичному тлумаченні положень ст. 14 та ст. 17 КК) [9, с. 24-25]. Так, готування до вчинення діянь, передбачених ч.ч. 1-3 ст. 321-1 КК, може виразитись у підшукуванні сировини для виготовлення або виробництва фальсифікованих лікарських засобів, а також в аналізі (дослідженні) такої сировини, що необхідне для подальшого виготовлення або виробництва фальсифікованих лікарських засобів. Причому якщо відбувається остаточне припинення за власною волею медичного або фармацевтичного працівника такого підшукування або аналізу (наприклад, у результаті проведеного дослідження з'ясувалось, що підібрана сировина не містить речовин, необхідних для виготовлення фальсифікованих лікарських засобів, або навпаки, містить такі речовини, властивості яких унеможливають роботу фармацевтичного працівника з виготовлення чи виробництва фальсифікованих лікарських засобів, оскільки останній не має відповідного досвіду), то вчинене не утворює готування до кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321-1 КК.

Ще одна проблема, пов'язана з готуванням до кримінальних правопорушень, що посягають на фармацевтичну діяльність, стосується врахування при кваліфікації ознак «підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 14 КК). Підшукування співучасників охоплює дії особи, спрямовані на залучення до спільного вчинення кримінального правопорушення іншої особи або кількох осіб як співучасників (незалежно від того, чи мав місце розподіл ролей або ні), а змовою на вчинення кримінального правопорушення – спільна діяльність декількох осіб, що полягає в узгодженні їх намірів щодо вчинення кримінального правопорушення конкретного виду і призводить до досягнення домовленості між ними про спільне його вчинення [13, с. 22-23]. При готуванні до вчинення кримінальних правопорушень, що посягають на фармацевтичну діяльність, підшукування співучасників може полягати у різноманітних пропозиціях, наказах чи розпорядженнях, що вчинені медичним або фармацевтичним працівником шляхом використання своїх професійних обов'язків. При цьому неважливо, чи спроможне використання професійних обов'язків призвести до такого фактичного результату, як надання іншою особою або особами згоди на вчинення конкретного кримінального правопорушення. Для кваліфікації такого готування головним є те, щоб зазначений фактичний результат не відбувся і зазначені особи принаймні не розпочали виконувати діяння, що є відповідною ознакою складу кримінального правопорушення. Іншими словами, зазначене підшукування має тягти такий результат, який спроможний забезпечувати вчинення діяння та/або інші фактичні обставини, що відповідають змісту ознаки складу кримінального правопорушення. Наприклад, інша особа як водій погодилась на пропозицію здійснити контрабанду фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК) шляхом їх транспортування, але згодом виявилось, що в цієї особи відсутні відповідний дозвіл на виїзд за кордон і вона не здатна здійснити переміщення фальсифікованих лікарських засобів через митний кордон України.

2. Поняття замаху на кримінальне правопорушення включає прямий умисел, про що вказується у ч. 1 ст. 15 КК. При встановленні умислу необхідним є суворе додержання законодавчих норм, згідно з якими замах може мати місце лише при прямому умислі. Відтак, найбільш поширеною помилкою при

кваліфікації замаху на кримінальне правопорушення є неправильне визначення виду умислу, з яким вчиняється посягання [9, с. 27-28]. Адже при непрямому умислі вольова діяльність особи не спрямована на досягнення якогось визначеного суспільно небезпечного наслідку. Суб'єкт, діючи з непрямим умислом, лише передбачає вірогідність настання декількох таких наслідків. Проте жоден з цих наслідків не є бажаним для суб'єкта. Вчинювані ним дії не спрямовані на досягнення наслідку як мети його власної діяльності, а сам наслідок при непрямому умислі є побічним продуктом такої діяльності [14, с. 19]. Отже, наявність в особі непрямого умислу зумовлює кваліфікацію вчиненого як закінченого кримінального правопорушення з урахуванням тих наслідків, які фактично настали. Кваліфікація дій як замаху на кримінальне правопорушення з іншими (більш тяжкими) наслідками виключається [9, с. 28].

Що стосується замаху на кримінальне правопорушення при неконкретизованому та при альтернативному умислі, то за загальним правилом кваліфікація має здійснюватися за нормою Особливою частиною КК, яка передбачає найменш тяжкий (найменш небезпечний) вид кримінального правопорушення [3, с. 131] з урахуванням того наслідку, який фактично настав. Так, примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи (ч. 4 ст. 134 КК) може полягати у психічному впливі на потерпілого у поєднанні з використанням (примусовим використанням) лікарських засобів. Тому в разі неконкретизованого умислу особи, яка вчиняючи замах, умисно допускає, наприклад, заподіяння потерпілому в результаті використання лікарських засобів будь-якої тяжкої шкоди (у тому числі тяжких тілесних ушкоджень та смерті), такі дії мають кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 15 КК та ч. 4 ст. 134 КК без посилання на відповідну частину ст. 115 КК або ч. 1 ст. 121 КК. Отже, абстрактного розуміння особи, «позбавленого» цілеспрямованості, що реально можуть настати наслідки, передбачені у ч. 4 ст. 134 КК та у відповідних частинах ст. 115, 121 КК, очевидно недостатньо для того, щоб замах на примушування, передбачений ч. 4 ст. 134 КК, кваліфікувався за відповідною частиною ст. 15, ч. 4 ст. 134 КК та відповідною частиною ст. 115 або ст. 121 КК (у даному разі ч. 4 ст. 134 КК є нормою Особливої частини КК, яка передбачає менш тяжкий вид кримінального правопорушення, оскільки порівняно з кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст.ст. 115, 121 КК, вид кримінального правопорушення, передбачений ч. 4 ст. 134 КК, не обтяжений наслідками у вигляді смерті потерпілої особи або заподіяння їй тяжких тілесних ушкоджень). Така сама абстрактність розуміння характерна для альтернативного умислу, який виключає цілеспрямованість у настанні конкретних наслідків, що передбачені у відповідній нормі Особливої частини КК. Правозастосовчим орієнтиром у даному разі може бути абз. 11 п. 3 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 року № 4, в якому передбачено: «Злочини, передбачені статтями 307, 309 або 311 КК, визнаються закінченими з моменту вчинення однієї із зазначених у диспозиціях цих статей альтернативних дій. У випадках, коли винна особа вчинила одну або декілька зазначених дій, але не встигла вчинити іншу дію із тих, які охоплювались

її умислом, скоєне слід розглядати як закінчений злочин за виконаними діями, а незавершена дія окремої кваліфікації як готування до злочину або як замах на злочин не потребує» [15].

Вказівка у ч. 1 ст. 15 КК на прямий умисел при замаху виключає замах на кримінальне правопорушення, при вчиненні якого поєднується умисел та необережність, а додатковий (похідний) наслідок у складі такого настає через необережність [16, с. 129]. Наприклад, виготовлення з метою збуту та збут фальсифікованих лікарських засобів (ч. 1 ст. 321-1 КК), у результаті якого була спричинена смерть особи або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 321-1 КК), кваліфікується за ч. 3 ст. 321-1 КК. Проте, якщо наслідок у вигляді смерті особи або інших тяжких наслідків, передбачений у ч. 3 ст. 321-1 КК, відсутній, то зазначені дії за інших необхідних обставин мають кваліфікуватися за ч. 1 ст. 321-1 КК. У цьому випадку замах на виготовлення з метою збуту та збут фальсифікованих лікарських засобів, що спричинило смерть особи або інші тяжкі наслідки, унеможливується. Проте можливий замах на кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 321-1 КК, якщо виготовлення з метою збуту та збут фальсифікованих лікарських засобів вчинені в особливо великих розмірах.

Черговим питанням, яке потребує свого розв'язання, є розмежування закінченого замаху на викрадення, передбачене у ст.ст. 308, 312, 313 КК, від закінченого кримінального правопорушення. Оскільки таке викрадення вважається закінченим з моменту, коли у відповідній особі в результаті обернення відповідних предметів викрадення, що зазначені у ст.ст. 308, 312, 313 КК, на свою чи інших осіб користь, наявна (з'являється) фактична правомочність розпоряджатись такими предметами, то саме наявність в конкретної особи цієї фактичної правомочності виступає критерієм розмежування закінченого замаху на викрадення та закінченого кримінального правопорушення.

Ще одним питанням, яке варто розглянути, є особливість розмежування замаху на збут відповідних лікарських засобів та закінченого збуту, про який зазначається, зокрема, у ч. 1 ст. 307, ч. 2 ст. 311, ч. 1 ст. 312, ч. 1 ст. 321-1 КК. Враховуючи визначення збуту як «будь-яких оплатних чи безоплатних форм їх реалізації всупереч законам ... (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо)» (абз. 1 п. 4 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»), то саме реалізація у широкому її смислі відповідних лікарських засобів є орієнтиром для закінченого збуту (адже вузький смисл властивий реалізації лише як продажу [17, с. 13]). Законодавчим орієнтиром широкого смислу поняття реалізації є підпункт 14.1.202 п. 14.1 ст. 14 ПК, в якому хоча і вказується на «продаж (реалізація)», але визначається, що ними (продажем та реалізацією) є «будь-які операції, що здійснюються згідно з договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими господарськими, цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на такі товари за плату або компенсацію незалежно від строків її надання, а також операції з безоплатного надання товарів» [18]. Отже, ключовим у даному разі є те, що у наведеному положенні ПК реалізація пов'язується не лише з формально-юридичним (договірним), але і змістовно-юридичним моментом, пов'яза-

ним із обігом певних предметів (останній передбачає перехід фактичних правомочностей права власності, компенсацію вартості та безоплатність отримання). Тому кінцевий момент збуту у ч. 1 ст. 307, ч. 2 ст. 311, ч. 1 ст. 312, ч. 1 ст. 321-1 КК слід визначати залежно не лише від формально-юридичного (договірному) характеру «продажу, дарування, обміну, сплати боргу, позики», про які зазначається в абз. 1 п. 4 названої постанови ПВСУ, але також від змістовно-юридичних властивостей обігу предметів, зазначених у ч. 1 ст. 307, ч. 2 ст. 311, ч. 1 ст. 312, ч. 1 ст. 321-1 КК (тобто коли відповідні предмети потрапили в обіг, зокрема, обіг лікарських засобів, та відбувся перехід всіх або окремих фактичних правомочностей права власності, відбулась компенсація вартості певного предмета іншою особою або безоплатність його отримання). Це означає, що до моменту потрапляння в обіг лікарських засобів (як кінцевого «результату» збуту) не можна говорити про наявність закінченого збуту. Відтак, замах на такий збут матиме місце у всіх тих випадках, коли внаслідок вчинюваних особою дій відбувається потрапляння відповідних предметів в обіг (зокрема, обіг лікарських засобів) та відбувається перехід всіх або окремих фактичних правомочностей права власності на такі предмети, компенсація їх вартості іншою особою або безоплатність їх отримання.

Висновки. При готуванні до кримінального правопорушення основні проблеми стосуються непрямого умислу до дій, якими створюються умови для вчинення кримінального правопорушення, що посягає на фармацевтичну діяльність (непрямий умисел унеможливає кваліфікацію як готування до кримінального правопорушення певного виду, що прямо має враховуватись при кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 134, 141, 320, 325 КК). Інші проблеми стосуються відсутності у ч. 1 ст. 14 КК вказівки на те, що «кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі», як це має місце у ч. 1 ст. 15 КК, а також ознак ознак «підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 14 КК). Крім цього, змову на вчинення кримінального правопорушення, передбачену в ч. 1 ст. 14 КК, потрібно відмежовувати від відповідних ознак конкретних форм співучасті, що визначені у складах кримінальних правопорушень, передбачених у ч. 2 ст. 305, ч. 2 ст. 306, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 311, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 3 ст. 321, ч. 2 ст. 321-1, ч. 2 ст. 321-2 КК як «за попередньою змовою групою осіб», а у ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 311, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 2 ст. 318, ч. 4 ст. 321 КК – як «вчинені організованою групою», ч. 2 ст. 310 КК – як «за попередньою змовою групою осіб з метою збуту».

При кваліфікації замаху на кримінальні правопорушення, що посягають на фармацевтичну діяльність, слід враховувати прямий умисел. Тому певні проблеми виникають при неконкретизованому та при альтернативному умислі. Так, при кваліфікації примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи (ч. 4 ст. 134 КК) слід враховувати наявність психічного впливу на потерпілого, що може поєднуватись з використанням лікарських засобів, а тому в разі неконкретизованого умислу особи, яка, вчиняючи замах, умисно допускає заподіяння потерпілому будь-якої тяжкої шкоди, такі дії кваліфікуються за ст. 15 КК та ч. 4 ст. 134 КК без посилання на ст. 115 КК або ч. 1 ст. 121 КК. Крім цього, вказівка у ч. 1 ст. 15

КК на прямий умисел виключає замах на кримінальне правопорушення, умисел до діяння поєднується із необережним ставленням до наслідків (так званих додаткових або похідних наслідків). Це, зокрема, слід враховувати при кваліфікації виготовлення з метою збуту та збут фальсифікованих лікарських засобів (ч. 1 ст. 321-1 КК), у результаті якого була спричинена смерть особи або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 321-1 КК).

Література:

1. Ус О.В. Теоретичні та прикладні проблеми кваліфікації в кримінальному праві України: монографія / О.В. Ус. Харків: Право, 2020. 704 с.
2. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. К.: Атіка, 1999. 464 с.
3. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник / В. О. Навроцький. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
4. Основи кваліфікації злочинів: навч. посіб. / [М.І. Панов, І.О. Зінченко, О.О. Володіна та ін.]; за заг. ред. М.І. Панова. Харків: Право, 2019. 378 с.
5. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / [Г. В. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко та ін.]; за ред. М. І. Панова. Вид. 2-ге, допов. та випр. Х.: Право, 2017. 360 с.
6. Волинець Р. А. Злочини, що посягають на фондовий ринок: аналіз складів злочинів, особливості кваліфікації та розмежування: Навчальний посібник. Київ: Правова Єдність, 2020. 286 с.
7. Кримінальне право України. Загал. частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусов, П.П. Андрушко, В.О. Беньківський та ін.; За ред. П.С. Матішевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. К.: Юрінком Інтер, 1997.
8. Берзін П.С. Поведінка людини в кримінальному праві, кримінальне правопорушення та склад кримінального правопорушення: навч. посіб. Київ: Алерта, 2023. 558 с.
9. Проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / М.Г. Арманов, О.О. Книженко, Н.М. Яриш та ін. К.: Національна академія прокуратури України, 2017. 392 с.
10. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2005 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 25.12.2023).
11. Бурдін В.М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження): монографія / В.М. Бурдін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 304 с.
12. Маслак Н.В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину / Н.В. Маслак. Х.: Право, 2010. 232 с.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. К.: А.С.К., 2005. 848 с.
14. Лекція до теми «Проблеми застосування кримінального законодавства у разі попередньої злочинної діяльності» [розробник: Кулик Л.М.] / Одеський державний університет внутрішніх справ МВС України. Одеса, 2015. 28 с.
15. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text> (дата звернення: 25.12.2023).
16. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В.О. Навроцький. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
17. Кондратюк І.В., Малініна М.Я. Професійні продажі: Навчальний посібник / За наук. ред. М. Г. Бойко. Івано-Франківськ: «Лілея НВ», 2015. 192 с.
18. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 25.12.2023)

Frolova O. The main problems of qualification of criminal offenses encroaching on pharmaceutical activity, taking into account the stages of their commission

Summary. The article considers the main problems of qualification of criminal offenses that encroach on pharmaceutical activity, taking into account the stages of their commission. The author notes that it is problematic that in cases of indirect intent to actions that create conditions for committing a criminal offense affecting pharmaceutical activity, their qualification as preparation for a certain type of criminal offense is impossible. In the author's opinion, we are actually talking about those cases when the mechanism of the corresponding offense includes the indirect intention to commit those actions that create certain conditions for the commission of a criminal offense and "capable of developing" into such an offense.

The author's special attention is focused on the issue of the fact that preparation for criminal offenses that encroach on pharmaceutical activity refers to taking into account in qualifying the signs of "looking for accomplices or conspiring for to commit a criminal offense" (part 1 Art. 14 of the Criminal Code of Ukraine). When preparing for the commission of criminal offenses that encroach on pharmaceutical activity, looking for accomplices may consist of various proposals

or orders, made by a medical or pharmaceutical employee through the use of their professional duties.

According to the authors, direct intent should be taken into account when qualifying an attempt as a criminal offense encroaching on pharmaceutical activity. Therefore, certain problems arise with an unspecified and alternative intention.

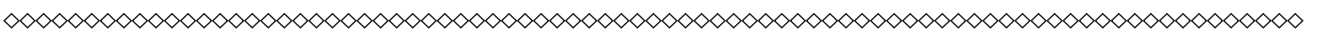
The author considers situations in the case of the presence of an unspecified intention of a person who, committing an attempt, deliberately allows, for example, the infliction of any serious harm (including serious bodily injuries and death) to the victim as a result of the use of medicinal products.

Another problem of qualification, which in the opinion of the author is important, is the demarcation of a completed attempted kidnapping, provided for in Art. 308, 312, 313 of the Criminal Code, as well as the peculiarity of the distinction between an attempt to sell the relevant medicinal products and the completed sale, which is specified, in particular, in part 1 of Art. 307, part 2 of Art. 311, part 1 of Art. 312, part 1 of Art. 321-1 of the Criminal Code.

Key words: qualification of criminal offenses, intent, preparation, pharmaceutical activity, medicinal products, stages.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС,
КРИМІНАЛІСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

*Абакумов О. Ю.,**аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ЯК ФОРМА АЛГОРИТМІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ ЧИ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Анотація. Актуальність статті полягає в тому, що ефективне опрацювання криміналістично значущої інформації при розслідуванні кримінальних правопорушень необхідно кожному учаснику розслідування. Поряд з індивідуальними особливостями, їх професійна діяльність має характерні риси загального порядку, що надає їй комплексного характеру та має спільні риси. На основі вивчення закономірностей практичної діяльності уповноважених суб'єктів та узагальнення їх кращого досвіду, можна виокремити оптимальну послідовність дій цих суб'єктів у типових слідчих ситуаціях, з метою її подальшого використання у вигляді криміналістичних алгоритмів та програм розслідування. Однією з форм алгоритмізації досудового розслідування є тактичні операції. Метою статті є визначення особливостей тактичних операцій як форми алгоритмізації розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою. Стаття присвячена висвітленню особливостей застосування криміналістичного алгоритму розслідування кримінальних правопорушень, зокрема прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою. Автор розглядає сучасні можливості застосування великих даних (Big data), алгоритмічної аналітики та машинному навчанню в умовах досудового розслідування, де математика пропонує нову мову для розуміння та реагування на кримінальне правопорушення. У статті автором висвітлюється як конкретне використання алгоритмів змінює уявлення про злочинність та її розслідування. У дослідженні наводяться сучасні уявлення про структуру окремої криміналістичної методики, поділяючи її на дві великі частини, в яких відображаються інформаційні та методичні засади процесу розслідування кримінальних правопорушень, поєднання яких надає можливість обрання найбільш оптимального вибору комплексу дій слідчого, спрямованого на досягнення результату. В статті розкривається поняття алгоритму та його особливості застосування під час досудового розслідування, тобто криміналістичного алгоритму розслідування кримінальних правопорушень. Висвітлені риси відмінності, які притаманні криміналістичним алгоритмам розслідування та математичним алгоритмам, групуючи ці відмінності за блоками. Пропонується підхід, за яким криміналістичні алгоритми мають обов'язково наділятися ознаками гнучкості та варіативності, базуючись на творчому підході слідчого до інтерпретації результатів проведеного комплексу процесуальних дій. Висловлено позицію щодо того, що тактичні операції виступають формою криміналістичного алгоритму розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою. Окреслено основні ознаки, які притаманні тактичним операціям та виділені типові так-

тичні операції при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Ключові слова: програмування розслідування, службові кримінальні правопорушення, корупція.

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства нові технології, які ґрунтуються на даних математики, інформатики та інших природничо-технічних наук, впливають на прийняття рішень у різноманітних сферах соціального та правового життя. Це стосується й сфери кримінального провадження, і безпосередньо реалізується у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Ефективне опрацювання криміналістично значущої інформації при розслідуванні кримінальних правопорушень необхідно кожному учаснику розслідування. Поряд з індивідуальними особливостями, їх професійна діяльність має характерні риси загального порядку, що надає їй комплексного характеру та має спільні риси. На основі вивчення закономірностей практичної діяльності уповноважених суб'єктів та узагальнення їх кращого досвіду, можна виокремити оптимальну послідовність дій цих суб'єктів у типових слідчих ситуаціях, з метою її подальшого використання у вигляді криміналістичних алгоритмів та програм розслідування. Однією з форм алгоритмізації досудового розслідування є тактичні операції.

Стан дослідження. Окремі питання алгоритмізації досудового розслідування досліджувались вченими: В.О. Малярвою [1], В.Ю. Шепітько, Г.К. Авдєєвою [2], Н.В. Павловою [3], В.Л. Синчуком [4].

Предметом наукового дослідження тактичні операції виступали у роботі В.М. Шевчука [5], аспекти тактичних операцій при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень висвітлені у роботах О.Ю. Гавріляк [6], З.Р. Сулейманової [7], Д.О. Карабанова [8].

Однак, комплексного дослідження тактичних операцій як форми алгоритмізації досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою проведено не було.

Метою статті є визначення особливостей тактичних операцій як форми алгоритмізації розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Виклад основного матеріалу. Великі дані (Big data) в поєднанні з алгоритмами та машинним навчанням виступають ефективними інструментами служби розвідки, безпеки, оборони, боротьби з тероризмом і злочинністю сучасних країн.

Аналітичні та алгоритмічні інструменти нині використовуються як спецслужбами, так і правоохоронними органами, які все частіше використовують програмне забезпечення для прогнозування вчинення кримінальних правопорушень, таке як PredPol (Санта-Крус, Каліфорнія), HunchLab (Філадельфія), Precobs (Цюрих, Мюнхен) і Maprevelation (Франція) [9].

Такі можливості забезпечуються тим, що, незважаючи на те, що механізм розслідування кожного кримінального провадження індивідуальний, в той же час йому притаманні деякі закономірно обумовлені риси. Саме тому сучасні методичні рекомендації набувають все більш алгоритмізованого характеру, тобто містять точний, науково обґрунтований перелік дій слідчого, іншого уповноваженого суб'єкта, у відповідній слідчій ситуації для виконання певних проміжних завдань розслідування.

Комплекс методичних рекомендацій органічно входить до відповідної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень.

В той же час, структура існуючих окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі і розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою, традиційно складається з двох основних частин, в яких відображаються інформаційні та методичні засади процесу розслідування кримінальних правопорушень.

Відомості, що становлять інформаційні основи, являють собою теоретичну частину методики і найчастіше мають вигляд криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень. Сюди ж можна віднести вчинення про типові версії та слідчі ситуації, що виникають на початковому та наступному етапах розслідування, про обставини, що входять до предмета доказування.

Методичні засади процесу розслідування знаходять свій прояв у системі рекомендацій, що оптимізують діяльність слідчого, іншого уповноваженого суб'єкта, зокрема, щодо порядку організації та тактики слідчих (розшукових) дій у типових ситуаціях, так само і їх поєднання у вигляді тактичних операцій.

Оптимізація розслідування кримінальних правопорушень та підвищення ефективності методичних рекомендацій полягає, зокрема, у максимальній орієнтації методичних рекомендацій потребам практики, яке знаходить свій прояв у створенні програмно-цільового методу розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень, тобто у розробці алгоритмів процесу розслідування в цілому або проведення конкретних слідчих (розшукових) дій.

Алгоритми можуть покладатися лише на вимірювані показники, які мають бути суттєвими для вирішення конкретних задач. Такі показники містяться у інформаційній основі криміналістичної методики та базуються на методах систематизації та типізації.

Типізація слідчих ситуацій дозволяє швидко та правильно визначити оптимальний напрямок розслідування кримінального правопорушення. Версії, висунуті суб'єктом, передбачають здійснення певної системи слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, необхідних для їх перевірки, що слугує підставою для їх типізації та виділення типових завдань розслідування, а також алгоритмів дій слідчого, іншого уповноваженого суб'єкта, за їх послідовним та цілеспрямованим рішенням.

Такі криміналістичні алгоритми повинні мати характер рекомендацій, тому що під час їх побудови використовуються вихідні дані типового характеру, притаманні типовій слідчій ситуації. Однак навіть типові рекомендації містять вказівки на ті вихідні дані, які потрібні для вирішення завдання, на послідовність дій і на деякі результати, які варто очікувати після виконання всіх передбачених алгоритмічних дій [2, с.48].

Питання алгоритмізації розслідування піддаються ретельнішому вивченню, підсумком якого стала розробка нових типових програм (алгоритмів) розслідування окремих видів злочинів, типових програм проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також наукових і практичних основ застосування таких програм (алгоритмів) як у ручному, так і у машинному варіанті, тобто із застосуванням ЕОМ тощо [1, с. 40].

Алгоритмізацію розслідування можна визначити як набір чітко розроблених описів дій слідчого щодо вирішення завдань розслідування, в результаті яких, з урахуванням вихідних даних, можна досягти потрібного результату. Вона базується на автоматичній пропозиції слідчому, іншому уповноваженому суб'єкту, найбільш оптимального варіанта сукупності взаємопов'язаних, послідовних дій (слідчих (розшукових), процесуальних, організаційних) у відповідній слідчій ситуації для вирішення проміжних завдань розслідування.

Розглядаючи загальні положення побудови криміналістичних алгоритмів, слід враховувати, що застосування алгоритмів під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою істотно впливають на ефективність їх застосування.

При цьому слід враховувати такі положення. По-перше, злочинність як явище неможливо охопити цілком алгоритмічним програмуванням. На його підставі майбутнє розраховується на основі вже обраних фактів про факти. Прогнози можуть бути більш точними у випадках, коли «реальність» не змінюється різко і коли зібрані дані максимально точно відображають «реальність». Однак злочинність є нормативним явищем, тобто залежить від людських цінностей, які змінюються з часом і місцем. Таким чином, алгоритмічні розрахунки не можуть бути точно відкалібровані з огляду на початковий і мінливий набір фактів або «реальності» [10].

По-друге, алгоритмічна мова є формалізованою мовою для однозначного запису алгоритмів та складається з набору символів, синтаксичних правил і семантичних визначень. Вона є основою мов програмування. Однак для опису «криміналістичних алгоритмів», що мають певну специфіку, не придатна мова програмування, яка використовується в обчислювальній техніці [2, с. 46].

По-третє, алгоритмічні оцінки ризику дають ймовірність, а не категоричність. Вони вимірюють кореляції, а не причинно-наслідкові зв'язки. Хоча автоматизовані алгоритми можуть дуже добре знаходити кореляції, вони не можуть судити про те, чи ці кореляції реальні чи ні [11].

І по-четверте, неможливо повністю формалізувати діяльність слідчого, іншого уповноваженого суб'єкта через неоднорідність і неповторність конкретних ситуацій, що ускладнює їх узагальнення, неоднозначний характер інформації, що надходить до суб'єкта, складність прийомів та засобів, які застосовуються у ході розкриття та розслідування конкретного злочину тощо. Ось чому алгоритмам, що розробляються у криміналіс-

тиці, повинні бути притаманні такі риси, як гнучкість та багатоваріантність [4, с. 103].

Аналогічними рисами криміналістичний алгоритм розслідування наділяє і О.В. Малярова, визначаючи його як гнучку систему науково розроблених і формалізованих приписів послідовного виконання в певному порядку оптимальних варіантів слідчих дій, оперативно-пошукових заходів та інших дій, об'єднаних задумом ефективного вирішення проміжних завдань розслідування злочину з урахуванням відповідних типових слідчих ситуацій [12, с. 155].

Про обов'язковість гнучкості криміналістичних алгоритмів говорять і В.Ю. Шепітько, Г.К. Авдєєва, вважаючи, що в розпорядженні слідчого немає таких конкретних вихідних даних, які мають математики, і без яких не можна повною мірою застосовувати методи вирішення математичних задач. Вихідні дані слідчого не завжди є визначеними і повними. У таких умовах чіткі математичні алгоритми не прийнятні [2, с. 48].

Отже, саме гнучкість та варіативність послідовності дій у поєднанні з творчим підходом слідчого до аналізу та оцінки отриманого прогнозованого результату є запорукою успішності криміналістичного алгоритму під час розслідування кримінальних правопорушень.

Структура алгоритму, тобто наявність кількості відображених у ньому кроків здійснення дій, значною мірою залежить від сфери його застосування. Якщо це сфера пізнавальна або пов'язана з організацією процесу розслідування в цілому, то й самі алгоритми подаються у схематичному вигляді і мають більш узагальнену структуру, оскільки передбачити всі ймовірні ситуації і запропонувати всі можливі варіанти їх розв'язання, звичайно, неможливо. Інша річ – організація здійснення окремої слідчої дії, а в деяких випадках і проведення тактичної операції як комплексу дій та оперативно-розшукових заходів. У цій сфері дійсно можуть бути розроблені більш деталізовані алгоритми, що включають максимально можливу кількість варіантів (кроків) здійснення дій. Саме ця обставина обумовлює їх цінність, тобто чим більше варіантів дій, чим детальніше вони розписані, тим вище якість самого алгоритму [4, с. 105].

В реаліях сьогодення корупційні правопорушення мають найвищу пристосованість, безперервно видозмінюються і вдосконалюються. Політика більшості розвинених країн, в тому числі і України, спрямована на попередження, виявлення фактів вчинення таких правопорушень та їх ефективне розслідування. Слід констатувати, що процес виявлення фактів вчинення корупційних кримінальних правопорушень є досить алгоритмізованим. На сайтах державних органів та органів місцевого самоврядування в обов'язковому порядку міститься покрокова інструкція для викривачів корупції.

В той же час, розглядаючи саме розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою як різновиду корупційного кримінального правопорушення, з позиції алгоритмізації процесу, то слід відмітити, що найбільш оптимальною її формою є тактичні операції.

Визначаючи поняття тактичної операції, В.М. Шевчук, вважає, що її варто розглядати як поєднання (комплекс, систему) погоджених між собою однойменних і різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних і превентивних заходів, спрямованих на виконання окремого так-

тичного завдання розслідування в даній слідчій ситуації, що не може бути виконане окремими або навіть деякими діями (заходами), які проводяться за єдиним планом уповноваженими посадовими особами під керівництвом слідчого [5, с. 138]. На думку вченого, тактичні операції наділені наступними ознаками: а) системність взаємозалежних і взаємоузгоджених слідчих, оперативно-розшукових та інших дій; б) обумовленість цієї системи дій слідчою, а іноді й вихідною дослідною ситуацією; в) плановірність їх проведення і реалізації; г) керівна роль слідчого (за винятком оперативно-тактичних операцій, де керівником може бути й посадова особа оперативних підрозділів територіальних органів); д) цілеспрямованість дій на вирішення окремих проміжних тактичних завдань [13, с. 85].

В.А. Журавель визначає, що тактична операція спрямована на досягнення локальних тактичних завдань, що мають чітко визначену ситуаційну обумовленість. Тоді як системи слідчих дій спрямовані на досягнення правової мети, що впливає із предмета доказування [14, с. 210].

Розслідуючи прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою, одним із завдань слідчого, іншого уповноваженого суб'єкта є організація процесу розслідування таким чином, щоб в найкоротші строки виявити всі епізоди злочинної діяльності, всіх співучасників, встановити розмір завданих збитків, забезпечити їх відшкодування, не допустити протидії, а в разі вжиття заходів, спрямованих на перешкодження кримінальному провадженню, – подолати їх [15, с. 290].

Таким чином, тактичні операції як форма криміналістичного алгоритму розслідування спрямовані на вирішення проміжних тактичних завдань розслідування, які вимагають комплексного їх вирішення.

Зокрема, при слідчій ситуації вчинення багатоепізодного кримінального правопорушення доцільно застосовувати тактичну операцію «Виявлення епізодів», спрямовану на вирішення тактичної задачі щодо виявлення всіх епізодів протиправної діяльності, яка включає в себе комплекс таких заходів: оперативна перевірка підозрюваного на причетність до вчинення інших злочинів, у тому числі у сфері службової діяльності; отримання консультаційної допомоги від фахівців; вилучення документації, пов'язаної зі службовою діяльністю підозрюваного, шляхом проведення відповідних обшуків, тимчасового вилучення чи отримання тимчасового доступу до неї; огляд вилученої документації, аналіз її змісту та виявлення слідів імовірної фальсифікації; призначення технічних і почеркознавчих експертиз документів; проведення ревізій, зустрічних та інших перевірок; огляд приміщень, земельних ділянок, споруд, устаткування тощо; отримання зразків для експертизи, за необхідності – негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження; призначення судово-економічної, будівельно-технічних та інших судових експертиз; допит підозрюваного та свідків; здійснення аудіо-, відеоконтролю особи злочинця та місця; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, отримання розшифрування телефонних розмов і проведення їх аналізу; зняття інформації з електронних інформаційних систем тощо [15, с. 291].

У слідчій ситуації вчинення кримінального правопорушення у співучасті слід застосовувати тактичну операцію «Встановлення співучасників», яка спрямована на вирішення наступних тактичних завдань: встановлення виконавців пев-

них діянь; встановлення всіх учасників організованої групи, злочинної організації, встановлення організатора; визначення ролі кожного співучасника у вчиненні кожного злочину; встановлення причетності певних осіб до злочину тощо. Для цього працівники оперативних підрозділів за дорученнями слідчого, вказівками прокурора проводять оперативно-розшукові заходи, спрямовані на пошук і перевірку осіб на причетність до вчиненого злочину; негласні слідчі (розшукові) дії; перевірки за інтегрованими інформаційно-пошуковими системами Національної поліції України, Єдиними та Державними реєстрами, іншими пошуковими системами з метою отримання інформації про причетних до вчинення злочинів у сфері службової діяльності осіб. Також встановлення співучасників здійснюється шляхом проведення низки допитів підозрюваного (-их), свідків, у тому числі одночасних допитів [15, с. 292].

При конфліктній слідчій ситуації та протидії розслідуванню тактичними завданнями є, зокрема, збереження доказової бази. На вирішення цього завдання спрямована тактична операція «Захист доказів», яка може бути спланована в більш вузьких варіантах: «Пошук доказів», «Вилучення документів», «Огляд документів», «Дослідження документів», «Аналіз та використання інформації, отриманої з документів», «Збереження документів» тощо [16, с. 8] У ході тактичної операції «Захист доказів» можуть проводитись такі слідчі (розшукові) дії, як: огляд, обшук, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, а також негласні слідчі (розшукові) дії – зняття інформації з електронних інформаційних систем, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження та ін. [17, с. 271].

Висновки. Отже, проведене нами дослідження свідчить про те, що чітка організація проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів, які проводяться у відповідній послідовності та спрямовані на вирішення певних завдань розслідування, тобто їх алгоритм, значно підвищує ефективність розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою. Особливого значення набуває взаємозв'язок між криміналістичними поняттями: «слідча ситуація» – «тактичне завдання» – «комплекс слідчих (розшукових) та процесуальних дій», де взаємопов'язаний алгоритм дій охоплюється поняттям тактичної операції, спрямовується на вирішення тактичних завдань і обумовлюється слідчою ситуацією, яка склалась на певному етапі розслідування кримінального правопорушення.

Література:

1. Малярова В.О. Актуальні питання алгоритмізації розслідування окремих видів злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 39–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2016_16_9.
2. Шепітько В.Ю., Авдєєва Г.К. Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 46–50. URL: <http://www.apdp.in.ua/v44/09.pdf>.
3. Павлова Н.В. Алгоритмізація в методиці розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом шахрайства. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 390–391.
4. Синчук В.Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розсліду-

- вання вбивств : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність». Х., 2004. 21 с.
5. Шевчук В.М. Теоретичні основи формування та реалізації тактичних операцій у криміналістиці [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". Х., 2013. 46 с.
 6. Гавріляк О.Ю. Тактичні операції при розслідуванні вимагань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09, К. : Акад. адвокатури України. 2014. 19 с.
 7. Сулейманова З.Р. Тактичні операції при розслідуванні незаконного збуту наркотичних засобів. : к.ю.н. : спец. 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність; Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України. 2012. 210 с.
 8. Карабанов Д.О. Тактичні операції при розслідуванні незаконного заволодіння транспортними засобами. : к.ю.н. : спец. 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність; Донецьк: Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2012. 211 с.
 9. Egbert S (2018) About discursive storylines and techno-fixes: The political framing of the implementation of predictive policing in Germany. *European Journal for Security Research*, 3(2). pp. 95–114.
 10. Aleš Završnik Algorithmic justice: Algorithms and big data in criminal justice settings. *European Journal of Criminology*. Volume 18, Issue 5. Sep 2021. Pages 623–773.
 11. Rosenberg J (2016) Only humans, not computers, can learn or predict. *TechCrunch*, 5 May.
 12. Малярова В.О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Харків: Нац. ун-т внутр. справ. 2005. 238 с.
 13. Шевчук В.М. Формування тактичних операцій у криміналістиці: актуальні проблеми сьогодення. *Проблеми законності*. 2004. Вип. 70. С. 83–89.
 14. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції. Х.: Вид. агенція «Апостіль». Х., 2012. 304 с.
 15. Пчеліна О. В. Роль тактичних операцій у ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Priority a strategie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy* : zborník príspevkov z medzinárodna vedecko-praktická konferencia (Sládkovičovo, 28–29 októbra 2016). Sládkovičovo, Slovenská republika : Vysoká škola Danubius ; Fakulta práva Janka Jesenského, 2016. С. 192–194.
 16. Кузьменко С. С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09; Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2019. 227 с.
 17. Пчолкін В.Д., Федосова О.В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. №4 (88). С. 265–277.

Abakumov O. Tactical operations as a form of algorithmized investigation of the acceptance of an offer, a promise or receiving an irregular benefit by an official person

Summary. The relevance of the article lies in the fact that effective processing of forensically significant information during the investigation of criminal offenses is necessary for every participant in the investigation. Along with individual features, their professional activity has characteristic features of a general order, which gives it a complex character and has common features. Based on the study of the patterns of practical activity of authorized subjects and the generalization of their best experience, it is possible to single out the optimal sequence

of actions of these subjects in typical investigative situations, with the aim of its further use in the form of forensic algorithms and investigation programs. One of the forms of algorithmization of pre-trial investigation is tactical operations. The purpose of the article is to determine the peculiarities of tactical operations as a form of algorithmization of the investigation of the acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official. The article is devoted to highlighting the peculiarities of the application of the forensic algorithm for the investigation of criminal offenses, in particular the acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official. The author considers the modern possibilities of using big data (Big data), algorithmic analytics and machine learning in the conditions of pre-trial investigation, where mathematics offers a new language for understanding and responding to a criminal offense. In the article, the author highlights how the specific use of algorithms changes the perception of crime and its investigation. The study provides modern ideas about the structure of a separate forensic methodology, dividing it into two large parts, which reflect the informational and methodological principles of the process of investigating

criminal offenses, the combination of which provides the opportunity to choose the most optimal set of actions of the investigator aimed at achieving the result. The article reveals the concept of an algorithm and its application features during pre-trial investigation, that is, the forensic algorithm for the investigation of criminal offenses. Distinctive features of forensic investigation algorithms and mathematical algorithms are highlighted, grouping these differences by blocks. An approach is proposed, according to which forensic algorithms must necessarily be endowed with features of flexibility and variability, based on the investigator's creative approach to the interpretation of the results of a set of procedural actions. The position is expressed that tactical operations are a form of a forensic algorithm for investigating the acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official. The main features that are inherent in tactical operations are outlined and typical tactical operations in the investigation of the studied category of criminal offenses are highlighted.

Key words: investigative programming, official criminal offenses, corruption.

*Живова Ю. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ У ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Анотація. Стаття присвячена аналізу та порівнянню зарубіжного досвіду у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з земельними відносинами. У роботі висвітлені ключові стратегії та підходи, що використовуються у країнах з розвинутою системою правової підтримки земельних прав. Стаття аналізує ефективність таких заходів, як строге регулювання прав володіння, ефективні системи моніторингу та контролю, заходи зі стримування спекуляцій та забезпечення прозорості використання земельних ресурсів. Робота висвітлює значення жорсткої кримінальної відповідальності та санкцій для запобігання та припинення неправомірних дій у цій сфері. Наукова стаття робить акцент на перспективності використання зарубіжного досвіду в Україні для удосконалення механізмів захисту прав власності та запобігання злочинам у сфері земельних відносин. У статті встановлено, що у зарубіжних країнах існує широкий спектр заходів, спрямованих на боротьбу з кримінальними правопорушеннями у сфері земельних відносин. До таких заходів належать: удосконалення земельного законодавства, підвищення ефективності контролю за дотриманням земельного законодавства, боротьба з корупцією, підвищення рівня правової грамотності населення. В змінному сучасному соціальному середовищі збільшується актуальність вивчення та аналізу кримінальної політики та її впливу на зменшення злочинності. Також обговорюється важливість горизонтального та вертикального співробітництва між правоохоронними органами, судовою системою та громадськістю в цілому для вирішення кримінальних питань. Стаття пропонує інноваційні підходи та стратегії для підвищення ефективності кримінальної політики та зменшення злочинності в сучасних умовах. У статті також обґрунтовуються рекомендації щодо вдосконалення законодавства та практики правозастосовної діяльності у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах в Україні.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, земельні відносини, земля, зарубіжний досвід, боротьба з корупцією, міжнародне кримінальне законодавство.

Постановка проблеми. Незважаючи на наявність розвинутої системи законодавчих актів у сфері земельних відносин, проблема кримінальних правопорушень залишається актуальною. Однією з ключових складових є недостатня ефективність заходів, спрямованих на запобігання та протидію злочинам у цій сфері, що призводить до системних порушень власницьких прав, екологічних проблем, а також суспільної недовіри до земельних відносин. Враховуючи важливість правового регулювання та попередження кримінальних дій у цій сфері, дослідження міжнародного досвіду може сприяти розробці

ефективних стратегій боротьби з правопорушеннями у земельних відносинах. Зарубіжні країни мають значний досвід у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах. Дослідження цього досвіду може сприяти розробці ефективних заходів щодо запобігання та протидії таким правопорушенням в Україні. Важливим буде проаналізувати законодавчі норми, що регулюють питання боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері земельних відносин у зарубіжних країнах, вивчити практику правозастосовної діяльності у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах у зарубіжних країнах, охарактеризувати заходи, спрямовані на попередження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин у зарубіжних країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні науковці в Україні, які займаються дослідженням зарубіжного досвіду у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах, аналізують законодавство, практику правозастосовної діяльності та заходи, спрямовані на попередження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин у таких країнах, як Німеччина, Франція, Великобританія, США та Канада. О. Сидоров, М. Іванова, О. Петров, О. Дудоров, Р. Мовчан, М. Хавронюк, Л. Кругліков у своїх наукових працях аналізують законодавство зарубіжних країн, практику правозастосовної діяльності та заходи, спрямовані на попередження кримінальних правопорушень у цій сфері.

Мета статті полягає в аналізі та узагальненні зарубіжного досвіду у сфері кримінальних правопорушень, що виникають у земельних відносинах. Основний акцент робиться на вивченні ефективних стратегій, методів та практик боротьби з такими правопорушеннями, як незаконне заволодіння земельними ділянками, рейдерство, корупційні схеми в земельних відносинах та інші аспекти. Мета полягає в систематизації та аналізі найкращих міжнародних практик з метою використання цього досвіду для подальшого вдосконалення законодавства та практичної діяльності в Україні щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин.

Виклад основного матеріалу. Європейські країни, такі як Бельгія, Люксембург та Франція, мають спільну рису у формуванні своїх кримінальних кодексів. Норми, що регулюють відповідальність за порушення у сфері довкілля, зокрема земельних відносин, майже не відомі і широко не розглянуті, і це зазвичай відбувається у відповідних приписах екологічного законодавства. Наприклад, у Франції відповідальність за порушення норм охорони навколишнього середовища, зокрема земельних ресурсів, встановлена у Кодексі з охорони навколишнього середовища. Такі статті, як L161-1, передбачають

відповідальність за забруднення ґрунтів та його наслідки для здоров'я людини, а L541-32 обмежує захоронення відходів на сільськогосподарських угіддях. У Люксембурзі існує систематизований набір норм, які встановлюють відповідальність за порушення в окремих сферах природокористування, включаючи земельні відносини. Закон про захист навколишнього середовища та природних ресурсів передбачає покарання за нецільове використання земель та будівництво з порушенням планів та інші земельні порушення. Це свідчить про різноманітність та специфічність підходів до вирішення проблем у сфері кримінальної відповідальності за порушення земельних відносин у французькомовних європейських країнах.

В екологічному законодавстві Бельгії регулюється відповідальність за екологічні порушення, включаючи злочини у сфері земельних відносин. Норми цієї країни організовані в цілісний законодавчий акт з визначенням покарань за екологічні порушення. Згідно з розділом III Частини VIII цього акта, Бельгійський законодавець виділяє чотири категорії злочинів, які залежать від ступеня тяжкості і можуть бути покарані від позбавлення волі на 10-15 років і штрафом від 100 тис. до 10 млн євро до штрафу від 1 до 1 000 євро. Правозастосовувачам для розуміння конкретних порушень земельних відносин слід звертатись до статті 138, яка відсилає до численних законодавчих актів, присвячених різним аспектам екологічного права. До земельних порушень відносяться, зокрема, невиконання обов'язків щодо охорони ґрунтів власниками земельних ділянок, неінформування власників про забруднення та невиконання заходів щодо боротьби із забрудненням. Постанова щодо управління земельними ресурсами визначає забруднення ґрунтів як наявність речовин, що можуть загрожувати якості ґрунту. Це важливе визначення використовується бельгійським парламентом для тлумачення забруднення ґрунту в контексті екологічних норм. В Бельгії відповідальність за порушення у сфері охорони ґрунтів регулюється окремим Указом про рекультивацию забруднених ґрунтів та відновлення об'єктів господарської діяльності. Наприклад, застосування покарань може включати позбавлення волі на строк від 8 днів до 3 місяців та штраф у розмірі від 250 до 12 500 євро за дії, що ускладнюють рекультивацию земель. Особлива увага до охорони ґрунтів у Бельгії пояснюється тим, що ця країна є лідером серед європейських держав за таким показником, як «запечатування» ґрунтів, яке виникає в результаті будівництва будинків, промислових підприємств та доріг, охоплюючи більше 14% площі.

У деяких країнах членів французької групи кримінальна відповідальність за порушення прав на землю визначається в нормативних актах кримінальних кодексів. Ці статті можуть охоплювати знищення межових знаків або самовільне зайняття (захоплення) землі, або обидва ці порушення, залежно від конкретної країни. У кримінальних кодексах Люксембургу та Сенегалу захист прав на землю відрізняється від французького підходу, не передбачаючи відповідальності за знищення межових знаків, але передбачаючи відповідальність за захоплення або зайняття землі. У країнах, де відчутно впливає французьке кримінальне право (наприклад, Єгипет, Ірак, Таїланд), встановлено, що злочинними вважаються як знищення межових знаків, так і зайняття землі з метою заволодіння. Тайський кримінальний кодекс концентрує всі норми про порушення прав на землю в одному розділі. Варто зазначити, що кримінальне законодавство Таїланду не карає за знищення межових знаків, якщо це

не супроводжується метою заволодіння земельною ділянкою. Також варто відзначити, що тайські законодавці передбачили більш строгу відповідальність за незаконне знищення межових знаків або захоплення земельної ділянки, коли такі дії супроводжуються насильством, використанням зброї або вчиняються вночі.

У кримінальних кодексах країн германської групи, таких як Австрія, Естонія, Парагвай та ФРН (Федеративна Республіка Німеччина), на відміну від французької системи, не лише встановлені норми, що регулюють відповідальність за порушення прав на землю, але також ухвалені приписи, спрямовані на захист екологічних функцій землі. Наприклад, § 324-а Кримінального кодексу ФРН встановлює кримінальну відповідальність за дії, такі як введення або допущення проникнення шкідливих речовин у ґрунт. Цей вид протиправної поведінки, аналогічно до статті 239 КК України, визнається злочинним лише при супроводженні порушення адміністративно-правових обов'язків, які випливають з правових приписів, судових рішень, адміністративних актів або публічно-правових угод.

У контексті можливого удосконалення вітчизняного кримінального законодавства слід враховувати той факт, що німецьке законодавство, хоча воно містить три роздільні заборони на забруднення водою, ґрунту та повітря (відповідно до параграфів 324, 324-а та 325 Кримінального кодексу ФРН), встановлює єдині кваліфікаційні ознаки для всіх цих видів порушень. Згідно з § 330 КК ФРН, особливо тяжким забрудненням навколишнього середовища вважається умисне діяння, передбачене параграфами 324–329, яке: 1) Спричинило не виправдану шкоду водоймам, ґрунту або охоронюваній території, яка не може бути виправлена, або вимагає значного часу чи великих витрат для виправлення; 2) Наносить шкоду загальній водній системі; 3) Довготривало завдає значної шкоди видам тварин або рослин, що перебувають під загрозою вимирання; 4) Здійснюється з мотивів особистої вигоди [3, с.73].

Відмінності між статтею 239 Кримінального кодексу України [1, с. 253] та статтею 180 Кримінального кодексу Австрії виявляються у використанні формульних підходів до оцінки наслідків порушення природних ресурсів. Наприклад, стаття 180 КК Австрії вже максимально формалізує криміноутворюючі наслідки, зокрема, пов'язані з забрудненням природних ресурсів через порушення правил поводження з відходами. Отже, зазначені різниці в підходах варто врахувати, оскільки визначення суспільної небезпеки у випадку подібних дій ґрунтується на їхніх наслідках, а не лише на порушенні відповідних норм.

Закон Ліхтенштейну про охорону навколишнього природного середовища («Umweltschutzgesetz») регулює різноманітні екологічні делікти, включаючи порушення правил поводження з відходами, виготовлення, зберігання та транспортування небезпечних речовин та інші екологічні правопорушення. Стаття 88 цього Закону передбачає відповідальність за загальні екологічні правопорушення, а санкції можуть включати позбавлення волі на строк до 1 року або штраф у розмірі до 360 денних ставок. Стаття 89 цього Закону спрямована на регулювання порушень, пов'язаних з ґрунтами. Вона охоплює забруднення ґрунтів та невиконання заходів щодо їхньої ліквідації. За умисне порушення (частина 1 статті 89) передбачений штраф у розмірі до 30 тисяч швейцарських франків. За необережне порушення (частина 2 статті 89) санкція може бути штрафом

у розмірі до 15 тисяч швейцарських франків. Це означає, що в Ліхтенштейні передбачена різновидна відповідальність за різні види екологічних правопорушень, залежно від їхньої природи та ступеня вини.

Естонський законодавець відніс до кримінально каранних діянь таке порушення, як проїзд на механічному транспортному засобі по природній території чи землях сільськогосподарського призначення, якщо цей проїзд є забороненим (відповідно до статті 353 Кримінального кодексу Естонії). Також у цій же статті передбачена кримінальна відповідальність за неприйняття обов'язкових заходів з попередження захворювань і шкідників рослин або з боротьби з бур'янами на землях. Порівняно з Україною, де подібні дії класифікуються як адміністративні правопорушення (згідно зі статтею 52 Кодексу України про адміністративні правопорушення), естонський закон передбачає більш сувору відповідальність у вигляді кримінальних санкцій. Проте, деякі експерти, зокрема М. І. Хавронюк, висловлюють думку, що обидва типи зазначених протиправних дій мали б визнаватися злочинними тільки в разі виникнення певних суспільно небезпечних наслідків, схожих на ті, які передбачені в статті 254 Кримінального кодексу України. Це означає, що визнання дій як злочинних повинно бути пов'язане зі спричиненням певного рівня суспільної шкоди або наслідків, які можуть створити загрозу для громадського благополуччя.

У Кримінальному кодексі Італії у главі I, розділі XIII «Злочини проти власності», об'єднано чотири заборони, які регулюють відповідальність за порушення прав на землю, особливо прав на нерухоме майно [2, с. 328].

1. Стаття 631 – «Незаконне привласнення» (*Usurpazione*): Кримінальна відповідальність за вчинення дій, таких як знищення, пошкодження або переміщення меж нерухомого майна з метою його повного чи часткового привласнення.

2. Стаття 632 – «Відхилення русла водойми» (*Deviazione di acque e modifica dello stato dei luoghi*): Кримінальна відповідальність за відведення води з власності інших осіб на користь себе або третіх осіб.

3. Стаття 633 – «Захоплення земель чи будівель» (*Invasione di terreni o edifici*): Кримінальна відповідальність за незаконне захоплення чужих земель або будівель, яке має на меті їхню подальше зайняття або інші корисні цілі.

4. Стаття 634 – «Насильницьке порушення володіння нерухомістю» (*Turbativa violenta del possesso di cose immobili*): Кримінальна відповідальність за порушення володіння нерухомістю, здійснене застосуванням насильства чи погрозою його застосування.

5. Стаття 637 – «Незаконний вхід на чужий ґрунт» (*Ingresso abusivo nel fondo altrui*): Кримінальна відповідальність за проникнення на чужу земельну ділянку через паркан або огорожу.

Так, у багатьох країнах кримінальні справи, які стосуються порушень прав на землю або нерухомості, можуть розпочинатися за скаргою потерпілого. Це означає, що сам потерпілий або його представник подає скаргу або заяву до правоохоронних органів про вчинення злочину. У формі приватного обвинувачення провадження розпочинається після звернення потерпілого або його представника. Правоохоронні органи розглядають це звернення та вирішують, чи ініціювати кримінальне провадження. Якщо таке провадження ініціюється, то потерпілий чи його представник беруть активну участь у справі як оскаржувачі. Це один з підходів до провадження у справах

про злочини, пов'язані з правопорушеннями на землі та нерухомості, який надає можливість потерпілому брати активну участь у вирішенні справи та захищати свої права.

Ці закони в Бразилії та Венесуелі є важливими кроками у регулюванні питань екологічних злочинів, зокрема, тих, які стосуються забруднення ґрунтів. Вони встановлюють відповідальність за порушення екологічних норм та заборон на забруднення та деградацію ґрунтів, надаючи суворі покарання за такі дії. Зокрема, у Венесуелі передбачене покарання у вигляді позбавлення волі та штрафи для тих, хто забруднює ґрунти чи деградує їх як шляхом використання шкідливих речовин і відходів, так і через інші порушення екологічних правил. Це може виступати як превентивна міра для захисту навколишнього середовища та земель від негативних впливів. Законодавство, що стосується екологічних злочинів, враховує важливість збереження природних ресурсів та встановлює механізми покарання для тих, хто завдає шкоду довкіллю, що відповідає настановам збереження природи та створенню стабільності в цих країнах.

У Польщі в системі кримінально-правової охорони довкілля використовуються не лише норми кримінального кодексу, а й численні положення галузевого законодавства, що включають склади деяких екологічних злочинів. Такі положення містяться у Законах «Право охорони навколишнього природного середовища», «Про охорону сільськогосподарських та лісових земель», а також «Водне право» [5, с. 300]. Наприклад, у цих законах передбачено відповідальність у вигляді штрафів, обмежень або позбавлення волі на строк до 1 року за такі дії, як знищення або пошкодження берегів внутрішніх поверхневих вод та ґрунтів під ними. Польські правові норми подібні за змістом до статей 239-2 Кримінального кодексу України, але варто відзначити й суворість покарань, які передбачені у законодавстві деяких країн за вчинення екологічних злочинів. Наприклад, в Словаччині за порушення спеціальних правил, що призвело до масштабної екологічної шкоди, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 4 до 10 років згідно з ч. 5 статті 300 їхнього Кримінального кодексу.

Система кримінальної відповідальності за порушення федерального екологічного законодавства у США базується на дев'яти базових актах Конгресу, серед яких значний вплив має «Суперфонд» – комплексний Акт про екологічне реагування, компенсацію та відповідальність (CERCLA). Цей закон включає положення, що передбачають покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до 3 років (при повторному порушенні – до 5 років), або обох видів покарань, за приховування інформації про забруднення, вчинене особою, відповідальною за об'єкт, з якого стався викид небезпечної речовини [4, с. 17].

У Зводі законів США також є спеціальна глава 3-B, що присвячена збереженню ґрунтів. Зокрема, стаття 590-а заявляє, що будь-які дії, які спричиняють ерозію ґрунту, визнаються загрозою для національного благополуччя. Ця стаття визначає політику, спрямовану на збереження та покращення якості ґрунту, економне використання та охорону земель, а також на попередження забруднення сільськогосподарських земель. Характерною рисою екологічного права в США є те, що воно базується на нормах «загального» права, які використовуються у випадках відсутності нормативних актів, або коли законодавство містить вказівки щодо їхнього застосування для вирішення спірних питань. Це важливий аспект, який надає можливість залучати «загальне» право у вирішенні екологічних конфліктів.

Такий підхід до покарання за екологічні порушення відображає важливість та серйозність, які приділяються збереженню довкілля та захисту природних ресурсів у різних країнах. Це може слугувати прикладом для розробки та удосконалення відповідного законодавства в Україні з метою посилення захисту природи та екологічної стабільності.

Висновки. Зарубіжний досвід в боротьбі з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах виявляється цінним у контексті розробки та удосконалення законодавства. Проте, необхідно вирішувати проблеми щодо ефективності реалізації законів, забезпечення відповідного контролю та покарання за порушення. Важливо враховувати специфіку кожної країни та вплив правопорушень на екологічну стабільність та довкілля в цілому.

Література:

1. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ : «ВД «Дакор», 2013. С. 773.
2. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за порушення прав на землю за законодавством Іспанії та Італії. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук-практ. конф., 12–13 жовтня 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2017. С. 327–331
3. Мовчан Р. О. Протидія злочинам у сфері земельних відносин у країнах «французької» групи континентальної кримінально-правової системи. Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 р.) / за ред. О. Г. Турченко. Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 71–76.
4. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища / С. В. Совгіра, Т. М. Гензьора, В. Г. Гончаренко. *Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ* / ред. кол.: В. М. Бровдій, Г. І. Денисик, І. М. Кобаса та ін. Умань : Видавець «Сочінський», 2015. С. 17.
5. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 298–307.

Zhyvova Yu. Foreign experience in combating criminal offenses in land relations

Summary. The article is devoted to the analysis and comparison of foreign experience in the field of combating criminal offenses related to land relations. The paper highlights the key strategies and approaches used in countries with a developed system of legal support for land rights. The article analyzes the effectiveness of such measures as strict regulation of tenure rights, effective monitoring and control systems, measures to curb speculation and ensure transparency in the use of land resources. The paper highlights the importance of strict criminal liability and sanctions to prevent and stop misconduct in this area. The article emphasizes the prospects of using foreign experience in Ukraine to improve the mechanisms for protecting property rights and preventing crimes in the field of land relations. The article establishes that foreign countries have a wide range of measures aimed at combating criminal offenses in the field of land relations. Such measures include: improvement of land legislation, enhancement of the effectiveness of control over compliance with land legislation, fight against corruption, and raising the level of legal literacy of the population. In today's changing social environment, the relevance of studying and analyzing criminal policy and its impact on crime reduction is increasing. The article also discusses the importance of horizontal and vertical cooperation between law enforcement agencies, the judiciary and the public at large in addressing criminal issues. The article proposes innovative approaches and strategies to improve the effectiveness of criminal policy and reduce crime in the modern context. The article also substantiates recommendations for improving legislation and law enforcement practice in the field of combating criminal offenses in land relations in Ukraine.

Key words: criminal offenses, land relations, land, foreign experience, anti-corruption, international criminal law.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Вавринчук А. С.

ЗНАЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ КРИТЕРІЇВ ЧЛЕНСТВА В ЄС..... 4

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Козій І. С.

ПОНЯТТЯ ТА ГРАДАЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ..... 10

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

Богомолов Д. А.

ТЕЛЕМЕДИЦИНА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я..... 14

Гапон В. О.

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ..... 19

Ламза Д. В.

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА В ПОЛЬЩІ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ..... 23

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Дутка В. В.

МИРОВА УГОДА У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО..... 30

Ковалевич І. І.

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ В ПИТАННІ СТАНОВЛЕННЯ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ КРИПТОВАЛЮТИ..... 34

Кройтор В. А.

ЗАКЛАДИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК СПЕЦІАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ МЕДИЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН
В УМОВАХ ПОДАЛЬШОГО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ..... 38

Рачинський Р. Ю.

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН..... 43

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ступакова І. Г.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА КОЛЕКТИВНИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ,
СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ..... 48

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; PHILOSOPHY OF LAW

Vavrynychuk A.

SIGNIFICANCE OF ADAPTATION OF LEGISLATION IN THE CONTEXT OF EU MEMBERSHIP CRITERIA.....	4
---	---

CONSTITUTIONAL LAW AND MUNICIPAL LAW

Kozii I.

CONCEPT AND CLASSIFICATION OF PUBLIC ASSOCIATIONS.....	10
--	----

ADMINISTRATIVE, FINANCE, TAX LAW

Bohomolov D.

TELEMEDICINE AS AN ELEMENT OF E-GOVERNANCE IN THE HEALTHCARE SECTOR.....	14
--	----

Hapon V.

VOLUNTEER ACTIVITY AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION.....	19
---	----

Lamza D.

GENERAL SECONDARY EDUCATION IN POLAND: ADMINISTRATIVE LAW ASPECT.....	23
---	----

CIVIL AND ECONOMIC LAW AND PROCESS

Dutka V.

THE SETTLEMENT AGREEMENT IN A BANKRUPTCY CASE	30
---	----

Kovalevych I.

THE IMPORTANCE OF THE CASE LAW OF EUROPEAN INSTITUTIONS IN THE FORMATION OF LEGAL REGULATION OF RELATIONS IN THE FIELD OF CRYPTOCURRENCY.....	34
---	----

Kroitor V.

HEALTH CARE INSTITUTIONS AS SPECIAL SUBJECTS OF MEDICAL LEGAL RELATIONS IN THE CONDITIONS OF FURTHER REFORM OF THE HEALTH CARE SYSTEM IN UKRAINE.....	38
---	----

Rachynskiy R.

THE CONCEPT OF CIVIL LAW MECHANISM FOR REGULATION OF FAMILY RELATIONS.....	43
--	----

EMPLOYMENT LAW, SOCIAL SECURITY LAW

Stupakova I.

ENSURING THE RIGHT OF EMPLOYEES TO COLLECTIVE PROTECTION OF LABOUR RIGHTS, FREEDOMS AND LEGITIMATE INTERESTS.....	48
---	----

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, CRIMINAL EXECUTIVE LAW

Riabets R.

CERTAIN ASPECTS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF LAND RELATIONS.....	54
--	----

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ЮРИСПРУДЕНЦІЯ

Науковий збірник

Виходить шість разів на рік
№ 65, 2023

Серію засновано у 2010 р.

Коректор Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка Ковальчук Ю.В.

Підписано до друку 20.12.2023 р. Формат 60×84/8. Обл.-вид. арк. 8,92, ум. друк. арк. 9,07.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0224/113.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)
Україна, м. Одеса, 65101, вул. Інглєзі, 6/1
Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua